

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Кафедра психології

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»

Завідувачка кафедри психології

_____ Ірина ЛИСЕНКОВА

«01» лютого 2023 року

УДК 159.922.8-057.875:616-007.1

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ІНФАНТИЛІЗМУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Кваліфікаційна магістерська робота
за освітньо-професійною програмою «Психологія»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки
спеціальність 053 «Психологія»

Виконала:

студентка 665Мз групи

Глущук Лариса Іванівна

Науковий керівник:

к.психол.н., доцент

Амплєєва Ольга Михайлівна

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Кафедра психології

Освітній рівень – магістр

Галузь знань: 05 – Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 053 «Психологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувачка кафедри психології

_____ Ірина ЛИСЕНКОВА

«01» лютого 2023 року

ЗАВДАННЯ

НА ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Студентці Глушук Ларисі Іванівні

1. Тема роботи: «Особливості психологічного інфантилізму студентської молоді» затверджена наказом ЧНУ імені Петра Могили від № 206 від «10» листопада 2022 року.
2. Об'єкт дослідження – інфантилізм як психологічна властивість особистості.
3. Предмет дослідження – особливості психологічного інфантилізму студентської молоді.
4. Завдання дослідження:
 - 1) Проаналізувати та узагальнити підходи до проблеми психологічної зрілості особистості, що склалися у психології.
 - 2) Вивчити основні підходи та концепції особистісного інфантилізму у сучасній науці.

- 3) Розробити програму дослідження психологічних характеристик особистісного інфантилізму студентів.
- 4) Провести дослідження та визначити особливості психологічного інфантилізму студентської молоді.
- 5) Провести формувальний експеримент та проаналізувати його результати.

5. Науковий керівник роботи:

ППП та посада керівника	Завдання видано (дата, підпис)	Завдання виконано (дата, підпис)
Амплєєва Ольга Михайлівна к. психол.н., доцент кафедри психології	21 вересня 2022 року _____	20 січня 2023 року _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів магістерської роботи (МР)	Строк виконання етапів роботи
1	Погодження керівником змісту МР	21.09.2022 р
2	Пошук, добір та опрацювання літературних джерел з проблематики дослідження	09.10.2022 р.
3	Робота над підготовкою тексту МР	
3.1	Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти дослідження феномену психологічного інфантилізму	20.10.2022 р.
3.2	Розділ 2. Результати емпіричного дослідження феномену психологічного інфантилізму	25.11.2022 р.
3.3	Розділ 3. Особливості проведення формувального експерименту	08.12.2022 р.
4	Висновки	15.12.2022 р.
5	Захист МР на кафедрі (попередній захист)	23.01.2023 р.
6	Захист МР перед Екзаменаційною комісією	21.02.2023 р

Студент

_____ Лариса ГЛУЩУК

Науковий керівник

_____ Ольга АМПЛЄЄВА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ІНФАНТИЛІЗМУ.....	7
1.1. Основні періодизації вікового розвитку (аналітичний огляд).....	7
1.2. Моделі зрілої особистості у психології.....	17
1.3. Інфантилізм як психологічний феномен.....	37
Висновки до першого розділу.....	54
РОЗДІЛ 2. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ІНФАНТИЛІЗМУ.....	56
2.1. Організація та особливості проведення констатуючого експерименту.....	56
2.2. Результати констатуючого експерименту та їх обговорення.....	70
Висновки до другого розділу.....	96
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ.....	98
3.1. Організація проведення формувального експерименту.....	98
3.2. Результати проведення формувального експерименту та їх обговорення.....	102
Висновки до третього розділу.....	107
ВИСНОВКИ.....	109
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	113
ДОДАТКИ.....	124

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується викликами, що стоять перед ним, та необхідністю рішень, які зараз актуалізувалися. Це, звичайно, насамперед війна та пов'язані з нею питання економічного, соціального, духовного плану, ті, які з повним правом можна назвати екзистенційними. Ці проблеми змушують акцентувати увагу на особливу роль молоді у суспільному житті, тому що саме за нею буде вирішальне слово та дія у відновленні нашої країни та у її русі шляхом демократії та процвітання. Іншими словами, майбутнє України – у її руках.

У зв'язку з цим виникає питання про готовність молоді, в тому числі студентської, до цього, і одним із бар'єрів на шляху реалізації цих цілей є інфантилізм молодих людей. Дослідження цього феномену у психології має певну традицію та пов'язується з категорією зрілості особистості. Даний феномен досліджується в роботах Е. Ласега (1868), П. Лорена (1871), Г. Антона (1913), З. Фрейда (1927), Е. Крепеліна (1920), Г. Штутте (1968), Р. Корбо (1967) та ін. У радянській психології значне місце у своїх дослідженнях даній проблемі приділили Л.С.Виготський (1933), А.Гур'єва (1996), В.В.Ковальов (1979), В.В.Лебединський (1985), О.Є.Лічко (1985), К.К.Платонов (1984). Приділяли увагу цій темі і вітчизняні психологи Ю. Форманюк (2011, 2017), В. Маврін (2020), О. Іванашко (2020), М. Ільїн (2017), О. Короткова (2014). Дослідниками відзначалася тенденція до підсвідомого продовження дитинства, зміни термінів вікової періодизації (зрушення більш пізні періоди дорослості), економічна залежності молоді від батьків, несамостійність у прийнятті рішення та залежність від оточуючих. Вказувалося спеціалістами, що перехід у доросле життя несе із собою безліч нових проблем (Arnett, 2000), і перспектива зіштовхнутися з цими проблемами може сприяти страху перед дозріванням.

Втім, можна сказати, що проблема інфантилізму в психологічному ракурсі належним чином у психологічній науці не розроблена. Даються різні уявлення про характеристики явища, немає визначеності з межами самого терміну, недостатньо чітко представлена психологічна структура феномену.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості психологічного інфантилізму студентської молоді.

Відповідно до мети було визначено наступні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати та узагальнити підходи до проблеми психологічної зрілості особистості, що склалися у психології.
2. Вивчити основні підходи та концепції особистісного інфантилізму у сучасній науці.
3. Розробити програму дослідження психологічних характеристик особистісного інфантилізму студентів.
4. Провести дослідження та визначити особливості особистісного інфантилізму.
5. Провести формувальний експеримент та проаналізувати його результати в якості можливості психокорекції у роботі з молоддю з проявами інфантилізму.

Об'єкт дослідження – інфантилізм як психологічна властивість особистості.

Предметом дослідження виступають особливості психологічного інфантилізму студентської молоді.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань обрано такі методи дослідження: *теоретичні* (теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння та узагальнення даних теоретичних та експериментальних досліджень), *емпіричні* (методи опитування, тестування, констатувальний та формувальний експеримент), методи обробки даних (узагальнення та систематизація якісних і кількісних даних емпіричного дослідження);

методи математичної статистики (кореляційний аналіз К. Пірсона, оцінка розбіжності експериментальних даних за допомогою t-критерій Стьюдента).

Психодіагностичний комплекс методик склали: опитувальник «Рівень прояву інфантилізму» (РПІ) А. Серегіної; методика діагностики самооцінки ситуативної та особистісної тривожності Ч.Д. Спілбергера, Ю.Л. Ханіна (опитувальник Спілбергера-Ханіна); особистісний опитувальник NEO-PI-R; Самоактуалізаційний тест – САТ Е.Шострома; методика «Цільова спрямованість особистості» (ЦСО) Я. Васильєва.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота виконувалась на базі Чорноморського національного університету імені Петра Могили. Вибірку дослідження становили 50 осіб (дівчат – 43, хлопців – 7), студентів III-IVкурсів спеціальності «Психологія», середній вік яких становив 20,3 роки.

Теоретична та практична значущість дослідження. Теоретична значущість роботи полягає в тому, що був здійснений аналіз існуючих підходів до розуміння інфантилізму як прояву незрілості особистості, а також визначено чинники, які складають психологічну структуру інфантильної особистості, що в попередніх дослідженнях майже не робилося. Комплекс методик, що було сформовано у цій роботі, вивчає різні сфери особистості і може застосовуватися у практичній діяльності психолога, який працює з проблемами психології інфантилізму, заняття з робочими картами дозволяє проводити корекційну роботу, що теж поки не має аналогів.

Висновки та результати експериментального дослідження можуть бути використані при укладанні навчально-методичних посібників з дисциплін «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Психологія особистості». Отримані дані можуть використовуватися в роботі психологічної служби загальноосвітніх шкіл, у консультативній роботі шкільних психологів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати роботи доповідались та обговорювались на конференціях: Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах

життєдіяльності. Матеріали II міжнародної науково-практичної конф. (Вінниця, 18–19 листопада 2022 р.), XII Глухівські наукові читання. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конф. молодих учених та студентів (Глухів, 7–8 грудня 2022 р.).

Публікації. Основний зміст і результати роботи відображено у 3 публікаціях, з них: 1 стаття опублікована у фаховому науковому виданні України категорії Б, 2 статті у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний текст дослідження викладено на сторінках комп'ютерного тексту, з них основного тексту 112 сторінок. Робота містить 14 таблиць та 4 рисунки. Список використаних джерел включає 124 праці найменування українських та зарубіжних авторів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ІНФАНТИЛІЗМУ

1.1. Основні періодизації вікового розвитку

Розгляд питань, пов'язаних з явищами інфантилізму, зрілості/незрілості особистості не може не стосуватися проблем вікових періодів особистісного розвитку, і ми можемо зазначити, що в цьому аспекті немає єдиної теорії, що вказує на проблематичність теми.

Слід зазначити, що вікові відмінності особистості привертали увагу дослідників протягом багатьох століть. Наприклад, Аристотель присвятив три розділи книги II своєї «Риторики» опису характеристик людей різних етапах життя. Його передбачення, переведене в гіпотезу, що перевіряється, полягає в тому, що повинні існувати вікові відмінності в особистісних якостях. Навпаки, через багато століть класик психології У. Джеймс вважав, що характер закріплюється до 30 років, отже немає особливих підстав очікувати вікових особистісних відмінностей після цього періоду життя (Kelly, 1995). Слід зазначити, що рамки вікових періодів досить розмиті, тому варто розглядати його не в хронологічному ракурсі, а за авторами підходів для того, щоб була зрозуміла їхня теоретична позиція. Ми розглянемо деякі концепції, виходячи із напрямку нашої роботи. Нас цікавить насамперед оцінка періоду ранньої дорослості та дорослості, оскільки, по-перше, це передбачуваний період формування зрілого ставлення до життя, по-друге, це пов'язане з віковими параметрами нашої цільової групи.

Незважаючи на безліч періодизацій, у більшості випадків "нижньою межею" настання ранньої дорослості вважається вік 17-20 років. Для радянської психології загалом характерним є розподіл дорослості на більш короткі, якісно своєрідні етапи, а також акцент на зв'язку дорослості та досягнення зрілості. Р.М. Грановська виділяє такі стадії розвитку дорослих:

25–35 років – рання, 35–45 років – середня, 45–60 років – пізня зрілість. Б.Г. Ананьєв період дорослості, до якого він відносить проміжок життя людини від 18 до 60 років, ділить на три періоди: ранню (18-25 років), середню (26-46 років) та пізню дорослість (47-60 років).

Як ми вже зазначали, у рамках цього дослідження охоплюється період ранньої дорослості, що збігається зі «студентським віком», від 19 до 21 року. Б.Г. Ананьєв, який і визначив цю вікову категорію, охарактеризував цей період ранньої дорослості, як період, що завершується етапом освіти, основною стадією спеціалізації, як початок трудової діяльності, що супроводжується освоєнням соціальних функцій і ролей [4].

Певною мірою це перегукується з низкою впливових західних підходів, хоча є й ряд відмінностей, які дозволяють поглянути на тему більш широко. Однією з найбільш відомих у науковому відношенні стосовно теми нашого дослідження є теорія розвитку Е. Еріксона. Етапи психосоціального розвитку Еріксона - це теорія, представлена в 1950-х роках психологом та психоаналітиком Еріком Еріксоном. Підхід ґрунтується на теорії психосексуального розвитку Фрейда, проводячи паралелі з етапами дитинства, розширюючи її, включаючи вплив соціальної динаміки, і навіть поширення психосоціального розвитку на доросле життя [79]. Він постулює вісім послідовних стадій індивідуального людського розвитку, на які впливають біологічні, психологічні та соціальні фактори протягом усього життя. Цей біопсихосоціальний підхід вплинув на кілька областей досліджень, включаючи геронтологію, розвиток особистості, формування особистості, розвиток життєвого циклу та багато іншого. Для п'яти періодів дитинства Еріксон встановлює вікові кордони, а для трьох віків життєвого шляху, що залишився, такі межі автором не вказуються. Ці періоди називаються їм у віковій послідовності - молодість, зрілість і старість. Для першого періоду дорослої людини – молодості – важливим є вирішення проблеми «близькість проти ізоляції». Як пише автор: «Новоспечений дорослий, що з'явилася в результаті пошуків і завзятого відстоювання власної

ідентичності, сповнений бажання і готовий злити свою ідентичність з ідентичності інших. Він готовий до близькості ... Уникнення такого особистого досвіду через страх втратити его може призвести до глибокого почуття ізоляції і подальшого самопоглинання» [9, 253]. Для стадії зрілості провідною проблемою є протиріччя «генеративність проти стагнації». Під генеративністю Еріксон розуміє: «Зацікавленість у устрої життя та настанові нового покоління» [9,254]. Якщо ж така зацікавленість відсутня: «Є регресія до знесивної потреби в псевдоблизі, часто з глибоким почуттям застою і збіднінням особистого життя» [там же]. Таким чином, ми вже можемо припустити опозицію «зрілості» (у першому випадку) і «інфантилізму» - у другому з відповідними характеристиками. Інші проблеми цього вікового періоду автор не розглядає, обмежуючись питаннями провідного соціального почуття. Останній період життя Е. Еріксон розглядає як вирішення проблеми «цілісність Его проти розпачу». Він зазначає, що: «Володар цілісності его готовий захищати гідність власного способу життя проти всіх фізичних та економічних загроз» [9, с.257], а відсутність чи загроза цієї: «Накопиченої інтеграції его виражається у страху смерті» [9, с.259] . Таким чином, наголошуючи на внесок Е. Еріксона в проблему розвитку особистості протягом життя, можна констатувати, що він вказав на наявність восьми соціальних почуттів, які розвиваються протягом запропонованих ним восьми періодів. Він розглядає проблему розвитку у всій повноті. Привертає увагу також факт відмовитися від вказівки меж вікових груп після 18 років, і можна відзначити, що дистанція трьох останніх періодів життєвого циклу значно збільшується, порівняно з п'ятьма періодами дитинства та юності. Для повноти інформації відзначимо (це мало хто зазначає), що дружина Еріксона, Джоана Еріксон, додала дев'ятий етап до класифікації свого чоловіка. Він стосується нових проблем, що виникають у зв'язку з старінням, і включає аспекти всіх попередніх восьми стадій психосоціального розвитку.

Одна з найповніших періодизацій розвитку особистості була створена Б. Лівенхудом. Він розглядав життя людини у трьох аспектах: біологічному,

психічному та духовному. У біологічному аспекті розвитку автор виділяє три фази: період зростання, у якому відбувається більш творення, ніж руйнація (0 – 20 років); період рівноваги між творенням та руйнуванням (20 – 40 років); період інволюції, наростаючої руйнації (40 і далі років)». Наголошується на об'єктивні біологічні факти у розвитку є однією з позитивних сторін аналізованого підходу. Цим трьом біологічним фазам розвитку відповідають «теми», як пише Лівенхуд, психічного розвитку. Від народження до школи дитина спирається на наслідування, але головне, що вона має отримати в цей період – почуття впевненості у своїй захищеності та довіру до світу. У другій фазі, тобто, у шкільний період дитина стає замкненою і зануреною у фантазії. У третій фазі відбувається великий прорив у реальне життя і молода людина має знайти своє ставлення до світу. Після дорослішання біологічний та психічний фактори взаємодіють паралельно, а після сорока років настає соціальна чи керівна фаза. Духовний розвиток у дитячому віці пов'язаний з усвідомленням свого Я, яке реалізується в юності. У середині життя треба жити різноманітними соціальними інтересами, тоді після сорока років особистість черпатиме сили з духовного джерела. Періодизація вікових періодів у Б. Лівенхуда наступна. Юність – перехідна фаза – з 16-17 до 21-24 років; перша фаза дорослості – двадцять роки; організаційна фаза – з кінця двадцятих до середини тридцятих; друга половина тридцятих років; третя велика фаза життя – сорокові роки; початок п'ятдесятих років; час після 56-ти. Таким чином, разом із дитинством та підлітковим віком у нього налічується сім періодів. Нас цікавить, у зв'язку з нашою темою, саме період ранньої дорослості в нього, і ось що він зазначає, завершуючи теоретичний вступ: «Друк біологічного ритму розвитку найбільше відзначений у період перед настанням дорослості. Психічний розвиток найвиразніше проявляється у своїй своєрідності у середній фазі життя. Духовний розвиток є вирішальним для останньої фази життя» [43,с.149]. У період юності Б. Левінхуд вважає одним із багатьох завдань – зв'язок між чуттєвою (біологічною) сексуальністю та душевним еросом. Серед інших завдань

цього віку він також виділяє: інтелектуальну та соціальну зрілість, вибір професії, розвиток внутрішньої свободи. На закінчення аналізу цього періоду автор пише: «Підбиваючи підсумок, ми можемо констатувати: центральна проблема молодості: Хто? Чого я хочу? Що я можу? [43, с.160]. Другий період дорослості – двадцять років. Однією з перших і важливих завдань цього віку автор вважає: «Знайти партнера для життя, обставити свою квартиру, розпочати першу фазу професійного життя – все це явно спроектована вовна внутрішня психічна структура. Дві людини повинні спільно створити власний спосіб життя» [43, 163]. У професійній сфері у цьому віковому періоді потрібно заслужити визнання начальства та колег.

Цікавим є похід Г. Крайга. У своїй класичній роботі «Психологія розвитку» він аналізує кожен вік із позиції трьох факторів розвитку: фізичного, когнітивного та психосоціального. Його періодизація має такий вигляд: перші два роки життя – від 0 до 2 років; раннє дитинство - від двох до шести років; середнє дитинство – від шести до дванадцяти років; підлітковий та юнацький вік – від дванадцяти до двадцяти років; рання дорослість – від 20 до 40 років; середня дорослість – від 40 до 60 років; пізня дорослість - від 60 років і надалі. Таким чином, у періодизації Крайгу виділяється сім вікових періодів. Нас у відповідність до нашої теми цікавить період ранньої дорослості, про який, зокрема, йдеться, що це той період: «Коли ми здатні досягти піку фізичної діяльності. Більшість молодих дорослих сильніші і здоровіші, ніж у попередні чи наступні періоди» [43, 653]. Якщо підходити до інших проблем дорослості, то Г. Крайг приходить до таких висновків: «Фрейд вважав, що добробут дорослої людини у дорослому житті визначається її здатністю кохати і працювати. Більшість психологів користуються іншими термінами у своїх визначеннях, але зміст останніх залишається незмінним. Так, Еріксон вказує на досягнення близькості та генеративності як на віхи благополучної дорослості. Інші говорять про приналежність до якоїсь групи та особисті досягнення, треті – про суспільне визнання та компетентність у будь-якій справі. Таким чином, успішність

життєвого шляху дорослої людини тісно пов'язана з її сімейними відносинами і трудовою діяльністю. Цей шлях починається з перших років дорослого життя» [43, 693]. Г. Крайг також посилається на періодизації Д. Супера та Р. Хейвігстера, мотивуючи тим, що професійна діяльність починається в ранній дорослості.

Д. Супер виділив три етапи, що належать до віку ранньої дорослості. Перший етап за Д. Супером - етап зростання - від народження до 14 років, коли дітям подобається щось робити і у них це виходить і з'являється інтерес. Другий етап – етап дослідження – від 15 до 24 років, юнаки та дівчата самовизначаються у професії та починають її освоювати. Третій етап – етап зміцнення кар'єри – від 25 до 44 років, працівник намагається зайняти міцне становище у вибраній професії, але у віці він може змінювати місце роботи чи спеціальність.

Р. Хейвігхерст називає перший етап – ідентифікація з працівником – від п'яти до десяти років, діти ідентифікуються з працюючими батьками та прагнення працювати в майбутньому стає частиною їхньої Я-концепції. Другий етап – набуття основних трудових навичок та формування працьовитості – від десяти до п'ятнадцяти років. Третій етап – набуття конкретної професійної ідентичності – від 15 до 25 років, коли особистість обирає професію, готує себе до неї, набуває трудового досвіду та починає робити кар'єру. Четвертий етап – становлення фахівця – від 25 до 40 років. Наприкінці періоду, тобто. до сорока років працівник просувається вгору службовими сходами і в трудовій біографії, як вважає Д. Супер, ці роки виявляються найбільш творчими.

Р. Хейвігхерст також запропонував перелік завдань, які мають вирішувати молоді люди в ранній дорослості: вибір чоловіка, підготовка до подружнього життя, створення сім'ї, виховання дітей, ведення домашнього господарства, початок професійної діяльності, прийняття громадянської відповідальності, перебування кангеніальної соціальної групи [43, 785].

Представляє особливий інтерес та періодизація Д. Левінсона, яка отримана на основі експериментального дослідження та біографічного аналізу. У житті дорослої людини він виділяє три ери, в середньому по двадцять років, кожна з яких є структурою життя. Така структура утворює основу способу життя, який включає взаємодію особи з суспільством, з роботою та сім'єю, окремими людьми та групами. Протягом життя такі структури можуть змінюватися і перебудовуватися в залежності від зміни потреб або сенсу життя, що змінилося.

Перша ера - ера переддорослості - триває від 0 до 22 років, яка включає період починань, що триває від 17 до 33 років. Період починань складається з трьох підперіодів: перехід до ранньої дорослості – від 17 до 22 років, входження у світ дорослих – від 22 до 28 років та перехід тридцятиліття – від 28 до 33 років. У період починання необхідно вирішити, на думку Левінсона, чотири завдання: ув'язати мрії з реальністю, знайти наставника, забезпечити собі кар'єру та налагодити інтимні стосунки. Від 33 до 40 років відбувається кульмінація ранньої дорослості. Перша епоха ранньої дорослості завершується 45 років, т.к. включає етап початку середньої дорослості – від 40 до 45 років.

Епоха середньої дорослості триває від 40 до 65 років, а в 60-65 років настає період початку пізньої дорослості. Сам період середньої дорослості складається з початкового періоду – 45-50 років, переходу 50-річчя, і навіть кульмінаційний період середньої дорослості – 55-60 років. З 60 років починається перехід до пізньої дорослості. Саме експериментальне дослідження Левінсона дозволило виявити роль мрії у плануванні майбутнього життя молодих людей. Мрії виражаються у конкретних цілях, а цілі можуть бути більш менш реальними, але вони завжди надихають людину на певну конкретну діяльність. Це те, що і ми намагаємося розглянути у нашій роботі. Обговорення таких станів призводить її до наступних висновків: «У перехідні момент наш спосіб життя зазнає раптових змін у чотирьох вимірах. Перший вимір: внутрішнє відчуття себе стосовно

інших. Другий вимір: відчуття безпеки та небезпеки. Третій вимір: наше сприйняття часу – чи достатньо часу, чи ми починаємо відчувати його нестачу? Четвертий вимір: відчуття фізичного спаду. Всі ці відчуття задають основний тон життя і підштовхують нас до тих чи інших рішень. Кожен перехід на новий ступінь змушує відмовлятися від якоїсь магії, від якоїсь ілюзії безпеки та зручного звичного почуття «єго» в ім'я розвитку нашої неординарності» [43,126].

Значний внесок у розробку проблеми періодизації зробила Г. Шихі. В одній із своїх робіт «Таємниці життєвого циклу» вона торкається історичних та теоретичних питань розвитку особистості протягом життя. Перший період періодизації Г. Шихи називає – відрив від батьківського коріння, який відбувається між 18 та 22 роками. «Цей час, - пише вона, - коли ми хочемо однаково активно проявити себе в ідеології, світогляді, сексі та майбутній професійній діяльності. В результаті в нас назріває бажання залишити «батьківське гніздо», і ми починаємо розривати емоційні зв'язки з будинком, які в цей момент нас обтяжують» [43, 133].

Другий період – шукання у двадцять років, а найактуальніша тема: «Робити те, що «має бути». Це «має бути» сильно залежить від моделі сім'ї, впливу культури, забобонів нашого суспільства» [43,134], а в третьому періоді – усвідомити свої тридцять – разом із прагненням до професійного зростання в людини виникає бажання змінити щось у особистому житті.

Четвертий період – вік між 35 та 45 роками. У цей період, вважає Шихи: «Ми маємо повторно проаналізувати свої цілі та провести переоцінку наших ресурсів, починаючи з сьогоднішнього дня. «Чому я це все роблю? У що я реально вірю? Незалежно від того, що ми робили досі, у нас є щось, що ми пригнічували, і зараз воно рветься назовні. Як хороші, і погані почуття спробують здійснити своє право існування» [43,138].

П'ятий період – після сорока п'яти – вона вважає, що якщо в ці роки буде знайдено нову мету, навколо якої буде побудовано справжню структуру життя, то ці роки можуть стати найкращими.

Огляд ми завершимо представленням поглядів українського психолога, творця футурреального підходу в психології, Я. Васильєва. Спираючись на ситуаційний принцип, він розробив концепцію макроциклів, якими є чотири великі життєві ситуації. Кожен з них має свої особливості, які проявляються в особливих умовах існування особистості, має свої цілі та завдання, що виявляються в особливому розгортанні факторів розвитку. У кожному макроциклі є кризи чи переходи розвитку. Найбільш яскраво проявляються біологічні кризи, оскільки вони можуть бути об'єктивно зафіксовані та давно вивчені медиками та фізіологами. Соціальні та психологічні кризи значною мірою завуальовані та приховані у глибині життєвих ситуацій. Перший макроцикл дитинство – починається з народження, як біологічної кризи, але два інших відстрочені у часі, так як є необхідний процес дозрівання нервової системи. Тільки в три роки виникає психологічна криза відкриття свого Я, який провокує соціальну кризу, що проявляється в егоцентризмі дитини. Основні зовнішні умови даного макроциклу – виховання у сім'ї чи у дошкільних установах, але не нормативних умовах. Завершується він у шість років або тоді, коли дитина йде до школи. Другий макроцикл посідає період отримання початкової, загальної та спеціальної освіти – від шести до 21 року й отримав назву юності, хоча це назва умовна, так як краще його було б назвати періодом «дитинство-юність», але воно надто довго. Умови ситуацій нормативні і мають яскравий період кризи статевого дозрівання, який відкриває психологічну значущість іншого Я та відмову від особистого егоцентризму, а соціальна криза пов'язана з відривом від сімейних зв'язків. Третій макроцикл починається у 21 рік і триває до 45 років і має назву – дорослість. Зовнішні умови у ньому ненормативні, тому що вирішується багато різноманітних завдань, але вирішальними є дві: досягнення успіхів у професійній діяльності та створення повноцінної сім'ї. Криза середини життя веде біологічно до погіршення здоров'я. У соціальному плані – зміна професії чи життя, а психологічному – переоцінка цінностей і підйом на новий рівень

розвитку, з допомогою визнання авторитету світу інших людей та її загальнолюдської цінності.

Четвертий макроцикл триває від 45 до 78 років і більше. Біологічна криза - смерть, психологічна - її очікування, а соціальна - пенсійні умови життя.

Механізм процесу освоєння ситуацій всередині макроциклу, названий дослідником мікроциклом, складається з трьох фаз: освоєння або адаптації до нових ситуацій, осмислення або усвідомлення їх та їх подолання. За характером психічної діяльності ці фази мікроциклу відповідають ситуативним, ситуаційним та надситуативним відносинам. У першій фазі людина пристосовується до ситуації. Не виділяючи суттєвих ознак зовнішніх умов ситуацій, суб'єкт використовує старі відомі способи досягнення мети. І лише поступово він починає виділяти параметри суттєвих умов ситуацій, усвідомлювати та осмислювати їх. Після цього настає остання фаза розвитку - надситуативна чи подолана ситуацій. Коли людина виходить за межі ситуації, як би піднімається над нею, вона може її покращувати чи вдосконалювати відносини у ній та з нею. Вочевидь, що межа між завершенням другого макроциклу і початком третього досить умовна (20-21 рік) і посідає необхідність вирішення завдань ранньої дорослості, відповідно.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, ми можемо знайти певні перетину поглядів дослідників і зробити висновок, що рання дорослість – це етап досягнення піку біологічного дозрівання організму, відокремлення від батьківської сім'ї та розвитку інтимних відносин, активного формування професійного статусу, а також оволодіння широким спектром соціальних ролей. Найважливішим новоутворенням цього періоду вважатимуться досягнення соціальної та особистісної зрілості, яка суб'єктивно переживається появою в молодій людині «почуття дорослості».

1.2. Моделі зрілої особистості у психології

Категорія "зрілість", будучи дуже поширеною в сучасній психології, є неоднозначною. Підходячи до цього поняття, автори обговорюють основні характеристики психологічної зрілості, наголошуючи на складності та неоднозначності визначення зрілості взагалі та особистісної зрілості зокрема (Портнова, 2008; Шляпникова, 2010). Дослідники намагалися визначити зміст цього поняття у контексті особистісного потенціалу таким чином, що особистісний потенціал розглядається як характеристика зрілості особистості (Леонтьєв, 2011). Деякі дослідники виходили з того, що основним критерієм психологічної зрілості є самовизначення особистості, т. е. здатність діяти за умовами відносної свободи даних умов (як зовнішніх, і внутрішніх) чи всупереч умовам (Абулханова-Славська, 1999; Леонтьєв, 2011; Сергієнко, 2007). Як і інші дослідники, ми розглядаємо психологічну зрілість особистості як комплексне явище, що складається з кількох критеріїв. Більше того, різні теоретики натрапили на деякі ідеї, етапи та визначення, щоб розпізнати показники зрілості. Одним із найвідоміших прикладів є еріксоновські стадії психосоціального розвитку, які описують процес проходження індивідумом стадій на шляху до дорослої зрілості. Кожен етап дорослішання характеризується певним видом психосоціального конфлікту. Однією з головних ідей, яку відстоює Еріксон, є концепція «Ідентичності», про яку ми частково казали у розділі 1.1. Цей етап характеризується тим, що він переважно пов'язаний з питаннями дослідження ролей, змішування ролей, а також з дослідженням інших ідентичностей. Ця стадія може бути продовжена до дорослого життя на стільки часу, скільки буде потрібно для вирішення конфлікту.

Крім того, теорія когнітивного розвитку Ж. Піаже визначає операційну стадію як параметр вищого рівня, який досягається, коли людина може логічно мислити, використовуючи символи будь-якого типу, і може розрізняти поняття конкретного мислення, безпосереднього і факти, і до

абстрактного мислення [60]. Ці теорії сформували дослідження підліткового розвитку та відображають обмеження пізнання до дорослого життя. Існує безліч теорій та авторів, які показували та розвивали ідею залучення у доросле життя та зрілість. Е. Еріксон і Ж. Піаже — лише двоє піонерів, які розробили цей тип понять та ідей, щоб визначити таке просте, але водночас дуже складне поняття. Є різні ідеї та різні способи побачити зрілість.

У самому загальному вигляді можна говорити про те, що за допомогою цієї категорії може позначатися один з етапів вікового розвитку людини (дорослість) або констатувати дозрівання людини в аспектах її індивідуальних властивостей, властивостей особистості або властивостей індивідуальності. У найзагальнішому вигляді можна говорити, що зрілість особистості проявляється у активному, усвідомленому, автономному, має просоціальну спрямованість взаємодії людини з навколишнім світом; у спрямованому розкритті власних внутрішніх ресурсів і сприяє соціально-психологічній адаптації.

У той же час необхідно розглянути, як різні психологічні концепції репрезентують моделі зрілості.

Теорію, запропоновану З. Фрейдом на тему зрілості та розвитку особистості (хоча деякі вважають, що вона застаріла), завжди цікаво переглянути, і її можна використовувати для порівняння з іншими психологами. Насправді вона була не тільки новаторською для епохи, в яку вона з'явилася, але й уперше виявила бачення особистісної зрілості як результату того, як внутрішні аспекти зустрічаються та знаходять баланс із соціальними моделями.

Почнемо з того, що модель статевого розвитку Фрейда включає різні етапи, протягом яких люди ростуть і дорослішають. Його основне переконання полягало в тому, що розвиток особистості оберталося навколо уявлення про вплив вродженого потягу та вроджених інстинктів сексуального задоволення та бажання та про те, як це, у свою чергу, впливає на особистість. Це втілювалося у розробку психосексуальних стадій розвитку:

оральна, анальна, фалічна, латентна, генітальна. Кожна альтернативна стадія зображує різні способи досягнення сексуального задоволення, і Фрейд заявив, що якщо людину правильно стимулювати, вона досягає вершини психосексуального піку, сексуальної та психологічної зрілості. Однак, якщо людина не досягає цього піку, вона залишається («застряє») на цій конкретній стадії.

Різні етапи, описані нижче, такі:

1. Оральний (від народження до 18 місяців)
2. Анальний секс (від 18 місяців до 3 років)
3. Фалічний (від 3 років до 7-8 років)
4. Латентність (7-8 років до статевого дозрівання)
5. Генітальний (від статевого дозрівання до дорослого життя)

Оральна стадія є першою стадією розвитку особистості і нагадує, що життя немовля зосереджується навколо рота. Мета цього етапу – порадувати себе, і особливо зосередитися на основних мотивах. Однак якщо ця стадія перервана, це може призвести до постійної фіксації на оральному каналі для самозадоволення. Потім анальна стадія фокусується на анусі і нагадує контроль та послух. Цей етап пов'язаний не лише з позивами до туалету, а й з контролем позивів та поведінки дитини загалом. Однак, якщо ця стадія перервана, це означає, що, згідно з Фрейдом, вони застрягнути на цій стадії і будуть мати проблеми з батьками. Переходячи до фалічної стадії, це означає, що дитина зосереджена на ділянці геніталій та стимуляції до неї. 3. Фрейд вважав, що головний конфлікт щодо цього — конфлікт Едіпа/Електри. Вирішення цієї проблеми включає прихильність до батьків, зокрема до батька тієї ж статі, і розвиток супер-его. Наступна стадія - це латентна стадія, коли при фактичному вирішенні конфліктів кожної стадії діти вступають у спокійніший час психосексуального розвитку, зване в даному випадку латентним. Мотиви, згадані на інших стадіях, менш активні, і мало що перериває психосексуальний конфлікт. Зрештою, Фрейд вигадав генітальну стадію. Вона досить відрізняється від латентної стадії, проте людина стала

зрілішою щодо того, як справлятися з речами. Наприклад, доставлення собі задоволення здійснюється зрілішим чином, ніж на попередніх стадіях. Щодо цих стадій З. Фрейд ніколи не заявляв, що кожен має виконати цей пункт досягнення повної зрілості. Він сказав, що це більше схоже на мету, щось, чого потрібно досягти. Хоча, якщо людина не досягає кожної стадії або не доходить до кінця того, що, згідно з Фрейдом, є зрілістю, вона може повернутися до егоїстичного фалізму, що означає, що він егоїстичний щодо задоволення і, наприклад, не задовольняє свого партнера. Т.ч., на закінчення можна помітити, що у З. Фрейда був зовсім особливий погляд на зрілість, і ці стадії могли визначати, як люди ростуть і дорослішають. Критики його підходу звертали увагу на те, що їхній аспект дуже пов'язані з сексом, і не всі форми зрілості ставляться до цього поняття. Особистість, на їхню думку, це баланс між внутрішніми переконаннями та бажаннями і тим, що вимагає від нас суспільство, бо на нас впливає те, що, на думку інших, ми маємо чи не маємо робити. Звичайно, секс відіграє важливу роль у людських взаємодіях та поведінці, але це не єдиний постійний процес. Швидше, багато хто погоджується, згоден з теорією К. Роджерса, про яку ми ще говоритимемо окремо. Цей автор заявив, що зрілість — це момент, коли ми можемо зіставити те, як ми сприймаємо себе (і переконання, які ми маємо), з тим, що інші вимагають і бачать у нас.

Однією з найвідоміших гіпотетичних концепцій важливих психічних функцій, розроблених Фрейдом, є Ід, Его і Супер-Его [74]. Він припустив, що Ід заснований на принципах задоволення, які працюють у несвідомому розумі та складаються з двох біологічних інстинктів. Перший - це інстинкт життя, який пов'язаний з основними людськими потребами, такими як дихання, їжа та секс для життя людини. Інший – інстинкт смерті, який є руйнівною силою для вираження агресії та насильства по відношенню до інших [74]. Слід зазначити, що Фрейд вважав інстинкт життя домінуючим, ніж інстинкт смерті. Для Суперего це принцип моралі, вироблений у дитинстві, якому навчилися в батьків, у шкільництві чи інших інститутах.

Для Его, це баланс між Ід і Суперего, що дозволяє нам шукати задоволення і уникати болю соціально прийнятним способом. Так, Фрейд натякнув, що коли людина досягає стадії психологічної зрілості, Его відіграє важливішу роль, ніж Ід і Супер-Его, визначення поведінки людини, інакше кажучи, інстинкт смерті в Ід повинен бути добре пригнічений у зрілого людини.

Е. Еріксон адаптував цю теорію психосексуального розвитку та свою структурну модель до ширшого соціального та культурного діапазону, а також продовжив її за межі підліткового віку на ранню, середню та пізню дорослість, проводячи ширшу відмінність на цьому етапі.

Образно кажучи, Еріксон був скоріше его-психологом, ніж ід-психологом. Згідно з Еріксоном, Его розвивається в міру того, як воно успішно долає кризи, які носять специфічно соціальний характер. Вони включають, серед іншого, встановлення почуття довіри до інших. Ця довіра спочатку починається зі ставлення до матері, що визначатиме наступні зв'язки та соціальні взаємодії, які в людини будуть.

Розвиток почуття ідентичності у суспільстві є ще одним фактором Его. П'ята стадія (підлітковий період) є ключовою на даний момент. Індивід запитує себе: «Хто я?», і тут уперше з'являється поняття ідентичності, щось вирішальне для розвитку особистості, яке, на думку Еріксона, зберігається протягом усього нашого життя.

Особиста ідентичність визначалася по-різному, але більшість соціальних дослідників протягом усієї історії погодилися б з тим, що особиста ідентичність людини – це те, що дає відчуття мети, сенсу, безперервності, цілісності та зв'язкового відчуття себе в житті. Его-ідентичність - це усвідомлене відчуття себе, яке постійно змінюється і формується завдяки новому досвіду та інформації, яку ми отримуємо в ході повсякденної взаємодії з іншими людьми.

Ідентичність була одним із основних факторів у теорії психосоціальної стадії Е. Еріксона, і вона може бути тісно пов'язана з концепцією зрілості, тому що це те, що також адаптується та розвивається відповідно до

життєвого досвіду та соціальних взаємодій людини. Крім того, стадії Е. Еріксона дуже реальні і великі в тому сенсі, що вони беруть до уваги ширший поділ протягом усього життя.

Карл Юнг виділив 4 різні етапи життя, які пов'язані з тим, хто ми є насправді як люди, і з мотивами, які у нас є для досягнення значущого життя. Цілком можливо, що ми рухаємось назад і вперед від цих стадій, оскільки насправді вони не мають нічого спільного з віком чи досягненнями.

Цілком непередбачено, ми вступаємо опівдні життя. Що ще гірше, ми робимо цей крок з хибним припущенням, що наші істини та наші ідеали будуть служити нам так само, як і раніше. Але ми не можемо прожити опівдні життя за програмою ранку життя, бо те, що було великим ранком, увечері буде малою, а те, що вранці було правдою, увечері стане брехнею [81].

Згідно з Юнгом, чотири стадії життя такі:

Спортсмен (The Athlete Stage): це стадія, де ми найбільше поглинені собою, і тому вона найменш зріла. Він характерна одержимість головним чином нашої психічної зовнішністю. Стадія спортсмена може бути нарцисичною, критичною або і тією, і іншою. Є люди, які так і не вийшли із цієї фази або часто повертаються до неї.

- Воїн (The Warrior Stage): на цьому етапі ми починаємо брати на себе деякі обов'язки, і іноді у людей з'являється бажання перемогти світ, що, простіше кажучи, означає стати цілеспрямованішими. Стадія воїна в основному характеризується боротьбою у нашому житті, з якою ми стикаємося у ранньому дорослому віці, тому ми починаємо розуміти зрілість. Це найпоширеніша фаза, оскільки більшість людей повертаються до неї протягом усього свого життя, оскільки їм потрібно як би заново винайти себе.

- Заявник (The Statement Stage): Тут ми запитуємо себе: "Що я зробив для інших?" В основному цілі у нашому житті змінюються. Вони переходять

від особистих досягнень, які ми отримали на стадії воїна, до досягнення цілей, що ґрунтуються на просуванні життів інших людей. Отже, цей етап відповідатиме вихованню дітей, оскільки ми зосередимося на забезпеченні кращого життя для своїх дітей. На етапі твердження люди міркують про те, чого вони досягли на даний момент, і про те, як вони можуть продовжувати рухатися вперед, беручи до уваги потреби інших. Отже, ця фаза означає величезний крок уперед проти фазою воїна з погляду зрілості.

- Дух (The Stage of the Spirit): це заключний етап, коли люди усвідомлюють свою сутність – це означає, що вони більше, ніж те, що вони придбали (гроші, друзі, майно тощо). Ця духовна фаза характеризується «виходом з власного розуму» і зосередженням уваги на тому, що на нас чекає за межами фізичних істот. Згідно з філософом Лао-цзи, найвища чеснота полягає в тому, щоб мати можливість мати, не володіючи, діяти без очікувань, вести і не намагатися контролювати.

На наш погляд, ці чотири етапи відповідають віку та розвитку, який ми всі переживаємо протягом усього життя. Зрілість відіграє важливу роль у кожній із стадій, тому що на кожній з них вона зростає. Однак не всі люди проходять ці етапи на регулярній і минушій основі, і тому зрілість не переживається однаково і в тому самому віці. Ми знаходимо, що Юнг провів чітку різницю між різними етапами, які ми дійсно переживаємо у своєму житті, і що зрілість повністю досягається на останньому з них.

Багато теоретиків по-різному визначають зрілу особистість. За словами Т. Елмора, це той, «хто розвинувся інтелектуально, вольово, емоційно і духовно» [98], інші визначення припускають таке: «Чим глибше він іде у собі, тим більше зрілий. Коли він досягає самого центру своєї істоти, він стає зрілим». Зрілість також пов'язані з добробутом і здоров'ям людей. Зрілі люди – це здорові та «функціональні» людські істоти. Так можна розглядати цей феномен під кутом гештальт-підходу, зокрема, в його терапевтичному ракурсі.

Коли людина здатна жити справжнім, вона з більшою ймовірністю буде здоровою та зрілою людиною. Але для зрілості важливий як справжній момент, так і самосвідомість. Відповідно до принципів гештальт-терапії, «самосвідомість є ключем до особистісного зростання та розкриття повного потенціалу» [89]. Видно, що дуже важливо займатися самоаналізом та звертати увагу на себе. Цю самосвідомість можна інтерпретувати по-різному, для деяких це може бути фізично, наприклад, звертаючи увагу на своє тіло, якщо воно болить, але, на нашу думку, це має бути більш інтегроване почуття самосвідомості, яке включає розум, тіло та душу. Ця здатність до самоаналізу та роздумів робить людину зрілішою.

Мета гештальт-терапії - полягати в тому, щоб викликати нове усвідомлення, щоб став можливим перехід та вирішення проблем. Ми погоджуємося з нею в тому, що усвідомлення — це шлях до здатності долати перешкоди, з якими може зіткнутися людина.

Найбільший фахівець у галузі когнітивної психології Джером Брунер запропонував ідею про те, що у людей є період експериментальної незрілості, який, до речі, відчуває і більшість тварин, і який дозволить їм дізнатися достатньо, щоб продовжити свій шлях до зрілості.

Глибоко зосередившись на цьому періоді незрілості, люди зможуть експериментувати без серйозних наслідків, оскільки вони все ще навчаються. За допомогою цього методу молоді люди зрозуміють, які є соціальні межі. Людина буде багато витратити часу для того, щоб спостерігати за іншими досвідченими і вже зрілими людьми з їхніх суспільств як виховну форму, яку вони згодом наслідуватимуть «вправу, вдосконалення та різноманітність у грі». У цей час натури під час навчання будуть перебувати під опікою та відповідальністю своїх батьків (J. Bruner, 1986).

На відміну від теорії Еріка Еріксона, у цієї є лише дві стадії незрілості та зрілості, що робить її набагато більш базовою, широкою та менш описовою. Є дві стадії, які в основному каталізуються навчанням того, як

справлятися у своєму суспільстві, а не внутрішніми почуттями та емоціями, як у Е. Еріксона.

Підсумовуючи ідею Брунера, ми вважаємо, що це дуже розумна теорія, яку можна спостерігати у людей, а й у більшості тварин. Це свого роду стадія, на якій людина спостерігає та імітує, щоб навчитися діяти незалежно, індивідуально та образно. Більше того, як етап, ми вважали би це методом навчання.

Ієрархію потреб А. Маслоу можна розглядати як модель зрілості, оскільки найвищим її рівнем є самоактуалізація, що відповідає концепції зрілості гуманістичного підходу. Початкова ієрархія потреб Маслоу була розроблена 1943 року. Цю п'ятиступінчасту модель можна поділити на потреби дефіциту та потреби зростання. Перші чотири моделі, включаючи фізіологічні потреби (наприклад, у повітрі, їжі, крові, сексі), потреби у безпеці (наприклад, у безпеці), потреби у приналежності та любові (наприклад, в інтимних відносинах, сім'ї, друзях) та потреби у повазі (наприклад, у досягненнях та самоповазі), відносяться до дефіцитних потреб. У той час, як заключний етап, який є самореалізацією, визначається як потреби зростання, щоб людина могла повністю реалізувати свій потенціал. Пройшовши всі етапи і досягнувши найвищого рівня, людина вважається зрілою. А. Маслоу (1999) зазначав, що потрібно проходити рівень крок за кроком, спочатку задовольняючи низький рівень, як переходити до наступного рівня. Також кожен здатний і мотивований перейти на вищий рівень самореалізації, але різні життєві події, такі як нещасні випадки, сімейні проблеми та безробіття, завжди заважають людям досягти цього. Це означає, що люди не просто проходять через цю ієрархію до зрілості в одному напрямку, натомість вони переміщуються між різними стадіями.

Пізніше, щоб завершити ієрархію потреб, А. Маслоу розширив модель до семи стадій та, нарешті, до восьми стадій. Спочатку він відніс когнітивні потреби та естетичні потреби (Маслоу, 2004) до рівнів 5 і 6, тим самим перемістивши потребу в самоактуалізації на рівень 7. А. Маслоу вважав, що

людина повинна розширювати свої знання та за допомогою дослідження та відкритості до досвіду, які формують пізнавальні потреби в ієрархії, тим більше це актуально у віковій категорії, яку відносять до студентству. Ми повністю погоджуємося з цією поправкою. Це пов'язано з тим, що вихідна 5-ступінчаста модель досить неглибока і включає тільки те, як людина задовольняє свої основні потреби, має добрі стосунки з іншими і, нарешті, досягає деяких досягнень і самореалізації. Однак, коли суспільство продовжує розвиватися, люди не можуть просто задовольнитись та вирости завдяки 5-етапній моделі. Натомість вони повинні отримувати більше знань і досліджувати світ, щоб підвищити свою конкурентоспроможність у суспільстві, досягти різних успіхів у своїй роботі чи інтересах і, нарешті, спробувати досягти самореалізації. Тому, на наш погляд, А. Маслоу дуже логічно включив когнітивні потреби в ієрархію та розширив її до 7-ступінчастої моделі.

Однак 7-ступінчастою моделлю дослідник не обмежився. Він розширив ієрархію до 8-ступінчастої моделі, додавши потреби трансцендентності як кінцевий рівень. До духовних потреб можна віднести і трансцендентні потреби. Допомагаючи іншим, люди можуть отримати задоволення і почуття цілісності, досягнувши таким чином іншого рівня самореалізації. Це цінно, що він додав цей етап до ієрархії потреб. Попередня 7-ступінчаста модель була обмежена лише самою людиною, обмежена тим, як він максимізує свій потенціал та актуалізує себе у своєму світі. Але додаючи останню стадію, яка є трансцендентними потребами, після того, як людина самореалізувалася, вона також може поширювати свою любов чи турботу на тих, хто її потребує, щоб людина могла досягти вищого рівня самореалізації. Ми можемо довести це на реальному прикладі. Коли світ стає все більш розвиненим і люди отримують більше знань про світ, вони можуть бачити потреби непривілейованого населення навколо них або в усьому світі, тому створюються різні неурядові організації (НУО). Незалежно від вашої статі, віку, роботи та економічного стану, якщо у вас є потреба допомагати,

ви також можете допомогти іншим реалізувати свою роль у глобальному світі. Таким чином, рівень трансцендентних потреб в ієрархії потреб, запропонованої А. Маслоу, нагадав нам про те, що людина не може повністю актуалізуватися, якщо вона просто зростає всередині свого власного світу. Справжня концепція зрілості полягає в тому, що коли ви присвячуєте себе суспільству, визнаєте потреби інших і допомагаєте їм, тоді можна сказати, що людина живе добре, добре розвиватиметься та максимально використовуватиме свій потенціал. Так формується доросла, зріла особистість. Діяльність студентської молоді у волонтерському русі в сучасній Україні, що воює, зайве цьому підтвердження.

Ми згодні з тим, що ієрархія потреб Маслоу дуже всеосяжна і може включати всі потреби, необхідні людині, в той же час, є сумніви в односпрямованому способі проходження ієрархії. Не всі дослідники були згодні з тим, що нижній рівень має бути задоволений, перш ніж перейти до вищого рівня. Наприклад, багато людей, що живуть у бідних країнах, хоча у них може не бути достатньо їжі чи гарного житла, так що основні потреби не задовольняються повною мірою, вони все ж таки можуть жити простим життям, щасливо зі своїми друзями та родиною. Мати Тереза – ще один важливий приклад. Вона задовольнила його основні потреби, повністю присвятивши себе допомоги бідним та хворим у нетрях Індії. Тей і Дінер (2011) показали, що всі потреби в ієрархії потреб Маслоу працюють незалежно, і потреби не обов'язково мають бути в ієрархізованому порядку.

Насамкінець скажемо, що ієрархія потреб Маслоу показує нам шлях до зрілості. Хоча ми й не вважаю, що потреби повинні задовольнятися одна за одною, ієрархія вичерпно представляє всі критерії, необхідні нам для самореалізації та зрілої особистості. На мій погляд, повністю зрілою людиною має бути той, хто може присвятити себе світові та готовий допомагати іншим у суспільстві.

Ще одна величина в гуманістичній психології – Карл Роджерс. Він був видатним психологом та одним із засновників гуманістичного руху. Разом з

Абрахамом Маслоу він зосередився на потенціалі зростання здорових людей і зробив великий внесок у наше розуміння себе та особистості. Теорії К. Роджерса і А. Маслоу зосереджені на індивідуальному виборі і не вважають біологію силою, що детермінує. Вони підкреслювали вільну волю і самовизначення, при цьому кожна людина хотіла стати кращою людиною, якою вона може стати.

Щоб повністю зрозуміти теорію Карла Роджера, нам потрібно спочатку розглянути поняття «феноменологічного». Зазвичай він розглядається як термін, який використовується філософами, втім, феноменологічне означає дослідження свідомого досвіду людей. У ньому говориться, що хоча ми живемо в тому самому фізичному світі, сприйняття його у кожної людини різне. Різниця настільки велика, що люди можуть розходитися в думках щодо таких фундаментальних речей, як визначення добра та зла. З цих відмінностей ми розвиваємо різні моделі поведінки, які творять нашу особистість. Цей підхід сильно відрізняється від психодинамічної теорії або теорії рис, які мало уваги приділяють сприйняттю світу і пояснюють особистість, кажучи, що люди різні, тому що вони різні за своєю суттю. Проте людина не забуває про їхнє різне сприйняття. Це призводить до самооцінки, нашого сприйняття самих себе [62].

Гуманістична психологія підкреслювала активну роль особистості у формуванні свого внутрішнього та зовнішнього світу. К. Роджерс просунув цю область, підкресливши, що людська особистість є активною, творчою істотою, що переживає, яка живе в теперішньому і суб'єктивно реагує на поточні сприйняття, відносини і зустрічі. Він запровадив термін «актуалізуюча тенденція», який належить до основного інстинкту людини досягати успіху з максимально можливими здібностями. За допомогою особистісно-орієнтованого консультування та наукових терапевтичних досліджень Роджерс сформував свою теорію розвитку особистості, в якій наголошується на свободі волі та величезному резервуарі людського потенціалу для добрих справ .

К. Роджерс ґрунтував погляди на теоріях суб'єктивного досвіду. Він вважав, що кожен існує в світі мінливих переживань, в центрі якого він знаходиться. Людина реагує на зміни у своєму феноменальному полі, яке включає зовнішні об'єкти і людей, а також внутрішні думки і емоції.

К. Роджерс вважав, що будь-яка поведінка мотивована прагненням до самоактуалізації, що спонукає людину досягати найвищого рівня. В результаті своєї взаємодії з навколишнім середовищем та іншими людьми людина формує структуру свого Я або Я-концепцію - організований, рухливий, концептуальний зразок понять та цінностей, пов'язаних з Я. Якщо у людини позитивна самооцінка, вона, як правило, добре відноситься до того, хто вона є, і часто сприймає світ як безпечне та позитивне місце. Якщо вони негативна самооцінка, вони можуть почуватися незадоволеними тим, хто вони є.

Далі К. Роджерс розділив "Я" на дві категорії: "ідеальне Я" та "реальне Я". Ідеальне Я – це людина, якою ви хотіли б бути; справжнє Я — це людина, якою ви є насправді. Роджерс зосередився на ідеї, що нам необхідно досягти узгодженості між цими двома «Я». Ми відчуваємо конгруентність, коли наші думки про наше «реальне Я» і «ідеальне Я» дуже схожі — іншими словами, коли наша Я-концепція точна. Висока конгруентність веде до більшого почуття власної гідності та здорового, продуктивного життя. І навпаки, коли існує велика невідповідність між нашим ідеальним та дійсним «я», ми переживаємо стан, який Роджерс назвав неконгруентністю, що може призвести до дезадаптації.

К. Роджерс описав життя з погляду принципів, а не етапів розвитку. Ці принципи існують у текучих процесах, а не в статичних станах. Він стверджував, що людина, що повністю функціонує, тобто людина зріла, буде постійно прагнути реалізувати свій потенціал у кожному з цих процесів, досягаючи того, що він називав «добрим життям». Ці люди дозволили б особистості та самооцінці виходити з досвіду. Він виявив, що у людей, що повністю функціонують, є кілька спільних рис або тенденцій:

1. Відкритість досвіду, що росте, — вони відходять від захисту.
2. Все більш екзистенційний спосіб життя - проживати кожен момент повністю, а не спотворювати момент, щоб він відповідав особистості або самооцінці.
3. Зростаюча довіра організму - вони довіряють своєму власному судженню та своїй здатності вибрати поведінку, що підходить для кожного моменту.
4. Свобода вибору – вони не обмежені невідповідністю і можуть вільніше робити широкий вибір. Вони вважають, що відіграють певну роль визначенні власної поведінки, і тому відчують відповідальність за свою поведінку.
5. Вищий рівень креативності — вони будуть креативнішими у тому, як пристосовуються до своїх обставин, не відчуючи необхідності пристосовуватися.
6. Надійність та конструктивність – їм можна довірити конструктивні дії. Навіть агресивні потреби будуть узгоджені та врівноважені внутрішньою чеснотою конгруентних людей.
7. Багате, наповнене життя – вони інтенсивніше відчуватимуть радість і біль, любов і горе, страх і мужність.

Як і теорії А. Маслоу, теорії К. Роджерса критикували за відсутність емпіричних даних, що використовуються в дослідженнях. Цілісний підхід гуманізму допускає велику кількість варіацій, але не визначає достатньо постійних змінних, щоб їх можна було дослідити з точністю. Психологи також стурбовані тим, що такий крайній акцент на суб'єктивному досвіді людини мало що дає для пояснення чи оцінки впливу суспільства на розвиток особистості.

Для досягнення самооцінки ми намагаємося виконати умови, цінності, стандарти, встановлені іншими людьми про те, як бути гідною людиною. Якщо ми не можемо виконати його, ми використовуємо виправдання або звертаємось до тривоги та депресії. Чим більше ми дорослішаємо, тим важче

виконати умови та дотримуватися цінностей. В міру того, як ми дорослішаємо, у нас з'являється більше стандартів, ніж ми можемо виконати. Ось чому багато людей впадають у тривогу та депресію, відчуваючи себе нещасними і боячись ніколи не досягти ідеального себе.

Одна з найцікавіших речей у людях – це відмінності в характерах, і те, що створює ці відмінності – це риси. Риси, за Гордоном Олпортом (1937), динамічні, але також стабільні. Хоча ми маємо різні риси, які відрізняють один від одного, це те, що сприяє розвитку різних особистостей; ці індивідуальні риси також стабільні у тому сенсі, що вони можуть продовжувати впливати на нашу поведінку протягом усього життя. У той час як різні теорії особистості мають власне визначення зрілості, теорія рис визначає зрілість як володіння певними рисами та особистісними характеристиками.

Гордон Олпорт, один із психологів, які вивчали особу, припустив, що зріла і здорова людина має бути спрямована сьогоденням та своїми мотивами в майбутнє, але при цьому мати можливість залишити дитячі травми та конфлікти позаду. Як згадував Олпорт (1937), є шість вимог, які необхідно мати, щоб досягти зрілості. Зрілі люди розширюють почуття власної гідності, дбаючи про інтереси та потреби інших; залучені у здорові та близькі відносини з іншими, не будучи ревним та власним; емоційно безпечні та реалістичні; мають самоаналіз, розуміють себе; і, нарешті, що не менш важливо, мають власні переконання та філософію життя. З іншого боку, Г. Олпорт, як розглядає динаміку особистості, так а і дає ширше пояснення зрілості. Наприклад, замість того, щоб говорити, що люди, які більше займаються діяльністю (екстраверсія), є більш зрілими, він припустив, що люди, які повніше залучені до різних видів діяльності, і є люди, більш психологічно здорові (Continuing Psychology Education, 2006) . Йдеться про якість відносин, а не про кількість. Це показує, що Олпорт враховував індивідуальність та різні стилі особистості, які пояснюють розвиток зрілості. Він запропонував людей, які більш повно залучені до різних видів діяльності,

і людей, які більш психологічно здорові. В цілому, людські особистості та риси динамічні та різні, як і зрілість. Для Олпорта зрілість – це трансцендентність [57;58]. Певною мірою з цим перегукується конструкт Я. Васильєва "надситуативність" і зв'язок цього з "холізмом" [10].

Дослідження проведене Horwood et. al. (2011) показали, що стабільність рис збільшується з віком, що вказує на те, що саме в ці ранні роки розвитку та, особливо, у перехідний період у доросле життя особистість зазнає найбільших змін. Це дозволяє нам точно визначити важливі періоди розвитку, коли фактори довкілля можуть сильно впливати на зміни та розвиток особистості. Крім того, заглиблюючись у теорію стабільності вроджених рис, вони виявили докази генетичного внеску у зміну та розвиток особистості. У більш широкому розумінні генетичні чинники впливають на стабільність і рівні ознак, але переважно загальні елементи довкілля, які пояснюють зміну особистості, змінюються протягом усього життя. Це цікава і важлива сфера досліджень як щодо зрілості, так і особистості, оскільки цей період розвитку являє собою безліч психологічних змін і можливих змін або розвитку особистості людини. Цей контраст визначення та пошуку того, де є спадкоємність та де є зміна всередині особистості, продовжує інтригувати як дослідників розвитку, так і соціальних дослідників в цілому. Проте всі згодні з тим, що пік стабільності особистості досягається досить пізно у дорослому віці, навіть пізніше, ніж можна було б очікувати. Узагальнено ми представимо це в таблиці.

Табл.1.1. показує характеристики "зрілої особистості" в уявленнях психологів гуманістичного спрямування.

У радянській психології (Д.А. Леонт'єв, П.Я. Гальперін, А.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, Л.І. Божович), якщо узагальнити основні ідеї, можна позначити наступний перелік критеріїв особистісної зрілості:

- відповідальність;
- реалістична оцінка себе та навколишньої дійсності;
- автономність;

- самоактуалізація.

Таблиця 1.1.

**Характеристики "зрілої особистості" в уявленнях психологів
гуманістичного спрямування**

Абрахам Маслоу	Карл Роджерс	Гордон Олпорт
Особистість, що самоактуалізується	Людина, що повноцінно функціонує.	«Зріла особистість»
Безпосередність, простота та природність	Організмична довіра	
Креативність	Креативність	
Свіжість сприйняття	Відкритість переживання	
Автономія від культури та оточення	Емпірична свобода	
	Екзистенційний образ життя	Цілісна життєва філософія
Прийняття себе, інших, природи		Емоційна турбота і самоприйняття
Філософське почуття гумору		Здатність до самопізнання та почуття гумору
Більш ефективне сприйняття реальності		Реалістичне сприйняття, досвід та домагання
Глибокі міжособистісні стосунки		Здатність до теплих, серцевих соціальних відносинам
Суспільний інтерес		Широкі межі Я
Потреба на самоті		
Демократичний характер		
Розмеження засобів та цілей		
Вершинні, містичні переживання		
Опір окультуренню		
Центрованість на проблемі		

Психологічна зрілість особистості розглядається в ракурсі індивідуально-орієнтованого та соціально-орієнтованого підходів. Ці критерії визнаються критеріями особистісної зрілості, формуються та відточуються на різних етапах дорослішання. Основним каталізатором їх розвитку можна назвати різноманітні кризові ситуації, вирішення важких життєвих завдань, подолання «перешкод». Індивідуально-орієнтований підхід спрямовано на

найбільш повне розкриття потенціалу окремо взятої особистості, а соціально-орієнтований - на найбільшу адаптацію цієї особи у навколишньому соціумі. Кожен із них має свої переваги, а й певні обмеження. Якщо розглядати їх окремо, можна вказати такі слабкі сторони:

- індивідуально-орієнтований підхід дозволяє виокремити індивідуальні критерії зрілої особистості. Однак, якщо брати до уваги виключно їх, поза соціальним контекстом, то індивідом, відповідним ним, може стати людина, нехай і в достатній мірі самоактуалізована, яка прийняла себе, автономна, життєстійка, але абсолютно не розділяє норми і правила суспільства, в якому вона існує;

- соціально-орієнтований підхід, передбачає людину, надмірно залежного від того, які цінності значимі для даного конкретного суспільства. І тут необхідно враховувати цілу сукупність соціальних, культурних, національних, економічних та інших чинників. Зайвий приклад – майже тоталітарний режим сучасної Росії та місце індивіда у ньому.

Проте, треба відмітити, що вже А. Маслоу, як ми зазначали вище, вказував на справжню зрілість – через само актуалізацію – як поєднання унутрешнього росту із загальнолюдськими цінностями.

Можливе протиріччя знімає, наприклад, футурреальний підхід українського психолога Я. Васильєва. Він пов'язує зрілість та рост особистості із постановкою та реалізацію перспективних цілей, цілей розвитку. Проте він розглядає не лише віддаленість цілей від наявної ситуації, а й їх сукупність із змістом, де високими є цілі альтруїстичні, що можна вважати симбіозом персонального та суспільного, певним чином, трансцендентним. Я. Васильєв підходить до проблеми особистісної зрілості у контексті саморозвитку особистості. Під саморозвитком він розуміє процес, що складається з чотирьох видів цілей на самовизначення, самореалізацію, самовдосконалення та само актуалізацію [9].

В основі зміни життєвої позиції лежать закономірності відкритої дослідником у футурреальній психології функції віддаленості цілей, яка

узгоджується з процесом саморозвитку [10]. У рівневій структурі цільової спрямованості особистості були встановлені чотири рівні та три позиції, які спираються на три види віддаленості цілей. Перший - біологічний рівень спирається на близькі цілі, змістом яких є задоволення біологічних потреб. Пропозиції завершуються найчастіше за допомогою одного-двох слів: їсти, пити, спати або з уточненням - щось їсти, щось пити і т.д.

Інший рівень або перша позиція особистості, яка іменується его центричною, також опирається на близькі цілі і складається також з одного-двох слів, але змістом є предмети або об'єкти, відповідні меркантильній чи утилітарній мотивації, придбані для задоволення особистих побажань.

Третій рівень або інша позиція, що характеризується середніми за віддаленістю цілями, у зміст яких додаються слова, в яких відображені суттєві параметри умов досягнення цілей, або оціночні судження морально-етичного змісту та прагматичної чи престижної мотивації.

Четвертий рівень або третя позиція особистості позначена як альтруїстична позиція, а в цілях переважають слова, що відображають загальнолюдські цінності, заботу про інших, альтруїстичну і творчу мотивацію і втілює самоактуалізовану особистість.

Процес саморозвитку особистості в цьому підході розглядається як процес, безпосередньо пов'язаний із задоволенням потреби в зростанні і розвитку суб'єкта. При вивченні цільової спрямованості особистості у процесі саморозвитку дослідники зіставили кількість цілей шкірного процесу з їх віддаленістю за допомогою кореляційного аналізу.

Результати його досліджень стали незаперечним доказом того, що далекі цілі альтруїстичної позиції особистості є провідним фактором саморозвитку особистості, а процес самоактуалізації займає провідне положення у саморозвитку особистості, а також у зростанні і розвитку особистості взагалі. Таким чином, підтверджувалася гіпотеза про диференціацію психологічних механізмів постановки різних за віддаленістю

цілей, при пріоритеті провідної ролі далеких цілей, які забезпечують стабільність як сталість майбутнього часу.

Треба також додати, що і Н.І. Леонов та М.М. Главатських запропонували розглядати особистісну зрілість не просто як просту сукупність індивідуально-орієнтованого і соціально-орієнтованого підходів, але як інтеграцію, тобто. об'єднання різнорідних складових в одне ціле, оскільки в даному випадку утворюється не просто сума критеріїв, а якісно нова освіта з властивою тільки йому системою внутрішніх взаємодій та зовнішнього їх вираження. Вони представили своє бачення структури зрілості в даному контексті та перспективи дослідження новоствореного конструкту (Главатских, 2015).

Н.А. Жесткова у своїй роботі дала визначення зрілої особистості на відміну від особистості інфантильної, і розцінює це як опозиційну дихотомію. Вона розглядає її як індивіда, який «усвідомив необхідність сьогодення, що займається самореалізацією і розвитком у цей період часу, вміє бути вільним від можливих внутрішніх тенденцій, що сковують його індивідуальність... Така людина потребує необхідності само реалізуватися і підпорядкувати собі ті обставини, в яких ця самореалізація здійснюється. Для інфантильної особистості характерна недостатня усвідомленість значимості задоволення потреб самореалізації для особистісного благополуччя, що позбавляє їх особистісного сенсу для людини і, внаслідок цього виникають перешкоди вибору мотиву, мети, вчинку, націленого на задоволення потреб екзистенційного характеру, обумовлення» (Жесткова, 2013).

Відповідно до її поглядів, які ми певною мірою поділяємо, поняття зрілості особистості можливо повноцінно сформулювати лише у безпосередній зв'язці з визначенням інфантилізму, які є свого роду антиподами. Це питання буде розкрито у наступному підпункті.

1.3. Інфантилізм як психологічний феномен

Феномен інфантилізму став тенденцією підростаючого покоління загалом, хоча дослідження його має власну історію. Однією з проблемних областей цієї історії є те, що тут достатньо розбіжностей у фахівців, що також пов'язує його з розглянутими нами раніше категоріями «вік» та «зрілість».

Насамперед це стосується термінологічних розбіжностей – ми маємо «інфантилізм», «психічний інфантилізм», «психологічний інфантилізм», «соціальний інфантилізм», «правовий» та «інфантильність». Це особливо помітно, коли ми відносимо його прояв до певного сегменту і помічаємо, що вичленувати його в чистому вигляді буває складно, явище проявляється комплексно. Наприклад, сучасний український психолог М. Ільїн запропонував використовувати поняття «інфантилізм» виключно до медико-біологічних патологій, соматичних хвороб, як наслідок яких розвиваються і психічні розлади. А поняття «інфантильність» він пропонує застосовувати суто до станів психоемоційного недорозвинення особистості, які спричинені виключно соціально-психологічними факторами [30]. Це має свої підстави, проте, наприклад, психоаналітик К. Абрахам, вивчаючи питання психосексуального інфантилізму, бачать однією з причин його появи неправильне статеве виховання. Іншими словами, феномен, спричинений і патологіями, і певними соціально-психологічними факторами [2].

Огляд наукової літератури з цієї теми також свідчить про проблему співвідношень понять, які завжди розмежовуються [64]. Тому ми припускаємо оперувати термінами «психічний інфантилізм», «психологічний інфантилізм», керуючись провідними компонентами у його прояві, а «інфантильність» використовувати синонімічно як позначення певної якості, але не в академічному, а ширшому плані. У той самий час закономірним розпочатиме аналіз і розв'язання проблеми співвідношень поняття в психології з розглядів підходів до інфантилізму з боку суміжних областей, з

метою виділення принципово важливих і специфічно значимих феноменологічних особливостей інфантилізму, що відбивають наше дослідження. Слід поставити межу між поняттям інфантилізму, яке однаково вживається у психіатрії, психології та взагалі у соціальних науках. Не варто навіть вказувати на те, наскільки різний характер несе дане поняття в даних, хоч і суміжних, але принципово відмінних один від одного областях.

Пріоритет тут належить медикам. Термін веде свій початок від латинського *Infantilis*, що означає «дитячий» і до середини XIX століття в науковому побуті він не був затребуваний, хоча окремі клінічні описи інфантилізму зустрічаються в 30—40-х роках XIX століття в роботах G. Andral і W. Grisinger.

Заслуга введення в науковий лексикон терміну «інфантилізм» («дорослі, які залишаються дітьми на все життя») належить французькому невропатологу та психіатру Ернесту-Шарлю Ласегу (E.-C. Lasègue) в 1864. Він позначав його як особливий вид зупинки розвитку особистості на ювенальному щаблі [67]. Як провідний чинник формування інфантилізму автор розглядає генетично обумовлені ендокринологічні розлади, що призводять до грубої затримки психофізичного розвитку хворого. Наголошується насамперед емоційними характерологічними особливостями, нестійкістю настрою, погано контрольованими потягами, недостатністю свідомої та цільової активності, часом – поверхневими, незрілими судженнями. Це вже те, що можна назвати і психологічною складовою. Спочатку цей термін використовувався для позначення збереження фізичних та психічних характеристик у дорослих. Протягом досить тривалого часу проблемою інфантилізму займалися переважно медичні дослідження. Це уповільнення розвитку індивіда в особистісному плані з присутністю у фізичному вигляді людини ознак попередніх вікових періодів, де вади фізичного розвитку є наслідком захворювання. Таким трактуванням цього явища - збереження в дорослих фізичних і психічних ознак дитинства, як низькорослість, дитячість разом із незрілістю психіки, як затримка розвитку

– займалися багато видні психіатри і невропатологи, послідовники Е.-С. Lasegue, які дотримувалися подібних поглядів на генез інфантилізму. Так, J. Lorain розглядає інфантилізм як наслідок «дистрофічного виродження ендокринного генезу»; W. Ord відносить інфантилізм до ознак тяжкого перебігу мікседеми; W. Stekel, як і більшість його сучасників, безпосередньо ідентифікує інфантилізм з явищами ендокринопатій (описуючи його як «тотальну ретардацію психофізичного розвитку, властиву людям з «мініатюрною психікою» — «наполовину дорослим, наполовину») [67].

Процес виділення психологічного розгляду інфантилізму із цього кола тривало тривалий час. У 1871 р. П. Лоррен (P. Lorraine) дав наступну характеристику ознак інфантилізму: загальна затримка розвитку, значне зменшення проти нормою розмірів всього тіла за збереження пропорційності окремих частин [67]. Не оминув він і соматичний аспект у генезі інфантилізму. На його думку, туберкульоз відіграє важливу роль у розвитку цього порушення.

Приблизно через півстоліття німецький фахівець д-р Г. Антон (G. Anton) робить спробу усунути невідповідності та протиріччя, виявлені в попередній час [5]. Насамперед він автор терміна «психічний інфантилізм». Він був одним із перших, хто застосував термін «інфантилізм» також до «фізичної та психологічної відсталості дитинства». Надалі це явище привернуло пильну увагу психіатрів і утвердилося поняття «психічний інфантилізм», під яким стали розуміти незрілість людини, що виражається в затримці психічного розвитку, при якій поведінка людини не відповідає віковим вимогам до нього. Це започаткувало інтерпретації феномена як психофізіологічної аберації, а й як особливого варіанта психічного розладу, що відноситься до патохарактерологічної сфері.

W. Di Gaspero [67] належить одне з перших визначень психічної незрілості: «інфантилізм як затримка розвитку індивіда проявляється ретенцією дитячих чорт у тому віці, коли період фізіологічного дитинства давно залишився позаду».

Ще одним напрямом у дослідженні у руслі патопсихології став розгляд інфантилізму як прояву парціальної затримки розвитку, пов'язаної з істерією. Найчастіше у психіатрії є думка, що психічний інфантилізм служить фундаментом виникнення психопатії, тобто розлади особистості. Так, ще Е. Краерелін [41] пов'язував затримку розвитку при психічному інфантилізмі з «дефіцитом психічної діяльності», властивим психопатам, а Е. Bleuler [41] розглядав основні властивості психоінфантилізму (явлення емоційної лабільності, норовливості, примхливості, залежності та патології). як сукупність властивостей, притаманних цілому ряду психопатичних особистостей. Найважливішими є роботи Е. Е. Kretschmer, який вказував на те, що психічний інфантилізм є незмінною конституційною особливістю, властивою для всіх психопатів [46]. Е. Kretschmer розглядає незрілість психічного складу як «ядро» істеричного синдрому. Називаючи істериків «дорослими підлітками», підкреслюючи тим самим властиві їм риси інфантилізму, автор наводить досить чітку характеристику цього явища – «інстинктивна афективна прихильність до батьків і відсутність дружньо нейтральної самостійності дорослої людини з «незрілої», «вразливою» та «гіпобульною». Він говорив також, що саме завдяки психічному інфантилізму і формується психопатія, оскільки він носить тотальний характер і насамперед охоплює емоційно-вольову сферу. Він також виділяв парціальний інфантилізм, або ювеналізм, що призводить до асинхронії розвитку, яка не завжди тягне за собою порушення адаптації [44].

У медицині та психіатрії прийнято виділяти чотири види інфантилізму: гармонійний (простий), дисгармонічний, церебро-органічного генезу і психогенний. Усі перелічені варіанти інфантилізму відносяться до такого виду дизонтогенезу, як затримка психічного розвитку. Простий, або гармонійний інфантилізм є рівномірною затримкою і психічного і фізичного розвитку, яка спочатку проявляється як незрілість емоційно-вольової сфери, а потім і особистості в цілому. Тут емоційна сфера перебуває у більш ранній щаблі розвитку, характерні яскравість і жвавість емоцій, переважання

емоційних реакцій у поведінці. Імовірно, дозрівання відстає від норми вікового розвитку на 1-3 роки, проте це сильно відбивається як на поведінці, так і на можливостях адаптації дитини. Крім того, для цього виду інфантилізму характерний інфантильний тип статури з дитячою пластичністю міміки та моторики. Такі діти виглядають молодшими за свій вік. Їх властива жива, але поверхнева допитливість, невтомність в ігрових, але швидка стомлюваність і під час завдань, потребують інтелектуального і вольового зусилля, невелике коло інтересів. Однак зазначається, що при даному типі дизонтогенезу на перший план все ж таки виступає затримка емоційної, ніж інтелектуальної сфери.

Дисгармонічний інфантилізм відрізняється поєднанням ознак психічної незрілості, які характерні простому з окремими патологічними рисами характеру, такими як афективна збудливість, брехливість, конфліктність, егоїзм і примхливість. Такі риси починають проявлятися вже на першому-другому році життя у вигляді впертості, реакцій протесту, прагнення будь-що домогтися свого, навіть якщо від цього постраждають близькі люди. А у дітей старшого віку крім незрілості емоційно-вольової сфери спостерігається виражена девіантна поведінка та патологічні риси характеру. Даний вид дизонтогенезу розцінюють як етап психопатії, що формується. Найбільш поширеним варіантом інфантилізму церебро-органічного генезу є інфантилізм, пов'язаний з психоорганічним синдромом. Цей тип дизонтогенезу виникає внаслідок органічного ушкодження мозку.

Так як нерідко таке пошкодження може виникнути при внутрішньоутробному ураженні плода, поряд з інфантилізмом можуть зустрічатися множинні аномалії розвитку, такі як: низькорослість, високе небо, неправильне зростання волосся, зубів і т. п. Також, як і простому інфантилізму, даному виду затримки психічного розвитку властива емоційно-вольова незрілість, наївність, легка навіюваність, переважання ігрових інтересів, проте на відміну від першого відзначається зниження жвавості та яскравості емоцій, знижений настрій. Інтелектуальна сфера

характеризується інертністю і поганою перемикаємостю розумових процесів, її незрілість виражена більшою мірою, ніж за інших форм інфантилізму: відбувається затримка передумов інтелекту – уваги, пам'яті, мислення, а ігрову та навчальну діяльність характеризують одноманітність і мала зацікавленість. Найменш вивченим є інфантилізм психогенного походження. Цей варіант сприймається як вираження аномального формування особистості у зв'язку з несприятливими умовами виховання. Так, в умовах бездоглядності відбувається формування патологічного розвитку особистості на кшталт психічної нестійкості: проявляється невміння гальмувати свої емоції та бажання, імпульсивність, відсутність почуття обов'язку та відповідальності. В умовах гіперопіки психогенна затримка емоційного розвитку проявляється у формуванні егоцентризму, нездатності до вольового зусилля та праці, несаможитності. У психотравмуючих умовах виховання, де переважає жорстокість, авторитарність відбувається формування особистості по невротичному типу, у якому затримка психічного розвитку виявлятиметься у безініціативності, боязкості, боязкості. Отже, всім видам психогенного інфантилізму властиві соціальна незрілість особистості вигляді недостатності чи відсутності вищих етичних установок і системи ідеалів [3].

В дослідженнях радянських фахівців було виділено, що має місце співвідношення поняття психічного інфантилізму та норми. Причиною стало співвідношення за думкою деяких авторів проявів інфантильної поведінки у розпещених і примхливих дітей (В.Д. Тополянський, М.І., Буянов). У клінічному розумінні даного феномену найчастіше розглядають такі прояви інфантилізму як схильність до афективних розрядів і гіпорбулічним реакцій, що проявляються в істеричних вибухах і примхливості, надмірно розвинена фантазія, не критичність мислення, емоційна нестійкість, порушення розвитку когнітивних процесів, безпорадності, низька стресостійкість, прагнення перекладати відповідальність на інших, егоїзм, схильність до самоствердження (або навпаки, невпевненість, що переростає в соматіку),

гіперемотивність, навіюваність, самовнушаємость, «художній» тип мислення, егоцентризм, гиперкомформность) [7].

Розуміння психологічного інфантилізму прийшло після виділення цього феномену з психіатрії і почало асоціюватися з особистісним проявом інфантилізму.

Представники глибинного підходу до механізмів душевного життя розширили погляд на цей феномен, і тут насамперед слід згадати дослідників психодинамічної орієнтації. Вони розглядали інфантильну організацію особистості як прояв несвідомого і незрілість форм психічних захистів особистості, і як порушення гормональної діяльності (К. Абрахам, 1924; Е. Джонс, 1924; З. Фрейд, 1927; К. Г. Юнг, 1924; Г. Гуг-Гельмут, 1926)

У психоаналітичному напрямі поняття інфантилізму вперше було вивчено З. Фрейдом. Він розумів його як фіксацію на певній стадії розвитку, отже неможливість перейти до наступної стадії або «застрявання». Згідно з уявленнями автора, у особи, яка перенесла невроз на одному з періодів формування, відбувається гальмування всієї наступної динаміки дорослішання. Результатом стає збереження у хворого у зрілому віці «залишкових» ознак тієї фази, на якій відбулася фіксація. Якщо відбувається фіксація на оральній стадії, як наслідок може виявлятися перевага задовольняти свої потреби примітивнішим способом. До таких проявів може належати переїдання, гризіння нігтів або куріння. З. Фрейд виділяв найбільш характерний інфантильний захисний механізм – регресію, після якої відбувається перехід на більш ранній етап розвитку особистості. Коли дитина стає дорослою, її характер визначається процесом розвитку її "Ід", "Его" і "Супер-Его" та їх взаємодіями. Нормальний розвиток, за Фрейдом, відбувається за допомогою механізму сублимації, а розвиток, який відбувається за допомогою механізмів зсуву, регресії або фіксації, породжує патології [74].

К. Абрахам, вивчаючи питання психосексуального інфантилізму, вбачає причину його появи у нерозвиненості зрілих психічних захистів

особистості (наприклад, сублімації). Ще однією причиною формування інфантильності є неправильне статеве виховання. Ситуативне, що не відповідає реальності (в розумних для дитини межах) статеве виховання, засноване на вигадках і замовчаннях (на кшталт – дитину приніс лелека), породжують у дітей всілякі здогади, фантазії, що призводять до неврозу та інфантилізму [2].

Таким чином, представники психоаналітичного напрямку, розглядаючи проблему інфантилізму, пов'язують з істеричними неврозами, розвиненими у людини.

Дещо іншої думки в цьому ж підході дотримувався К.Г. Юнг. Інфантилізм він розглядає як одну із причин незадоволеності особистості собою. Наслідком такої незадоволеності були неврози, егоїзм та пасивність. Яскравий прояв інфантилізму за теорією К.Г.Юнга можна простежити, наприклад, у визначенні залежності. В його розумінні залежність гальмує розвиток особистості, що, у свою чергу, є одним із проявів інфантилізму як такого. Крім того, у визначенні особистості Юнг виносить визначення антоніма інфантильності – зрілість. Особистість, за Юнгом, трактується як наслідок найвищої життєвої стійкості, абсолютного прийняття індивідуального суттєвого і максимально успішного пристосування до загальнозначущого при найбільшій свободі вибору. Колега К.Г. Юнга Марія-Луїза фон Франц розвинула ці ідеї у своїй книзі «Вічний хлопчик» (*Puer aeternus*). Вона розглядала особливу форму неврозу таких людей: «умовне життя».

Людина, яка страждає на цей невроз, відчуває, що вона ще не існує в реальному житті. У пошуках партнера, роботи чи покликання він постійно відчуває, що це не те, чого він хоче. Стан «тимчасового життя» може затягнутися: «вічний хлопчик» починає уникати життя у теперішньому. В результаті у нього можуть виникнути залежності, напади гніву та фобії.

У роботах А. Адлера виділено одну з закономірностей, що перешкоджає розвитку – розпещеність. Тобто з погляду цієї теорії

детермінантами інфантилізму стає неправильне виховання. Діти, які можуть називатися розпещеними, на думку А. Адлера, мають затримку у розвитку розуміння почуття соціального інтересу та почуття кооперації. Крім того, їм доводиться стикатися з труднощами у прийнятті власних рішень та пошук виходу з проблемних ситуацій, оскільки раніше за них це робили батьки (А. Adler, 1964).

У концепції Карен Хорні можна побачити зв'язок із вищеназваним поняттям у понятті «базального конфлікту» особистості. Такий конфлікт є внутрішньоособистісним і може ґрунтуватися на таких суперечливих потребах, як страх нічого не отримати, і надмірним домаганням, відданість агресивності і схильність поступатися, відчутті безпорадності, і прагнення до переваги. Найбільш наочним прикладом інфантильного людини, у концепції Хорні, можна назвати так званий «поступливий тип». Для нього характерно: гостра потреба у коханні та турботі, у партнері, який візьме на себе відповідальність за нього, залишившись один, він відчувається втраченим та безпорадним. Найбільш чітко інфантильні риси простежуються в тенденції «руху до людей» – і саме у такому вигляді, як «поступливий тип»: «даний тип демонструє помітно виражену потребу в коханні та схваленні та особливу потребу у партнері, який має взяти на себе відповідальність за все добре і зле... Будучи наданим самому собі, він відчувається загубленим, подібно до човна, що втратив свій якір. Ця безпорадність частково відповідає дійсності» [76, С.128]. Крім того, характерною рисою для цього типу особистості є залежність: «якщо я знайду когось, хто любить мене більше за всіх інших, небезпека зникне, бо він (вона) захистить мене» [76].

Е. Фромм виділив визначення «невротика», яке багато в чому співвідноситься з поняттям інфантильної особистості. Для невротика характерний опір повному підпорядкуванню, але при цьому, очікуючи на постать помічника, який візьме на себе вирішення важких завдань.

«Мазохіст-садист» по Фромму наближений до одного з показників інфантилізму, зокрема в розмитті меж свого «я». Адже в цьому симбіозі

мазохіст невіддільний від садиста (як і навпаки), обидва потребують один одного так само несвідомо і повністю, як і не можуть при цьому бути цілісною особистістю. Проявом даного конфлікту може бути почуття власної неповноцінності, відхід у психосоматичні прояви, самокритика, неврози нав'язливих станів тощо [75].

Е. Еріксон у своєму розумінні інфантильності солідарний з фрейдистською точкою зору з приводу фіксації на певній стадії розвитку як детермінанті психологічного інфантилізму особистості. Крім того, він зазначає, що інфантильні риси можуть бути притаманні будь-якій дорослій людині. Причинами цього він називає перехід від дитинства до дорослого віку проходить через молодий вік, який несе в собі пережиток та інфантильних потреб та юнацького запалу.

Теоретично, за Е. Берном, інфантильна особистість виступає у ролі окремої субособи у кожному людині. Цією субособистістю, у тріаді «Дорослий-Батько-Дитина», є Дитина. Ця субособистість несе у собі величезний багаж і ресурс становлення особистості як цілого. Тобто кожен «несе» у собі маленького хлопчика чи дівчинку, інфантилізмом це називати незаконірно. Про цей феномен правомірно говорити лише у розгляді проблеми зайвої ролі в структурі особистості Дитини. Так як в цій тріаді важливо дотримуватися балансу, що і буде характерно для зрілої та здорової особи. Дисбаланс у бік інфантильності може виявлятися у необгрунтованому виборі дитини на невідповідних ситуаціях чи убільшості таких (Е. Бернс, 1992).

З погляду регресії та ретрогресії розуміють поняття інфантильності гештальт-психологі. Ці поняття, як і інфантилізм, розуміються ними як перехід на більш ранню стадію у поведінці людини. Одним із детермінант даних переходів К. Левін виділив фрустрацію. У гештальт-терапії Ф. Перлз виділяв левінівську "теорію поля". І проявом інфантилізму з цього погляду стало знаходження людини у стані злиття. При такому положенні людина не відчуває меж між собою і об'єктом злиття, вона не може розмежувати себе та

інших, не усвідомлюючи цих кордонів, вона перебуває в безвиході: не маючи можливості контакту, вона не в змозі і перестати бути в злитті (К. Palmer, 2011).

А. Маслоу вважає соціальний інфантилізм втратою сенсу життя. До загальних рис соціального інфантилізму можна додати також: слабка воля, істеричність, деградація, відсутність мотивації у професійній сфері, наявність зручної позиції спрямованої на швидке досягнення результату за незначних фінансових та тимчасових витрат. Також до цього списку можна віднести: відсутність здібностей для пошуку способів вирішення проблем, відсутність психологічного та соціального захисту та небажання придбати захист від негативу.

У розгляді гуманістичних підходів найчастіше відбувається виділення зворотної інфантильної особистості – особистості зрілої. Вона сприймається як самоактуалізуєма особистість, має такі важливі риси зрілої особистості як відповідальність і автономність, про що ми писали у підрозділі 1.2.

Велику увагу інфантильної особистості, як залежної, приділив Г. Олпорт. Така залежна особистість має ряд показників, що збігаються з поняттям інфантильної особистості, саме прихильність життя до безпосередніх потреб і обов'язків, перехід у психосоматику, з метою замістити хворобою образ матері, до якої відчуває симбіотичну зв'язок і нездорову прихильність [58].

Ненсі Маквільямс пропонує розглядати інфантильну особистість як таку, що зберігає переважно інфантильні форми мислення. Установка на безвідповідальність не знижується з віком, а основний захисний механізм – регресія – визначає стратегію подолання життєвих труднощів [52].

Психолога Джеффри Арнетта, автора теорії «дорослості, що зароджується», висновки привели до особливого вікового періоду від 18 до 25 років, коли молоді люди, перебуваючи в перехідному демографічному стані (уже не підлітки, але ще не дорослі), мають лише часткову самостійність, тому що живуть зазвичай з батьками. Перш ніж вибрати

партнера чи професію, вони можуть кілька разів спробувати різні варіанти, зберігаючи при цьому внутрішню зону комфорту та почуття безпеки [86].

Тривожний симптом інфантилізму – відсутність волі до дорослішання. Аналізуючи роботи доктора Дена Кілі та багатьох інших дослідників, слід припустити, що існує шість основних симптомів інфантилізму, на які мають звернути увагу батьки, педагоги та психологи, які працюють з дітьми: 1) безвідповідальна поведінка; 2) психічний дискомфорт; 3) самотність та приховані страхи; 4) змішання статевих ролей; 5) нарцисизм; 6) гендерний шовінізм. На думку доктора Дена Кайлі, всі ці симптоми поступово розвиваються у віковому періоді від 10 до 22–24 років (Kiley, 1983).

Безвідповідальна поведінка стає звичною приблизно у віці 10-11 років. Це період, коли підліток усвідомлено починає використовувати безвідповідальні стратегії поведінки. Слід зазначити, що межі такої поведінки дуже різноманітні та залежать від темпераменту та характеру, а також обставин, у яких проявляється дана стратегія поведінки. Існує щонайменше чотири варіанти безвідповідальної поведінки підлітків, які необхідно коригувати якомога раніше.

Перший тип поведінки - "ангельський". Підлітки вміло використовують емоції невинності та жалю до себе. Демонстрація подібного роду страждання та ображеної невинності, скарги на нездоров'я та тяжкість життя є емоційними та обумовлюють усі інструменти у реалізації цієї стратегії поведінки. Підлітки використовують батьківське кохання, турботу та опіку для виправдання своєї поведінки.

Другий тип поведінки, «хуліганський», є агресивною стратегією безвідповідальної поведінки, що реалізується за принципом «напад — найкращий захист». Знаючи, що мало хто зможе встояти перед їхньою грубістю та агресивністю, підлітки відкрито пручаються на виконання своїх обов'язків. Вони часто вдаються до емоційного шантажу та намагаються першими застосувати психологічне насильство. Насправді за цією поведінкою ховається невпевненість у собі та низька самооцінка.

"Сліпоглухий" - третя стратегія безвідповідальної поведінки, заснована на ігноруванні прохань і вимог і відкладення роботи по дому. Типовими фразами даної стратегії поведінки можуть бути, наприклад: «Я забув, що ви мені сказали», «Я не бачив вашого повідомлення», «Я не маю уявлення, як це сталося», «Я зроблю це». потім". При реалізації цієї стратегії батьки турбуються, що у дитини проблеми з психікою, але це далеко не так. Це просто зручна позиція, щоб уникнути відповідальності.

І четверту стратегію безвідповідальної поведінки можна назвати «цукеркою». Такі підлітки досить товариські та охоче пропонують свою допомогу незнайомим людям, але у власній сім'ї нічого не роблять і нікому не допомагають. На них важко образитися: вони не те, щоб відмовляються допомогти, але про них потрібно багато разів нагадувати. Допомога іншим розглядається ними як компенсація за бездіяльність у своїй сім'ї. Ця стратегія поведінки найважче піддається корекції, оскільки періодично виявляються відповідальність і турбота, але вони не спрямовані на близьких людей, які дійсно потребують допомоги та турботи.

Таким чином, вже в 10-річному віці підлітки вміло маскують свої стратегії безвідповідальної поведінки та набувають навичок їх усвідомленого використання. Надалі починають розвиватись інші симптоми, про які ми писали раніше. Один симптом буде доповнювати інший, викликаючи тим більше активний розвиток інфантилізму [86].

У радянській психології значна увага приділялося вивченню проблем інфантилізму, що свідчать роботи Л. С. Виготського, У. У. Ковальова, У. У. Лебединського та інших. Інфантилізм описаний як порушення інволютивного розвитку дитини (Л. С. Виготський); як форма порушення інтелектуальної діяльності, що входить до складу загальної затримки психічного розвитку (І. Б. Шенфіл, М. І. Буянов); як затримка психічного розвитку (В. В. Лебединський, Є. П. Ільїн); і як особлива характеристика фізичного та соціально-психологічного розвитку підлітків (Є. І. Ісаєва, А. Є. Личко).

Таким чином, якщо спочатку за допомогою поняття «інфантилізм», що з'явилося в медичному дискурсі, позначався особливий вид зупинки розвитку особистості на ювенільному ступені, то на сьогоднішній день трактування «інфантилізму» розширилося за межі предметної галузі психіатрії та клінічної психології. У психології та суміжних науках активно використовується термін «особистісний інфантилізм», що застосовується щодо людей, у поведінці яких не спостерігається проявів патології розвитку, проте способи взаємодії з навколишнім світом, які вибираються ними, не відповідають віковим експектаціям – очікуванням суспільства від представників дорослого періоду [55]. Така поведінка сприймається як прояв розриву між біологічним та соціокультурним дорослішанням людини [56], що виражається у відмові від тих чи інших форм соціальної активності чи соціальних зобов'язань у зв'язку з процесами дорослішання. Спостереження показують, що останніми роками поняття «інфантилізм» використовується переважно у розширеному трактуванні, позначаючи широкий спектр явищ, що мають соціально-психологічну природу. У практиці повсякденної взаємодії це поняття активно застосовується людьми для характеристики інших людей, і самих себе.

Активні дослідження ведуться на пострадянському просторі – у країнах колишнього СНД та в Україні.

А.А. Серьогіною розроблено структурно-динамічна модель інфантилізму. Відповідно до А. Серьогіної, під інфантилізмом прийнято розуміти комплекс характеристик особистості, що виражаються в незрілості емоційно-вольової сфери, затримці морального та соціального дозрівання, відсутності трудової мотивації, слабкої потреби у досягненнях, несаможиттєвості рішень та дій, залежності особистості від інших, хаотичності поведінки, позиції утриманства, гедонізму, а також слабо розвиненою здатністю рефлексії при явно домінуючій потребі в задоволенні та розвазі, несформованістю долає поведінки [65]. У модель, розроблену дослідницею, входять три компоненти:

1. Психологічний компонент інфантилізму. До цього структурного компонента входять: незрілість емоційної сфери особистості, відсутність трудової мотивації, невиражена потреба у досягненнях, слабо розвинена здатність до рефлексії.

2. Соціальний компонент інфантилізму. Структурними одиницями даного компонента прийнято вважати залежність від інших, утриманство, несамостійність, гедонізм, хаотичність у поведінці, інертність у поведінці.

3. Фізичний компонент. До нього входять дитячі риси обличчя, використання безпорадних гримас на обличчі, таких як випинання нижньої губи, підняття брів, використання нестійких поз (заламування ноги, схрещування ніг, поза «нога на ногу») тощо.

А. Мікляєва наполягає на ширшому застосуванні поняття «особистісний інфантилізм» замість «психологічного інфантилізму». Попередні дослідження показали, що на сучасному етапі зміст поняття «особистісний інфантилізм» включає широкий спектр когнітивних, регуляторних, рефлексивних і моральних характеристик особистості, і це поняття протиставляється поняттю «особистісна зрілість», являючи собою полюс соціального конструкту», що має переважно негативні конотації [55]. У результаті було встановлено, що «особистісний інфантилізм» як один із полюсів соціального конструкту «особистісна зрілість - особистісний інфантилізм» неоднорідний. Як аспекти особистісного інфантилізму виділено:

- регуляторний інфантилізм, що виявляється у труднощах планування діяльності, саморегуляції актуальних спонукань та емоційних реакцій;

- моральний інфантилізм, що характеризується дефіцитом моральної саморегуляції, готовністю до ігнорування соціальних норм у разі їх суперечності власним інтересам, прагненням уникати особистої відповідальності, тенденцією стверджувати власну значущість за рахунок інших людей;

- рефлексивний інфантилізм, що виявляється в дефіциті впевненості в собі, підвищеної вразливості до критики, прагненні будь-якими засобами підтримувати «позитивний баланс» самооцінки.

Крім того, нас зацікавили дослідження вченими зв'язків життєвої перспективи студентської молоді та особистісного інфантилізму. Це до певної міри перегукується з вектором досліджень футурреальної психології, у руслі якого є і наша робота. Особистісний інфантилізм у разі проявляється насамперед у скороченні «глибини» життєвої перспективи, що особливо притаманно студентам з ознаками вольового і рефлексивного інфантилізму. «Життєва перспектива» у А. Мікляєвої визначається побудовою «життєвих планів» студентської молоді. Дослідниця робить висновок, що життєва перспектива, характерна для підгрупи студентів без ознак особистісного інфантилізму, може розглядатися як характеристика нормативного переходу до дорослості. До них належать достатня «глибина» перспективи майбутнього, що дозволяє будувати короткострокові життєві плани та співвідносити їх з життєдіяльністю; включення в опис своїх життєвих перспектив подій, пов'язаних із реалізацією у тих сферах життя, які традиційно вважаються «дорослими» (виховання дітей, професійне зростання); підкріпленість уявлень про своє майбутнє ціннісними орієнтаціями, яка можна розглядати як передумова успішної реалізації життєвих планів у перспективі.

Відмінність нашого підходу полягає в тому, що ми досліджуємо цільову спрямованість студентів та зв'язок з особистісним інфантилізмом, і наше уявлення про життєву перспективу більш диференційоване, специфіковане та більш «перспективне», на відміну від узагальнених і менш певних конструктів. Ми говоримо про різновіддаленість цілей (від близьких до далеких, тобто перспективних), досліджуючи їх динамічне співвідношення в цільовій структурі особистості, визначаючи, яке місце займає кожна з них у ній на даному віковому періоді, як це співвідноситься з

типом цільової спрямованості та рівнем особистісного саморозвитку. Це, своєю чергою, дає основу для їх корекції.

Істотний внесок, на наш погляд, у вивчення феномену інфантилізму, який ми можемо кваліфікувати як «особистісний», зробили і українські дослідники.

М. Ільїн у своїй дисертації розглянув структуру інфантилізму та його зв'язок із самопрезентацією суб'єкта. Їм було запропоновано за результатами експертного оцінювання модель психологічного інфантилізму як чинника самопрезентації особистості; емпірично доведено функціональну обумовленість психологічного інфантилізму та моделей самопрезентації особистості, що визначається специфікою стратегій і тактик самопрезентації, особистісними передиспозиціями, напруженістю механізмів психологічних захистів та полімодальністю Я; за результатами кроскультурного дослідження розроблено емпіричні моделі психологічного інфантилізму представників різних культурних традицій [30].

О. Іванашко розглянула функціональні межі інфантильності в умовах життєвої кризи, що на сьогоднішній день набуває особливої актуальності. Теоретична модель функціональних меж інфантильності представляє чотири онтологічні поля переживання критичних ситуацій («вітальність», «окреме життєве ставлення», «внутрішній світ» та «життя як цілісність»), і в кожному з них визначено функціональний зміст прояву інфантильності (складання потреб, вибір оптимального способу досягнення, облік внутрішньої узгодженості можливостей та рефлексивно-сміслова консолідація життєвої реалізації). Відзначено, що основна проблема порушення функціональних границь інфантильності починається в зоні вітання, що призводить до загальної затримки переходу в рефлексивно-сміслові зони життєвої реалізації особистості та відображається у незрілості комплексу «Я» [25].

Ю. Форманюк у своєму дослідженні інфантильності представила 5-ти факторну модель особистості, що складається з аутичного, абсорбційного, інфантильного, ананкастичного та невротичного радикалів [72]. Основною

рисию інфантильності автор відзначила невміння та небажання брати на себе відповідальність за своє життя, егоцентризм [73]. Вона підкреслила, що незрілість емоційно-вольової сфери, несамостійність, нездатність приймати він нові соціальні ролі, які передбачають брати відповідальність, є основними проявами інфантилізму.

О. Короткова проаналізувала дефініцію «інфантилізм» у соціальних науках та психологічному дискурсі, дійшла висновку, що термін неоднозначний, природа явища різноманітна (конституційна, соматогенна, органічна, соціокультурна) та необхідні подальші дослідження, що і так ясно і ми про це говоримо на основу нашої роботи [42].

О. Грінчук та Т. Оленич досліджували інфантильну поведінку студентської молоді. Найбільш високі показники в їх дослідженні мали риси: безініціативність, гнучкість поведінки, емоційна нестійкість та комфортність. На жаль, дослідниці обмежилися простими розподілами у показанні результатів, не досліджували зв'язку між параметрами та представили лише констатацію явища [15].

Висновки до першого розділу

У першому розділі роботи ми розглянули теоретико-методологічні питання, які пов'язані з проблемою інфантилізму в психології. Нами було зазначено, що проблематичність питання визначення феномену та його меж тісно пов'язані з проблемами вікової періодизації особистісного розвитку та поняттям особистісної зрілості людини. Нами зазначено, що незважаючи на безліч періодизацій, у більшості випадків "нижньою межею" настання ранньої дорослості вважається вік 17-20 років, що збігається зі «студентським віком» та відповідає віку нашої цільової групи. Аналіз також дозволив зробити висновок, що новоутворенням цього періоду можна вважати досягнення соціальної та особистісної зрілості, яка суб'єктивно переживається появою у молодій людини «почуття дорослості». Зріла

особистість розуміється нами як така, яка усвідомлює необхідності сьогодення, що займається самореалізацією та розвитком у цей період часу, вміє бути вільним від можливих внутрішніх тенденцій, що сковують її індивідуальність. Нами було розглянуто феномен «інфантилізму» у його історичному ракурсі та був диференційований різновид психологічного інфантилізму - «особистісний інфантилізм» як своєрідний антипод особистісної зрілості. Він розуміється як така поведінка, в якій не спостерігається проявів патології розвитку, проте способи взаємодії з навколишнім світом, які вибираються її носіями, не відповідають віковим експектаціям – очікуванням суспільства від представників періоду ранньої дорослості та дорослості.

РОЗДІЛ 2

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ІНФАНТИЛІЗМУ

2.1. Організація та особливості проведення констатуючого експерименту

Емпіричне дослідження проводилося у Чорноморському національному університеті ім. Петра Могили, де приймали участь студенти спеціальності «Психологія», III-IV курсів. За віком середній показник експериментальної групи складав 20,3 роки. Відповідно до термінології Фонду Організації Об'єднаних Націй в області народонаселення (YUNFPA), учасники нашої вибірки відносяться до категорії «юність > 20 років».

Робота проходила в 2 етапи: на першому було проведено діагностичні заходи, на другому – корегувальні із групою студентів, з ознаками підвищеного інфантилізму (середня ступінь прояву, формувальний експеримент).

1. Першим було використано Опитувальник «Рівень інфантилізму» (А.А. Серегіна). Автор тесту розуміє під інфантильністю комплекс характеристик особистості, що виражаються в незрілості емоційно-вольової сфери, затримці морального та соціального дозрівання, слабкої потреби у досягненнях, несамотійності рішень та дій, залежності особистості від інших, хаотичності поведінки, позиції утриманства, гедонізму, а також слабо розвиненої спроможності рефлексії за явно домінуючої потреби в задоволенні та розваги, несформованістю подолаючої поведінки.

Опитувальник містить 8 шкал, а також дозволяє виявити три ступені інфантильності у людини: високу, середню, низьку інфантильність та не інфантильних особистостей. Сумарний показник за всіма шкалами дає загальний рівень інфантилізму (Див. Додаток А).

1 шкала – «Емоційно-вольова сфера».

2 шкали – «Трудова мотивація», питання.

3 шкали – «Ціннісні орієнтації».

4 шкали – «Розваги, гедонізм».

5 шкала – «Рефлексія», питання.

6 шкала – «Позиція утриманства, залежність, безвідповідальність».

7 шкала – «Неупорядкованість, хаотичність поведінки».

8 шкала – «Подолаюча поведінка».

Комплекс показників інфантильної особистості, застосованих у цій методиці оцінює наступне:

1. Незрілість емоційно-вольової сфери - самоактуалізація, відповідальність, прийняття себе, життестійкість;

2. Затримка морального та соціального дозрівання – відповідальність, соціальна спрямованість поведінки та соціальна компетентність;

3. Слабка потреба у досягненнях – самоактуалізація, самоорганізація життєвого простору, усвідомленість, різноманіття діапазону інтересів особистості;

4. Несамостійність рішень та дій – прийняття себе, автономність, самоорганізація життєвого простору;

5. Залежність особистості з інших – автономність, життестійкість, прийняття себе;

6. Хаотичність поведінки – прийняття себе, цілісність, усвідомленість, самоорганізація життєвого простору;

7. Позиція утриманства - самоактуалізація, відповідальність, усвідомленість, життестійкість;

8. Позиція гедонізму - самоактуалізація, усвідомленість, відповідальність, життестійкість, цілісність;

9. Слабо розвинена здатність рефлексії при явно домінуючій потребі у задоволенні та розвазі – самоактуалізація, різноманіття діапазону інтересів особистості, прийняття себе, життестійкість, автономність, відповідальність, усвідомленість, цілісність.

Оцінюючи загальної інфантильності, автором пропонуються такі норми:

- Від 0 до 30 балів – не інфантильна особа
- від 31 до 60 балів – слабо інфантильна особистість
- від 61 до 90 балів – середньо інфантильна особистість
- від 91 і вище - високо інфантильна особистість.

2. Дослідження цільової спрямованості особистості проводилося за допомогою «Методики дослідження цільової спрямованості особистості» яка базується на ситуаційному підході. Виходячи з рівневої структури ситуаційного процесу випробовувані поміщаються в умови діяльності на надситуативно рівні [9].

Цей інструментарій є авторською методикою керівника проекту Я. Васильєва, і модифікований саме для умов проекту (Див. Додаток Б). Методику дослідження цільової спрямованості особистості можна віднести до розряду проєктивних, оскільки випробовувані були вільні у виборі цілей. Вони перебували в ситуації, з якої могли спонтанно проєктувати в майбутнє цілі різного змісту. Формальними вимогами в ній є часовий чинник – на проведення відводиться 10 хвилин, і частково – кількість цілей: бажано вказати 20, але розглядаються будь-які варіанти, тим більше, як показало наше дослідження, скорочення кількості цілей має важлива діагностична ознака.

Т.ч., при проведенні даної методики випробуванним пропонується протягом 10 хвилин продовжити двадцять незавершених пропозицій, які починаються словами «Я хочу ...» або «Мені хочеться ...». Ці слова стимулюють прояв активності респондента в постановці цілей, що відображають їх наміри і бажання. Обмеження часу покликане стимулювати несвідому активність випробуваних при дефіциті часу.

Інструкція до проведення методики виглядала наступним чином:

«Вам пропонується завершити двадцять пропозицій, які починаються словами «Я хочу ...» або «Мені хочеться ...», які треба записати в протоколі

дослідження, відзначаючи в колонці «№ п/п» послідовність пропозицій. Це дослідження не направлено на вивчення Ваших здібностей і інтелекту, а на бачення Вами перспективи становлення Вашої особистості. Тому не витрачає багато часу на обдумування, тому що на цю роботу відводиться всього десять хвилин, і записуйте по порядку перші прийшли в голову думки. Намагайтеся писати відверто, тому що Ви виконуєте роботу для себе, але якщо з'являться думки, які Ви не хотіли, щоб знали інші, можна замість пропозицій записати закодовані цифри. Завершуються пропозиції повинні бути короткими, і кожна нова думка повинна записуватися самостійно, як окреме завершене пропозицію.

Після завершення цього етапу роботи Ви записуєте час запису двадцяти пропозицій до протоколу, але якщо десять хвилин ще не закінчилися, то можете продовжувати записувати пропозиції до завершення десяти хвилин. У тому випадку, якщо Ви не встигли записати двадцять пропозицій за десять хвилин, то після закінчення цього терміну завершите роботу».

По завершенні цієї частини роботи прочитайте весь список пропозицій і в правій колонці «З» (від слова «значимість») проранжируйте всі пропозиції по значущості для себе. Для цього навпроти кожного пропозиції в вихідному списку в колонці «З» поставте номер, який відповідає його значущості. Таким чином, необхідно кожній пропозиції присвоїти номер від одного до останнього номера, за кількістю пропозицій вихідного списку.

Дякую за участь у спільній роботі!».

Перша колонка методики – це вихідний список цілей, який є основним, оскільки від нього йде відлік наступної роботи з цілями. Він відображає спонтанну і несвідому діяльність особистості, тому що перед випробовуваними ніяких умов не ставилося, цьому також сприяє і дефіцит часу. Цілі, внесені в цю колонку, є змістом спрямованості особистості.

Наступна колонка після завершених пропозицій – це колонка значущості цілей. На відміну від вихідного списку, що відображає несвідому

активність особистості, тепер цілі усвідомлюються по їх значимості для особистості. Зіставлення вихідного списку та списку за значимістю показує співвідношення несвідомих і свідомих процесів в структурі цільової спрямованості особистості.

При обробці отриманого матеріалу ми визначали кількість цілей, ступінь їх віддаленості від ситуації теперішнього часу, рівні і типологію особистості. Кількість цілей може свідчити про мотиваційної активності особистості. За ступенем віддаленості від ситуації теперішнього часу цілі визначаються як близькі, середні та дальні. Рівні особистості визначаються шляхом підрахунку кількості цілей кожного рівня.

Розраховуються провідні рівні індивіда по вихідному списку та списку значущості окремо. При цьому, порядкові номери кожної мети певного рівня складаються і знаходиться їх сума. Потім обчислюється середнє арифметичне (М) шляхом ділення суми на кількість цілей даного рівня. У підсумку ми отримуємо три подібних показника – за кількістю рівнів. Кожен рівень свідчить про певну життєву позицію.

3. Самоактуалізаційний тест (САТ). Вперше поняття самоактуалізації було операціоналізовано за кордоном у 60-і роки. Широку популярність здобув опитувальник особистісних орієнтацій (РОІ) Е. Шострома, що вимірює самоактуалізацію як багатовимірну, синтетичну величину і розроблений на основі теорії самоактуалізації А. Маслоу і інших теоретиків екзистенційно-гуманістичного напрямку в психології. Методика РОІ була адаптована співробітниками кафедри соціальної психології МГУ (Ю.Є. Альошина, Л.Я. Гозман, М.В. Загіка, М.В. Кроз) у 1987 році, в результаті створено «Самоактуалізаційний тест» (САТ).

Самоактуалізаційний тест побудований за тим же принципом, що і РОІ, і складається з 126 пунктів, кожен з яких включає два судження ціннісного чи поведінкового характеру. Судження не обов'язково є строго альтернативними. Проте, випробуваному пропонується вибрати то з них, яке більшою мірою відповідає його уявленням або звичного способу поведінки.

САТ вимірює самоактуалізацію за двома базовим і низки додаткових шкал. Така структура опитувальника була запропонована Е. Шострома для РОІ і збережена в даному тесті. Базовими є шкали Компетентності в часі і Підтримки. Вони незалежні один від одного і, на відміну від додаткових, не мають спільних пунктів. 12 додаткових шкал, таких як цінність самоактуалізації; гнучкість поведінки; реактивна чутливість; спонтанність; самоповагу; самопринятие; прийняття природи людини; синергія; прийняття агресії; контактність, пізнавальні потреби, креативність становлять 6 блоків – по дві в кожному. Кожен пункт тесту входить в одну або більше додаткових шкал і, як правило, в одну базову. Таким чином, додаткові шкали фактично включені в основні, вони змістовно складаються з тих же пунктів. Подібна структура тесту дозволяє діагностувати велике число показників, не збільшуючи при цьому в значній мірі обсяг тесту. При обробці результатів тестування підрахунок «сирих» балів, отриманих випробуваним, здійснюється за допомогою ключів до методики.

Кожна відповідь обстеженого, що співпадає з варіантом, вказаним в ключах, оцінюється в 1 бал. Граничне значення параметрів САТ – 80 Т-балів і більше (таке явище Е. Шостром назвав «псевдосамоактуалізацією») – свідчить про надто сильний вплив на результат обстеження фактора соціальної бажаності або про намір випробуваних виглядати у найбільш сприятливому світлі. За даними Е. Шострома, тестові оцінки людей із справді високим рівнем самоактуалізації розташовані в районі 60 Т-балів. Практика використання САТ у різних дослідженнях та психотерапевтичній роботі показала, що «діапазон самоактуалізації» у нього близький до РОІ (55–70 Т-балів). Шкальні оцінки в 40-45 Т-балів і нижче характерні для хворих на неврози, різних форм прикордонних психічних розладів, діапазон 45-55 Т-балів становить психічну і статистичну норму.

Потім підраховується сума балів, набраних випробуваним за кожною шкалою. Ці значення наносяться на профільний бланк, після чого будується тестовий профіль обстежуваного і визначаються його дані в стандартних Т-

балах, які дозволяють легко і зручно співвідносити результати різних обстежених осіб, інтерпретувати їх.

4. Базові шкали. Шкала Компетентності в часі (Тс) включає 17 пунктів. *Високий бал* за цією шкалою свідчить, по-перше, про здатність суб'єкта жити справжнім, тобто переживати справжній момент свого життя у всій його повноті, а не просто як фатальне наслідок минулого або підготовку до майбутньої «справжнього життя»; по-друге, відчувати нерозривність минулого, сьогодення і майбутнього, тобто бачити своє життя цілісною. Саме таке світовідчуття, психологічне сприйняття часу суб'єктом свідчить про високий рівень самоактуалізації особистості.

Низький бал за шкалою означає орієнтацію людини лише на один з відрізків тимчасової шкали (минуле, сьогодення або майбутнє) і (або) дискретне сприйняття свого життєвого шляху. Теоретичне підґрунтя для включення цієї шкали в тест міститься в роботах Ф. Перла і Р. Мея. Ряд емпіричних досліджень також свідчить про безпосередній зв'язок орієнтації в часі з рівнем особистісного розвитку.

Шкала підтримки (I) – найбільша шкала тесту (91 пункт) – вимірює ступінь незалежності цінностей і поведінки суб'єкта від впливу ззовні («внутрішня-зовнішня підтримка»). Людина, яка має високий бал за цією шкалою, щодо незалежний у своїх вчинках, прагне керуватися в житті власними цілями, переконаннями, установками і принципами, що, однак, не означає ворожості до оточуючих і конфронтації з груповими нормами. Він вільний у виборі, не схильний до зовнішнього впливу («зсередини спрямовується» особистість).

Низький бал свідчить про високий ступінь залежності, конформності, несамостійності суб'єкта («ззовні спрямовується» особистість), зовнішньому локусу контролю. Зміст цієї шкали, на наш погляд, найближче саме до цього останнього поняття. Як теоретичні роботи, так і психологічна практика свідчать про правомірність включення зазначеної шкали в методику як базової.

5. Додаткові шкали. На відміну від базових, які вимірюють глобальні характеристики самоактуалізації, додаткові шкали орієнтовані на реєстрацію окремих її аспектів.

1. Шкала ціннісних орієнтації (SAV) (20 пунктів) вимірює, якою мірою людина поділяє цінності, властиві особистості, яка самоактуалізується (тут да далі високий бал за шкалою характеризує високу ступінь самоактуалізації).

2. Шкала Гнучкості поведінки (Ex) (24 пункти) діагносцирує ступінь, гнучкості суб'єкта в реалізації своїх цінностей в поведінці, взаємодії з оточуючими людьми, здатність швидко і адекватно реагувати на мінливу ситуацію. Гнучкість поведінки в реалізації своїх цінностей в поведінці, взаємодії з людьми передбачає здатність ситуаційно, адекватно реагувати на мінливу ситуацію без ригідної прихильності принципам до такої міри, що вони стають компульсивними або догматичними.

Шкали Ціннісної орієнтації і Гнучкості поведінки, доповнюючи один одного, утворюють блок цінностей. Перша шкала характеризує самі цінності, друга – особливості їх реалізації в поведінці.

3. Шкала сензитивності до себе (Fr) (13 пунктів) визначає, в якій мірі людина віддає собі звіт у своїх потребах і почуттях, наскільки добре відчуває і рефлексує їх.

4. Шкала спонтанності (S) (14 пунктів) вимірює здатність індивіда спонтанно і безпосередньо виражати свої почуття. Високий бал за цією шкалою свідчить про можливість і іншого, не розрахованого заздалегідь способу поведінки, про те, що суб'єкт не боїться вести себе природно і розкуто, демонструвати оточуючим свої емоції. Е. Шостром, слідом за А. Маслоу, підкреслює важливість спонтанності вузв'язку з вільним виразом своїх потенціалів

Шкали 3 і 4 становлять блок почуттів. Перша визначає те, наскільки людина усвідомлює власні почуття, друга – в якій мірі вони проявляються в поведінці.

5. Шкала Самоповаги (Sr) (15 пунктів) діагностує здатність суб'єкта цінувати свої достоїнства, позитивні властивості характеру, поважати себе за них.

6. Шкала самоприйняття (Sa) (21 пункт) реєструє ступінь прийняття людиною себе таким, як є, незалежно від оцінки своїх переваг і недоліків, можливо, всупереч останнім. Самоприйняття (поряд з прийняттям інших, природи) – одна з характеристик самоактуалізації, за А. Маслоу.

Шкали 5 і 6 складають блок самосприйняття.

7. Шкала уявлень про природу людини (Nc) складається з 10 пунктів. Високий бал за шкалою свідчить про схильність суб'єкта сприймати природу людини в цілому як позитивну («люди в масі своїй швидше добрі») і не брати до уваги дихотомії мужності – жіночності, раціональності – емоційності і т.д. антагоністичними і непереборними.

8. Шкала Синергії (Sy) (7 пунктів) визначає здатність людини до цілісного сприйняття світу і людей, до розуміння пов'язаності протилежностей, таких як гра і робота, тілесне і духовне і ін. Шкали 7 і 8 дуже близькі за змістом, їх краще аналізувати спільно. Вони складають блок концепції людини.

9. Шкала Прийняття агресії (A) складається з 16 пунктів. Високий бал за шкалою свідчить про здатність індивіда приймати своє роздратування, гнів і агресивність як природний прояв людської природи.

10. Шкала Контактності (C) (20 пунктів) характеризує здатність людини до швидкого встановлення глибоких і тісних емоційно-насичених контактів з людьми або, використовуючи звичну у радянській соціальної психології термінологію, до суб'єкт-суб'єктного спілкування. За Е. Шостромом глибина відносин з людьми протилежна маніпулятивної дистантності відносин, спрямованих на те, щоб використовувати інших, мати над ними владу, контролювати з метою отримати від них необхідну підтримку, яку маніпулятор не може собі забезпечити сам.

Шкали Прийняття агресії і Контактності складають блок міжособистісної чутливості.

11. Шкала пізнавальних потреб (Cog) (11 пунктів) визначає ступінь вираженості у суб'єкта прагнення до придбання знанні про навколишній світ. Потреба в знаннях аналізується в роботах А. Маслоу як одна з вищих потреб людини, як «свобода від страху пізнання свого внутрішнього світу, від тривоги за себе», як «безкорислива спрага нового», що не пов'язана прямо з задоволенням будь-яких інших потреб.

12. Шкала Креативності (Cr) (14 пунктів) характеризує вираженість творчої спрямованості особистості. Шкали пізнавальних потреб і Креативності складають блок ставлення до пізнання.

6. Дослідження психологічної структури особистості методикою NEO PI-R. Особистісний опитувальник NEO PI -R (NEO Personality Inventory, в далі – NEO), розроблений американськими психологами РТ Costa і RR McCrae [94], в його російськомовній версії адаптований колективом психологів Ярославського державного університету В. Орлом, А. Рукавишнікова, І. Сеніним. Опитувальник складається з 240 тверджень, згоду або незгоду з якими випробуваному пропонується оцінити за 5-ти членною шкалою Лайкерта. Теоретичною базою для створення NEO послужила п'ятифакторна модель особистості, відома також як «концепція великої п'ятірки» (Five Factors Model, FFM).

FFM має свої історичні корені в лексичної парадигми, які стверджують, що всі особливі терміни, які важливі для опису функціонування особистості в собі та інших будуть закодовані у мові (John Srivastava, 1999). Хоча FFM був вперше отримана з досліджень англійською мовою, з тих пір він був звітован численністю інших мов і культур (Ashton& Lee, 2001). Ці дослідження досить підтвердили наявність п'яти широких доменів біполярної екстраверсії (протилежність інтроверсії), приємність (протилежність антагонізму), сумлінність (протилежність імпульсивності), невротизації (протилежність емоційної стабільності), і відкритість

(протилежність закритість до досвіду). Коротко охарактеризуємо основні змінні дослідження.

Нейротизм (N) - включаючи субшкали: "Тривожність", "Ворожність", "Депресія", "Рефлексія", "Імпульсивність", "Ранімість".

Сутністю шкали «Нейротизму» є загальна тенденція відчувати негативні афективні стани, такі як страх, смуток, роздратування, гнів, почуття провини та огиди.

Люди з високим балом за цією шкалою також схильні до ірраціональних ідей, гірше контролюють свої імпульси та гірше, ніж інші, справлятися зі стресами. Високі бали можуть також відображати зону ризику для деяких видів психіатричних проблем, проте шкала N не розглядається як інструмент вимірювання психопатології. Індивід може демонструвати високі значення за шкалою N без інших діагностичних ознак психічних захворювань. Навпаки, не всі психіатричні категорії мають високий рівень нейротизму.

Індивіди, які мають низький бал за шкалою нейротизму, є емоційно стабільними. Вони зазвичай спокійні, врівноважені та розслаблені. У стресових ситуаціях вони здатні не піддаватися паніці та не засмучуватися.

Екстраверсія (E) – включаючи субшкали: «Сердечність», «Спільність», «Наполегливість», «Активність», «Пошук збуджень», «Позитивні емоції»

Основною відмінністю екстравертів є, звичайно, товариськість, але це тільки одна з особистісних рис, яка характеризує шкалу Екстраверсії. На додаток до даної характеристики, можна відзначити, що екстраверти люблять людей і віддають перевагу великим групам і зборам, вони також наполегливі, активні, енергійні, оптимістичні і люблять поговорити. Екстраверти люблять збудження та стимуляцію і мають веселу вдачу.

Інтроверсію, швидше за все, можна визначити як відсутність екстраверсії, а не як протилежну їй межу. У зв'язку з цим інтроверти швидше стримані, а не недружні. Вони більшою мірою незалежні, ніж відомі; неквапливі, а не інертні. Інтроверти можуть говорити, що вони сором'язливі,

але насправді це, швидше за все, означатиме, що вони віддають перевагу самотності. Нарешті, хоча інтроверти не мають енергією екстравертів, що б'є через край, про них не можна сказати, що вони нещасні або песимістичні.

Відкритість Досвіду (O) - включаючи субшкали: "Фантазія", "Естетика", "Почуття", "Дії", "Ідеї", "Цінності".

Елементи відкритості досвіду, такі як, активна уява, естетична чутливість, увага до почуттів інших, перевага різноманітності, гнучкість розуму та незалежність у судженнях та оцінках часто відіграють істотну роль як у теоретичних, так і в практичних аспектах психодіагностики особистості.

Відкриті індивіди бажають приймати, підтримувати нові ідеї та нетрадиційні цінності. Вони переживають і позитивні та негативні емоції набагато інтенсивніше, порівняно із закритими індивідами. Індивіди з високими балами за цією шкалою нетрадиційні, піддають сумніву авторитети та готові підтримати нові етичні, соціальні та політичні ідеї.

Індивіди, які мають низький бал за шкалою O, мають тенденцію поводитися традиційно, загальноприйнятим способом та виявляти консервативність у своїх поглядах. Вони воліють відоме новому, які емоційні реакції приглушені.

Співпраця (A) – включаючи субшкали: «Довіра», «Чесність», «Альтруїзм», «Поступливість», «Скромність», «Чутлива схильність».

Особистість, яка співробітничает, у своїй основі альтруїстична. Симпатизуючи іншим і прагнучи допомогти їм, така людина вірить, що інші у відповідь нададуть їй рівноцінну допомогу. Разом з тим, надмірне прагнення співпраці все ж таки не завжди буває позитивною якістю. Наприклад, коли від людини потрібно виявити готовність відстоювати свої власні інтереси або інтереси когось іншого, прагнення співпраці може виявитися абсолютно небажаною якістю. Крім цього, скептичне та критичне мислення, властиве людям зі зниженими оцінками за цією шкалою, багато в чому визначає успішність багатьох видів розумової діяльності.

На відміну від нього, людина, що суперничает, егоцентрична, скептично

ставиться до намірів інших і за духом є більш конкуруючим, ніж співпрацюючим.

Так само, як жоден із полюсів цієї змінної не можна назвати «хорошим» чи «поганим» у соціальному сенсі, так і жоден із цих полюсів не є «хорошим» чи «поганим» з погляду психічного здоров'я індивіда. У ряді літературних джерел зустрічаються описи двох невротичних тенденцій - спрямованість на людей і спрямованість у бік від людей, що є двома патологічними формами співробітництва та антагонізму (Horney, 1945). Екстремально низькі бали А пов'язуються з нарцисизмом, антисоціальними і параноїдальними особистісними порушеннями, тоді як екстремально високі бали за шкалою А пов'язуються з порушеннями особистості, пов'язаними з надмірною залежністю від інших людей (Costa & McCrae, 1990).

Добросовісність (С) – включаючи субшкали: «Компетентність», «Організованість», «Слухняність боргу», «Прагнення досягнень», «Самодисципліна», «Обдумування вчинків».

Самоконтроль, крім контролю над емоційними реакціями, може також співвідноситися і з більш активними процесами планування, організації та виконання діяльності та окремих її завдань, а присутні тут індивідуальні відмінності є основою параметра Добросовісності.

Добросовісні індивіди – це цілеспрямовані, вольові, рішучі та непохитні особистості. Ряд дослідників називають цей фактор Прагнення Досягнень (Digman & Takemoto-Chock, 1981). З позитивного боку, високі С-бали пов'язані з академічними чи професійними здобутками; з негативного боку - це може призвести до дратівливої розбірливості, вибагливості, нав'язливої акуратності або поведінки трудоголіка.

Низькі бали за шкалою С не свідчать, однак, про відсутність моральних принципів, але вони говорять про меншу міру вимогливості до їх дотримання, а також млявість та апатичність у досягненні своїх професійних цілей. У ряді досліджень наголошується, що особи з низькими значеннями за шкалою С мають виражені гедонічні прагнення та інтерес до сексу (McCrae,

Costa, & Bush, 1986).

7.Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна. Діагностика Спілбергера-Ханіна - це єдина методика, яка дозволяє диференційовано вимірювати тривожність і як особистісну властивість і як стан, пов'язаний із поточною ситуацією. Цей тест допоможе визначити виразність тривожності у структурі особистості.

Особистісна тривожність характеризує стійку схильність сприймати велике коло ситуацій як загрозові, реагувати такі ситуації станом тривоги. Реактивна тривожність характеризується напругою, занепокоєнням, нервозністю. Вимірювання тривожності як властивості особистості особливо важливо, оскільки це властивість багато в чому зумовлює поведінка суб'єкта. Певний рівень тривожності – природна та обов'язкова особливість активної діяльної особистості. У кожної людини існує свій оптимальний або бажаний рівень тривожності — це так звана корисна тривожність. Оцінка людиною свого стану щодо цього є йому істотним компонентом самоконтролю і самовиховання.

Тест Спілбергера складається з 20 висловлювань, які стосуються тривожності як стану (стан тривожності, реактивна чи ситуативна тривожність) і з 20 висловлювань визначення тривожності як диспозиції, особистісної особливості (властивість тривожності).

При аналізі результатів самооцінки треба мати на увазі, що загальний підсумковий показник по кожній підшкалі може перебувати в діапазоні від 20 до 80 балів. При цьому що вище підсумковий показник, то вище рівень тривожності (ситуативної чи особистісної).

При інтерпретації показників можна використовувати такі орієнтовні оцінки тривожності:

- до 30 балів – низька,
- 31 – 44 бали – помірна;
- 45 і більше – висока.

Стан реактивної (ситуаційної) тривоги виникає при потраплянні в стресову ситуацію та характеризується суб'єктивним дискомфортом,

напруженістю, занепокоєнням та вегетативним збудженням. Звісно, цей стан відрізняється нестійкістю у часі та різною інтенсивністю залежно від сили впливу стресової ситуації. Таким чином, значення підсумкового показника по даній підшкалі дозволяє оцінити як рівень актуальної тривоги випробуваного, а й визначити, чи перебуває він під впливом стресової ситуації та яка інтенсивність цього на нього.

Особистісна тривожність є конституційною межею, що обумовлює схильність сприймати загрозу в широкому діапазоні ситуацій. При високій особистісній тривожності кожна з цих ситуацій матиме стресовий вплив на суб'єкта і викликатиме у нього виражену тривогу. Дуже висока особистісна тривожність прямо корелює з наявністю невротичного конфлікту, з емоційними та невротичними зривами та психосоматичними захворюваннями.

Зіставлення результатів з обох підшкал дає можливість оцінити індивідуальну значущість стресової ситуації для випробуваного. Шкала Спілбергера в силу своєї відносної простоти та ефективності широко застосовується у клініці з різними цілями: визначення виразності тривожних переживань, оцінка стану в динаміці та ін.

2.2. Результати констатуючого експерименту та їх обговорення

Перш ніж аналізувати результати діагностичної роботи, ознайомимося з показниками, які продемонстрували учасники дослідження. В таблиці 2.1. нами було запропоновано розглянути показники прояву інфантильності за даними методики (РПІ) А. Серегіної

Таблиця 2.1.

Показники прояву інфантильності за даними методики (РПШ) А. Серегіної

№ П/п	Шкали	Показники	
		М	σ
1.	Інфантильність (ИНФ)	52,52	12,42
2.	Позиції утримання, залежність, безвідповідальність (УЗБ)	11,69	3,49
3.	Емоціно-вольова сфера (ЕВС)	7,43	3,89
4.	Неупорядкованість, хаотичність поведінки (ХАОС)	7,26	3,05
5.	Подолання поведінки (ПП)	7,17	3,21
6.	Трудова мотивація (ТМ)	6,0	2,32
7.	Цінносні орієнтації (ЦО)	4,86	2,47
8.	Розваги, гедонізм (РГ)	4,69	1,77
9.	Рефлексія (РЕФ)	4,17	2,41

Таблиця дає уявлення про усереднений профіль інфантильності групи обстежуваних. Узагальнений портрет показує нам слабо інфантильну особистість. Загалом показники рівня інфантилізму розподілилися наступним чином:

Таблиця 2.2

Рівень прояву інфантилізму

Не інфантильна особистість	Слабо інфантильна особистість	Середнє інфантильна особистість	Високо інфантильна особистість
-	63%	37%	-

Як видно з таблиці, крайні прояви інфантилізму в досліджуваній групі відсутні, бачимо слабо- і середньо виражений інфантилізм у опитаних. Найбільш переважно інфантильною рисою виступає позиція утриманства (УЗБ), що може говорити про прагнення зайняти залежне положення. Молоді люди ще не готові брати відповідальність за свої вчинки та частіше розраховують на допомогу оточуючих. У поведінці молодих людей може спостерігатися неупорядкованість дій, що може спричинити хаотичну, неструктуровану діяльність. Молоді люди лише формують конгруентне ставлення до себе та до оточуючих. Емоційний стан молодих людей може мати нестійкий характер, існує тенденція до ситуативного прояву емоцій. Середній ступень прояву має здатність до подолаючої поведінці, тобто, як у нових і складних ситуаціях, молодь схильна вирішувати питання, що виникли, вони лише вчаться рефлексувати, формують ставлення себе і світу.

Втім, викликає певний дослідницький інтерес – чи існує різниця у прояві перелічених, чи можна простежити механізми їх функціонування та причинно-наслідкові зв'язки. Отже, перед нами стоїть питання їх диференціювання – чи можливе воно? Дослідження всіх вище перерахованих питань сприятиме розумінню змісту та форми корекційної роботи з проявом інфантилізму у студентів.

Порівняння середніх за t-критерієм Стьюдента для незалежних вибірок дозволяє виділити дві групи, умовно позначених нами як «слабо інфантильні» (група А) та «середнє інфантильні» (група В), і відзначити, що різниця між ними дійсно значуща на високому рівні достовірності майже всім діагностичним критеріям крім ТМ, хоч і тут можна припустити тенденцію до більшої відмінності.

Таблиця 2.3.

**Показники прояву інфантильності за даними методики РШ А.
Серегіної**

№ П/п	Показники	Група А		Група В		t-критерій Стьюдента
		М	σ	М	σ	
1.	Інфантильність (ИНФ)	45,14	8,63	73,25	4,99	-6,3297(p<0,001)
2.	ЕВС	5,5	2,53	11,25	3,86	-3,582 (p<0,005)
3.	Трудова мотивація (ТМ)	5,57	1,87	7,25	2,22	-1,527(p>0,05)
4.	ЦО	4,79	1,81	6,5	4,04	-1,265 (p>0,05)
5.	Розвага, гедонізм (РГ)	4,35	1,94	6,25	0,25	-2,658 (p<0,03)
6.	Рефлексія (РЕФ)	3,36	2,22	7,75	2,33	-4,002(p<0,02)
7.	Позиція утриманства, залежність, безвідповідальність (УЗБ)	5,44	2,85	8,88	3,04	-2,446 (p<0,04)
8.	Неупорядкованість, хаотичність поведінки(ХАОС)	9,63	3,26	14,5	2,14	-4,834 (p<0,001)
9.	Подолаюча поведінка (ПП)	5,75	2,91	9,63	2,94	-2,546 (p=0,03)

Як можемо бачити, майже за всіма показникам, у студентів групи В значення компонентів ИНФ вище, ніж у групі А. Таким чином, ми можемо відзначити, що група "середнє інфантильних" у нашому випадку

характеризується, перш за все, недостатньою сформованістю емоційно-вольової сфери, низькою здатністю контролювати свої емоції, хаотичністю у планах та засобах досягнення мети; пасивністю перед труднощами; переважання утриманської позиції, небажання брати на себе відповідальність; слабкою сформованістю долаючої поведінки. Крім того, неконкретністю життєвих цілей та невпевненістю у можливості їх досягнення; недисциплінованістю; невисокою трудовою мотивацією; слабкою активністю у пошуках роботи; очікуванням допомоги з боку; прагненням отримувати задоволення без обмірковування;

Відповідно, ми розглядаємо, чи можливе обумовлення подібних відмінностей особистісними особливостями респондентів. Ці дані представляють нам результати відповідей на особистісний опитувальник NEO PI-R. Ця методика, що базується на концепції «Великої п'ятірки», зараз займає лідируючу позицію в дослідженні психологів західних країн і дозволяє дати інформативну картину структури особистості в її мотиваційних, емоційних, поведінкових проявах.

Таблиця 2.4.

Загальні показники NEO PI-R А и В груп

№	NEO PI-R	Показники	
		М	σ
1.	Нейротизм (N)	50,8	12,52
2.	Тривожність (n1)	56,9	12,76
3.	Ворожність (n2)	48,05	9,9
4.	Депресія (n3)	55,1	13,01
5.	Рефлексія (n4)	50,4	13,11
6.	Імпульсивність (n5)	46,15	11,11
7.	Ранимість (n6)	47,15	12,53
8.	Екстраверсія (E)	42,6	13,5
9.	Сердечність (e1)	49,95	12,09

Продовження табл. 2.4.

10.	Спільність (e2)	42,3	11,76
11.	Наполегливість (e3)	44,2	12,67
12.	Активність (e4)	39,3	13,33
13.	Пошук збуджень (e5)	44,55	12,76
14.	Позитивні емоції (e6)	47,25	10,5
15.	Відкритість досвіду (O)	48,2	12,48
16.	Фантазія (o1)	50,85	10,05
17.	Естетика (o2)	44,75	11,92
18.	Почуття (O3)	49,85	14,39
19.	Дії (o4)	44,7	10,55
20.	Ідеї (o5)	50,55	10,84
21.	Цінності (o6)	55,45	13,36
22.	Співпраця (A)	47,4	9,16
23.	Довіра (a1)	43,1	10,06
24.	Чесність (a2)	46,5	9,85
25.	Альтруїзм (a3)	51,45	9,46
26.	Поступливість (a4)	49,75	11,69
27.	Скромність (a5)	52,3	12,59
28.	Чутлива схильність (a6)	47,00	12,16
29.	Добросовісність (C)	49,00	9,12
30.	Компетентність (c1)	52,3	10,82
31.	Організованість (c2)	51,2	9,91
33.	Слухняність боргу (c3)	46,55	10,00
34.	Прагнення досягнень (c4)	46,25	10,68
35.	Самодисципліна (c5)	45,9	8,37
36.	Обдумування вчинків (c6)	53,4	11,57

З наведеної таблиці бачимо, що у узагальненого образу студента, учасника дослідження загалом середній рівень нейротизму, водночас, тенденція відчувати негативні афективні стани, можливо, є, оскільки узагальнений показник емоційної стабільності має граничне значення. Власник цього усередненого профілю тривожний, у нього знижений фон настрою, він чутливий, можливо, сором'язливий, достатньо інтровертований, звернений до своїх внутрішніх переживань більше, ніж до активних дій, мало ініціативний, але мрійливий, швидше не егоїстичний, а орієнтований на допомогу іншому. Він не догматик, відкритий для нових ідей і цінностей, навіть готовий до прийняття нових умов ситуації, на дії в них, але має проблеми з самодисципліною, дотриманням правил і мотивованістю.

У той самий час, якщо ми диференціюємо результати двох груп, то виявимо різницю за низкою суттєвих параметрів.

Таблиця 2.5.

Порівняльна таблиця показників NEO PI-R А и В груп

№ Пп	Показники	А		В		t-критерій Стюдента (p)
		М	σ	М	σ	
1.	Нейротизм (N)	49,31	13,14	59,00	7,54	-2,152 (p<0,05)
2.	Тривожність (n1)	51,92	14,32	64,0	4,69	-2,52 (p<0,03)
3.	Ворожність (n2)	46,75	8,96	56,00	5,93	-1,161 (p>0,020)
4.	Депресія (n3)	52,08	14,79	62,83	11,28	-2,483 (p<0,05)
5.	Рефлексія (n4)	48,25	14,02	52,75	5,6	-0,834 (p>0,05)

Продовження табл. 2.5

6.	Импульсивність (n5)	46,75	10,29	43,75	12,28	0,483 (p>0,05)
7.	Ранимість (n6)	45,17	14,51	50,5	11,9	-,733 (p>0,05)
8.	Екстраверсія (E)	45,00	14,56	42,5	8,66	0,414 (p>0,05)
9.	Сердечність (e1)	53,83	10,21	44,5	16,38	1,369 (p>0,05)
10.	Спільність (e2)	42,08	12,99	49,5	8,88	-1,275 (p>0,05)
11.	Наполегливість (e3)	48,33	13,47	38,5	7,55	1,815 (p>0,05)
12.	Активність (e4)	41,08	14,42	42,25	15,13	-0,139 (p>0,05)
13.	Пошук збуджень (e5)	44,00	13,88	44,5	7,94	-0,89 (p>0,05)
14.	Позитивні емоції (e6)	49,00	11,54	48,50	11,09	0,077 (p>0,05)
15.	Відкритість досвіду (O)	49,58	13,19	43,5	8,58	1,060 (p>0,05)
16.	Фантазія (o1)	51,00	10,76	53,25	6,99	-0,481 (p>0,05)
17.	Естетика (o2)	46,67	12,07	38,00	14,88	1, 18 (p>0,05)
18.	Почуття (o3)	50,25	14,74	49,7	7,89	0,95 (p>0,05)
19.	Дії (o4)	44,25	11,2	42,75	3,3	0,8 (p>0,05)
20.	Ідеї (o5)	52,42	10,38	43,25	10,9	1,513 (p>0,05)
21.	Цінності (o6)	57,42	12,84	48,25	9,39	1,532 (p>0,05)

Продовження табл. 2.5

22.	Співпраця (А)	46,92	8,31	51,75	3,09	-1,694 ($p>0,05$)
23.	Довіра (а1)	42,75	9,65	50,00	10,71	-1,201 ($p>0,05$)
24.	Чесність (а2)	45,25	9,47	45,75	6,13	-0,122 ($p>0,05$)
25.	Альтруїзм (а3)	52,92	9,97	49,00	8,83	0,743 ($p>0,05$)
26.	Поступливість (а4)	50,75	13,35	54,75	5,25	-0,858 ($p>0,05$)
27.	Скромність (а5)	49,08	12,98	59,00	10,09	-1,577 ($p>0,05$)
28.	Чутлива схильність (а6)	48,08	9,04	50,5	2,89	-0,81 ($p>0,05$)
29.	Добросовісність ((С)	49,58	9,85	43,00	8,08	1,332 ($p>0,05$)
30.	Компетентність (с1)	55,42	9,65	41,25	13,33	2,326 ($p<0,04$)
31.	Організованість (с2)	53,33	11,77	44,00	2,83	2,537 ($p<0,03$)
33.	Слухняність боргу (с3)	46,63	10,76	42,00	7,62	0,882 ($p>0,05$)
34.	Прагнення досягнень (с4)	47,5	11,06	39,5	9,29	1,419 ($p>0,05$)
35.	Самодисципліна (с5)	43,83	8,18	49,00	5,09	-1,487 ($p>0,05$)
36.	Обдумування вчинків (с6)	52,99	12,57	47,5	10,25	0,863 ($p>0,05$)

Як можна побачити з табл. 2.5. розбіжність між двома групами є й у доменах (факторах) й у фасетах (субфакторах), але нас насамперед цікавлять

показники, які свідчать про значні відмінності статистично. Ми спостерігаємо тут різницю у низці груп даних, які можуть сприяти розумінню прояву особистісного інфантилізму та його природи. Це стосується фактора Нейротизму, тобто емоційної нестабільності та низки його субфакторів, а саме тривожності, ворожості та депресії, ми б охарактеризували її як «нейротичну тріаду». Т.ч., можна припустити суттєвість емоційної обумовленості прояви інфантилізму. Крім того, представники груп розрізняються за такими важливими характеристиками, як Організованість (с2) та Компетентність (с1). Дані показують, що представники групи А почуваються більш підготовленими для того, щоб вирішувати різні життєві ситуації. Вони вважають себе більш зібраними та методичними у своїй діяльності.

Оцінка цих даних логічно передбачає розглянути результати методики Спілбергера-Ханіна, які говорять про актуальний стан досліджуваних та певною мірою підтверджують дані особистісного опитувальника, який показує стійкіші особистісні характеристики.

Таблиця 2.6.

Порівняльні показники методики Спілбергера-Ханіна двох груп

№ П/п	Показники	А		В		t-критерий Стьюдента
		М	σ	М	σ	
1.	Особистісна тривожність (ОТ)	49,08	13,06	56,2,5	10,62	-1,347 ($p>0,05$)
2.	Ситуативна тривожність (СТ)	45,58	12,45	48,25	23,94	-0,29 ($p>0,05$)

Як можемо помітити, представники обох груп перебувають у зоні підвищеної тривожності як особистісної, так і реактивної. У той самий час, у респондентів групи В ці показники вищі, хоча й у межах статистичної значимості. Особи, що відносяться до категорії високо тривожних, схильні сприймати загрозу своїй самооцінці та життєдіяльності в широкому діапазоні

ситуацій та реагувати дуже вираженим станом тривожності. Стан тривожності може проявлятися у різноманітних ситуаціях, особливо коли вони стосуються оцінки його компетенції і престижу.

У нашій вибірці у більшості респондентів виявлено високий рівень особистісної тривожності, кожна тривожна ситуація для таких респондентів має стресовий вплив, така тривожність часто проявляється на соматичному рівні.

Особистісна тривожність сприймається як характеристика характеру, вона характеризує схильність індивіда бачити загрозу у більшому діапазоні ситуацій.

Високий рівень ситуативної тривожності свідчить про незадовільний загальний психоемоційний стан молодих людей, пов'язаний з різними формами його включення в сучасне життя, для них характерним є переживання соціального стресу, фрустрована потреба у досягненні мети. Ситуативна (реактивна) тривожність, на відміну особистісної, нестійка у часі і різна за своєю інтенсивністю залежно від величини стресового впливу. Зрозуміло, учасники нашого дослідження перебувають у вкрай стресогенній ситуації - у країні йде війна, багато хто з них далеко від дому, багато хто з них турбується про долю своїх близьких і свої життєві та академічні перспективи.

Ми трохи забіжимо вперед і дамо дані кореляції показників методики вже зараз. Як частіше буває, в цілому по всій вибірці між двома станами існує позитивна кореляція, $r = 0,551^{**}$, яка каже про те, що ці стани можуть обумовлювати один одного. При розгляді взаємозв'язків із позиціями РПІ ми зафіксували лише один значущий зв'язок між СТ та ТМ, причому, зворотній: $r = -0,625^{**}$, (* - показники з ймовірністю помилки $p \leq 0,05$, ** – показники з ймовірністю помилки $p \leq 0,01$) тобто, при зростанні тривоги, пов'язаної із стресогеними ситуаціями, прагнення до пошуку цікавої праці, діяльності, спрямованої на побудову майбутньої кар'єри, взагалі до самореалізації знижається. Це не дивно, якщо урахувати, в якій ситуації знаходиться

країна, суспільство. Між тим, в кожній з груп статистично значущих стосунків між всіма цими показниками помічено не було.

У тесті самоактуалізації Е. Шострома не задані нормативи високого, середнього тощо. рівнів самоактуалізації. Занадто високі чи надто низькі показники можуть свідчити про значний вплив на результати фактора соціальної бажаності. Оптимальними вважаються показники з рівнем «вищим за середній». Зауважимо, що майже за всіма шкалами методики показники групи А вищі за показники групи В. За двома субшкалами – «Пізнавальні потреби» та «Креативність» - існує статистично значуща різниця між двома групами, відповідно: $t=2,88$ ($p<0,02$) та $t=2,338$ ($p<0,05$). Потреба в знаннях аналізується в роботах А. Маслоу як одна з вищих потреб людини, як «свобода від страху пізнання свого внутрішнього світу, від тривоги за себе», як «безкорислива спрага нового», що не пов'язана прямо з задоволенням будь-яких інших потреб. Щодо Креативності, то К.Роджерс і А. Маслоу виділяють «креативність» як одну із найважливіших характеристик самоактуалізації. Звертає на себе увагу невисокий показник за субшкалою Пізнавальні потреби в обох групах, причому, це торкається студентів, де вона, має бути провідною. Це одна з ознак інфантильного ставлення до свого статусу. Ми представимо дані дослідження у формі діаграми на рис.2.1.

Рис. 2.1. Показники методики САТ двох груп.

Керуючись концептуальними засадами нашого дослідження – положеннями футурреальної психології, яка вважає, що людина завжди орієнтується на ситуації майбутнього часів, виходячи з реальних ситуацій теперішнього часу, так як він завжди ставить цілі, незалежно від того усвідомлює він це чи ні, учасникам дослідження було запропонована робота із методикою «Цільовий спрямованості особистості» (ЦСО), яка є головним інструментом експериментальних досліджень в футурреальній психології.

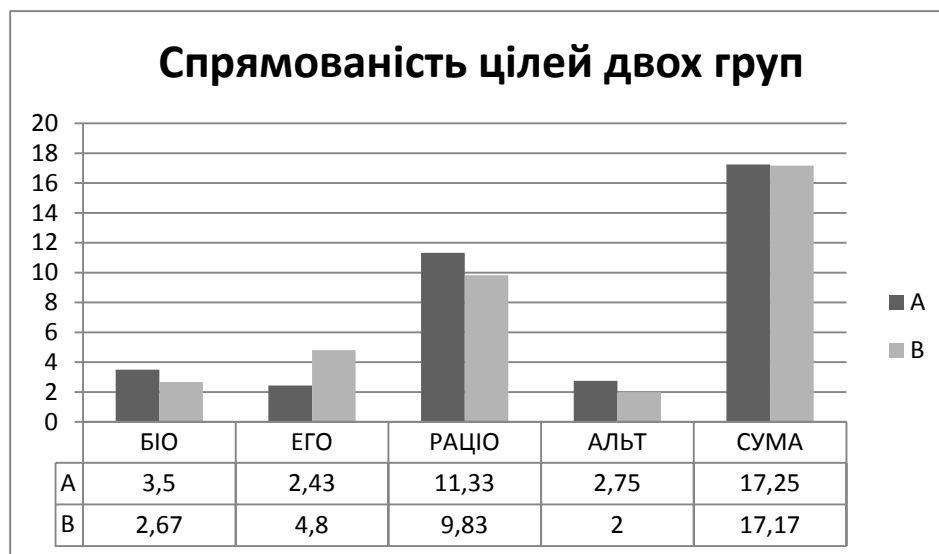

Рис. 2.2. Спрямованість цілей двох груп

Статистично достовірної різниці між двома групами в спрямованості цілей немає, проте, можемо відзначити різницю між групами: серед учасників А- групи переважають цілі БІО- , РАЦІО і АЛЬТ-спрямованості, серед представників В-групи - ЕГО-спрямованості. Т.ч., визначені життєві позиції, які можуть в подальшому підлягати змінам, що узгоджується з процесами саморозвитку, які були позначені в п.1.2. розділа I та про які ми ще будемо говорити далі. За Я. Васильєвим, в основі зміни життєвої позиції лежать закономірності відкритої їм в футурреальній психології функції віддаленості цілей [9].

У футурреальній психології цільова спрямованість особистості здійснює футурреальну функцію, яка пов'язана з орієнтацією суб'єкта на ситуації майбутнього часу, виходячи з реальних ситуацій теперішнього часу. Навіть у ситуаціях теперішнього часу ця функція також реалізується, тому що від моменту появи наявної ситуації до постановки у ній цілі проходить час, пов'язаний з майбутньою діяльністю.

Одним з істотних показників футурреальної діяльності є функція віддаленості цілей. Для футурреальної функції важливе значення має цей показник, бо цілі завжди спрямовані в майбутнє, а оскільки вони визначають спосіб дій, то різна віддаленість їх від ситуацій теперішнього часу повинна мати різні психологічні механізми, що концентруються у відповідних інстанціях особистості.

Я. Васильєв наводить такі характеристики цілей : «Інстанція Особистого Я відповідає за постановку близьких цілей, так як такі цілі ставляться з точки зору реалізації простих і нагальних бажань і виражаються простими реченнями. Близькі цілі є шаблонними та стереотипними, які відображають меркантильні та утилітарні мотиви.

Середні цілі, в яких виділяються суттєві параметри досягнення цілей, виконуються на свідомому рівні. Свідомі дії є прерогативою інстанції Дієвого Я, яка знаходиться у спектрі дій. Ця інстанція артикулює усі дії суб'єкта, звідки б вони не виходили.

Дальні цілі спираються на Глибинне Я, яке відображає колективне несвідоме і архетипи. Це Я реалізує потреби росту та розвитку, альтруїстичні інстинкти, які проявляються у любові до ближнього. Ця інстанція також бере участь у процесах творчості» [9].

Таким чином, Я. В. Васильєв прийшов до висновку, що особистість можна вивчати на основі цільової спрямованості, яка відображає футурреальність особистості, ставлячи акцент на ситуаціях майбутнього часу.

Таким чином, досліджуючи проблему цільової спрямованості особистості, ми маємо можливість через постановку цілей побачити ті перспективи, які перед собою бачить особистість, перспективи не стільки саморозвитку, скільки взагалі перспективи життя в цілому. Можна вважати, що через постановку цілей можна побачити ідеальний образ «Я». З іншого боку, за сукупністю цільової спрямованості кожного індивіда можна зробити висновок про те, яке уявлення про себе має людина.

Вище ми вже відмічали, що у рівневої структури цільової спрямованості особистості дослідником були встановлені чотири рівні і три позиції, які спираються на три види віддаленості цілей. Перший – біологічний рівень спирається на близькі цілі, змістом яких є задоволення біологічних потреб. Другий рівень або перша позиція особистості, яка іменується егоцентричною, також спирається на близькі цілі, змістом є предмети або об’єкти, відповідні меркантильної або утилітарною мотивації, придбані для задоволення особистих бажань. Третій рівень або друга позиція, характеризується середніми по віддаленості цілями прагматичною або престижною мотивації. Четвертий рівень або третя позиція особистості позначена як альтруїстична позиція і втілює самоактуалізовану особистість.

БІО і ЕГО- цілі - це цілі, які по віддаленості від ситуації теперішнього часу знаходяться в межах ситуації, це близькі цілі, що задовольняють біологічні і утилітарні потреби особистості, умови досягнення їх чи реалізації не обмовляються. Такі цілі в футурреальній психології відносять до ситуативного рівня психічної діяльності.

Таблиця 2.7.

Зразки цілей за спрямовністю

БІО	ЕГО	РАЦІО	АЛЬТ
Хочу щось солодке з’їсти; Поїсти суши; Здоров’я; Спати; Хочу торт; Хорошее	Щоб у мене було багато грошей; Піти в кінотеатр; Купити новий одяг; Більше грошей; Купити нову	Щоб пандемія закінчилась і у нас ніколи не було дистанційного навчання; Знайти роботу; Займатися спортом;	Щоб моя мама була щасливою; Довіряти людям; Організувати батькам достойну старість; Бути в гармонії з

зрение; Умиротворення; Томатний сік з'їсти сирок в шоколаді з вишневою начинкою	доглядову косметику; Набити татування(декіль ка); Купити декілька ароматичних свічок; Погладити кота; Зробити пірсинг носа; Переїхати; Припинити боятися публічних виступів Купити плюшевий килим	Вивчити якусь іноземну мову; Почати активніше займатися навчанням; Знов взяти за звичку читати книжки з психології; Закінчити домашнє завдання; Стати ще більш контрольованою в плані емоцій; Здати сесію без пересдач; Знайти крутую високо оплачувану роботу; Кинути палити	собою; Зрозуміти та пізнати себе й життєві цілі; Укріпити дружні взаємини с наявними друзями; Добре виховати сестру; Допомогти подрузі підготуватися до іспиту з дефектології ; Накопичити грошей на новорічні подарунки собі та близьким Знаходити в своєму житті час на благодійність і допомогу іншим; Повчитись духовних практик на Балі; Допомагати людям
---	---	---	---

Егоцентрична позиція – на цьому рівні переважає задоволення біологічних і матеріальних потреб та меркантильно-утилітарна мотивація. Цілі даного рівня близькі за віддаленістю від ситуацій теперішнього часу. З точки зору егоцентричної позиції, при постановці близьких цілей зовнішні умови не враховуються. Людина бажає мати предмети, які мають для неї біологічну або матеріальну цінність.

Раціональна – характерно задоволення соціальних потреб, прагматична і престижна мотивація. Цілі за віддаленістю середні, в них присутні вказівки на умови досягнення цілей та оціночні судження з приводу поставлених цілей.

Альтруїстична позиція – у цілях, окрім процесу самовдосконалення, також вказується на піклування про інших, про орієнтацію на загальнолюдські цінності. Характерно задоволення духовних потреб при

творчій і духовній мотивації по відношенню до виконуваної діяльності. Цілі цього рівня дальні і високі.

За допомогою суті тверджень студентів ми можемо побачити які цілі до якої позиції відносяться – егоцентричної, раціональної чи альтруїстичної, та за допомогою самокорекції респонденти проаналізують цілі, які є егоцентричними та скорегують їх (або замінять новими) у напрямку альтруїстичної позиції, яка веде до саморозвитку.

Чим більше цілей егоїстичного змісту залишаються незадоволеними тим менше місця залишається на постановку цілей раціональної позиції. На це вказував ще А. Маслоу, говорячи, що поки не будуть задоволені потреби нижчого рівня, людина не може задовольняти інші, більш психологічно високі потреби та досягати певних цілей.

Дивлячись на результати, що відносяться до альтруїстичної позиції, ми можемо відразу побачити, що кількість цілей, яка до неї входить, набагато менша, аніж у двох інших позиціях. Це знову говорить про те, що людина не може перейти до вищого рівня саморозвитку не задовольнивши базові (фізіологічні, матеріальні) потреби.

Ми вже згадували, що процес саморозвитку особистості в концепції ФП розглядається як процес, безпосередньо пов'язаний із задоволенням потреби в зростанні і розвитку суб'єкта. Причому, виходячи з принципового підходу в нашому дослідженні, в його повному біопсихосоціальному втіленні.

Саморозвиток особистості студента починається із самопізнання, яке включає в себе самоспостереження, порівняння себе із іншими студентами, самоаналіз, критичну самооцінку себе та своєї діяльності. Умовою самопізнання є спілкування як активна взаємодія з оточуючими.

Проблема самосвідомості займає головну позицію в сучасній психології особистості. Багато теоретичних праць присвячено саме цьому процесу. Я. В. Васильєв вважає, що самоусвідомлення є складовою частиною саморозвитку, виходячи з інстинкту росту та розвитку. Цей

інстинкт тісно пов'язаний із ситуаціями майбутнього часу й такий тип ситуацій фундаментальний у розвитку та саморозвитку особистості[10].

Описуючи процес саморозвитку, Я. В. Васильєв стверджує, що він розпочинається тоді, коли особистість адаптується до ситуації, та проявляє реальну самооцінку. Далі ставиться ціль та здійснюються дії, які називаються самореалізацією, але їх результати оцінюються з точки зору їх успішності або ні, відбувається усвідомлення і осмислення ситуації. Потім людина самоусвідомлює досягнуті нею результати, прояснює їх причини. Далі можна говорити про самоаналіз.

Говорячи про розвиток людини неможливо не вказати головні фактори цього розвитку. До них відносяться – біологічний, соціальний та психологічний.

Зрозуміло, що основною функцією біологічного фактору є підтримка життєдіяльності організму протягом усього життя, але також до цього фактору належать задатки здібностей людини, адже вони знаходяться в ситуаціях глибинного несвідомого психічного. Якщо людина не буде спостерігати за їх першою появою, не буде розвивати їх, то вона може не реалізувати себе повністю, свою сутність, свою Самість.

Функції соціального фактору полягають в отриманні інформації через свідомість, спілкуванні, формуванні мислення. І тому основною функцією вікового періоду юності є отримання предметних знань для оволодіння майбутньою професією за її усвідомленого вибору.

За постановку перспективних цілей, у тому числі і за процеси саморозвитку, відповідає психологічний фактор розвитку у його провідній функції.

Психологічний фактор розвитку представлений ситуаціями майбутнього часу. Я.В. Васильєв виділив дві функції психологічного фактору.

Перша його функція пов'язана з вирішенням ситуацій майбутнього часу, подоланням їх невизначеності, а друга – це постановка далеких цілей на

перспективу, вибір найбільш оптимальних цілей та планування майбутнього особистості взагалі.

При першій функції здійснюється психічний розвиток у контексті загального чи паралельного розвитку особистості. При другій функції здійснюються важливі життєві рішення, які впливають на вибір життєвого шляху, а також здійснюється самовизначення. Відбувається вихід за межі теперішньої ситуації у футурреальність.

При аналізі цілей особистості ми відбираємо ті, які відносяться до її саморозвитку. Під саморозвитком Я. Васильєв розуміє процес, який складається з чотирьох видів цілей на самовизначення, самореалізацію, самовдосконалення і самоактуалізацію. Враховувалася кількість цілей по кожному з чотирьох видів і сумарний показник - загальна кількість цілей, який показував рівень саморозвитку. Було обмежено лише чотирма процесами саморозвитку, так як іншого змісту цілей не було.

Ознайомимо з коротким визначенням цих процесів саморозвитку.

Самовизначення (СВ) - це процес саморозвитку, при якому особистість ставить цілі, які стосуються вибору або зміни професії.

Самореалізація (СР) - це процес саморозвитку, при якому особистість ставить цілі в життєвих ситуаціях, які можуть бути досягнуті в певний період майбутнього часу, так як відомі всі умови досягнення мети, що відображають нормативний характер діяльності.

Отже, ми розглянемо, як діють процеси в наших групах. Варто звернути увагу на те, що процеси СВ та СА в групі В відсутні, тобто цілі цих процесів, один з яких відноситься до категорії «вищих», не застосовані у цільовій структурі «середнє інфантильних» респондентів, як наслідок – інтегральний показник саморозвитку нижче, ніж у «слабко інфантильних», і це вже статистично достовірно.

Таблиця 2.8.

Компоненти процесів саморозвитку двох груп

№ П/п	Показники	А		В		t-критерій Стьюдента (p)
		М	σ	М	σ	
1.	Самореалізація (СР)	2,17	1,47	0,5	0,71	2,132 (p>0,05)
2.	Самовизначення (СВ)	,2500	,55012	-	-	
3.	Самоудосконалення (СУ)	1,78	1,56	1,67	0,57	0,117 (p>0,05)
4.	Самоактуалізація (СА)	3,4	3,04	-	-	
5.	Інтегральний показник (ІПС)	5,88	3,79	2,56	2,26	2,073(p<0,05)

Самовизначення (СВ) - це процес саморозвитку, при якому особистість ставить цілі, які стосуються вибору або зміни професії.

Самореалізація (СР) - це процес саморозвитку, при якому особистість ставить цілі в життєвих ситуаціях, які можуть бути досягнуті в певний період майбутнього часу, так як відомі всі умови досягнення мети, що відображають нормативний характер діяльності.

Самоудосконалення (СУ) - це процес саморозвитку, при якому особистість ставить цілі, пов'язані з власним ростом і розвитком, зміною особистих або інтелектуальних якостей, а також заняттями тими видами діяльності, які сприяють такому зростанню.

Самоактуалізація (СА) - це процес саморозвитку, пов'язаний з постановкою цілей, які відображають прагнення особистості до видів діяльності, що розкривають їх потенційні можливості, що відображають самостійний і творчий характер діяльності.

В таблиці 2.9 ми наводимо зразки цілей процесів саморозвитку:

Таблиця 2.9.

Зразки цілей процесів саморозвитку

Самореалізація	Самовизначення	Самоудосканалення	Самоактуалізація
<p>Научитися управляти емоціями досконально; Зайнятися спортом; Вивчити англійську на рівень В2-вище середнього ; Примножити свій морально-емоційний ресурс; стати хорошою психологінею Отримати диплом бакалавра Отримати диплом з відзнакою</p>	<p>Попасти в Голівуд; Знайти роботу за спеціальністю(асистент психолога); Знайти роботу до душі; Закінчити аспірантуру; Стати відомим як особистість; Зайняти значущо посаду в суспільстві; стати хорошим спеціалістом; Бути гарним психологом-консультантом; Я хочу працювати викладачем в універсі; я хочу роботу, яка буде приносити мені задоволення</p>	<p>Вивчити якусь іноземну мову; Самореалізуватися в кар'єрі; Стати ще більш контрольованою в плані емоцій; Навчитись гарно малювати; Пропрацювати свої комплекси та страхи; Добре оволодіти теорією та практикою психології; Покращити навички та отримати нові знання з психології; Покращити навички комунікації ; научиться рисувать; Більше часу приділяти тренуванням</p>	<p>Побороти в собі якості, які не дають саморозвиватися особистості; Бути в гармонії з собою; Зрозуміти та пізнати себе й життєві цілі; Започаткувати свій магазин (у т.ч. інтернет-магазин) для продажу власноруч зроблених книжок, блокнотів і т.п.); Вкласти частину зароблених грошей в акції; Намалювати картину; Допомагати людям Змінити систему виховання; Отримати звання доктора психологічних наук; Відкрити свій бізнес; Віткрити свою студію; Написати свої книги Займатись творчістю</p>

Таким чином, ми бачимо, що в групі А всі компоненти процесів саморозвитку представлені повноцінно, в той же час, в групі В 2 компоненти відсутні, причому, один з так званих, «вищих» процесів, а саме, СА, до якого може прагнути особистість у своєму саморозвитку і якій, на наш погляд,

сприятиме зміні інфантильної установки на зрілу позицію. Крім того, є статистично достовірні розбіжності у інтегральному показнику саморозвитку.

Далі слід провести кореляційний аналіз показників інфантилізму. У таблиці 2.10. можна побачити внутрішньокореляційні зв'язки компонентів опитувальника ОРІ групи А.

Таблиця 2.10.

**Внутрішньокореляційні зв'язки компонентів
опитувальника ОРІ групи А**

<u>Інфантилізм</u> ЦСО	ІНФАНТ	ЕВС	ТМ	ЦО	ГЕДОНІЗМ	РЕФЛЕКСІЯ	УТРИМАНСТВО	ХАОС	ПОДОЛАННЯ
ІНФАНТ	1	,264	,489	,495	,493	,284	,728**	-,087	,459
ЕВС	,264	1	-,316	-,255	-,121	,398	-,258	,053	,275
ТМ	,489	-,316	1	,473	,474	,344	,489	-,324	,409
ЦО	,495	-,255	,473	1	,167	-,234	,722**	-,608*	-,109
ГЕДОНІЗМ	,493	-,121	,474	,167	1	,227	,339	-,049	-,027
РЕФЛЕКСІЯ	,284	,398	,344	-,234	,227	1	-,061	-,177	-,222
УТРИМАНСТВО	,728**	-,258	,489	,722**	,339	-,061	1	-,404	,095
ХАОС	-,087	,053	-,324	-,608*	-,049	-,177	-,404	1	,572*
ПОДОЛАННЯ	,459	,275	,409	-,109	-,027	-,222	-,095	,572*	1

Таблиця 2.11.

**Внутрішньокореляційні зв'язки компонентів опитувальника
ОРІ групи В**

<u>Інфанти</u> ЦСО	ІНФАНТ	ЕВС	ТМ	ЦО	ГЕДОНІЗМ	РЕФЛЕКСІЯ	УТРИМАНСТВО	ХАОС	ПОДОЛАННЯ
ІНФАНТ	1	,929	,233	-,983*	,82	-,803	-,559	,915	,93
ЕВС	,929	1	,574	-,972*	,969*	-,809	-,764	,703	,967*
ТМ	,233	,574	1	-,391	,746	-,298	-,82	-,169	,511
ЦО	-,983*	-,972*	-,391	1	-,905	,762	,71	-,841	-,981*
ГЕДОНІЗМ	,82	,969*	,746	-,905	1	-,69	-,887	,53	,946
РЕФЛЕКСІЯ	-,803	-,809	-,298	,762	-,69	1	,278	-,641	-,658
УТРИМАНСТВО	-,559	-,764	-,82	,71	-,887	,278	1	-,268	-,824
ХАОС	,915	,703	-,169	-,841	,53	-,641	-,268	1	,75
ПОДОЛАННЯ	,93	,967*	,511	-,981*	,946	-,658	-,824	,75	1

Оскільки показники групи А можуть говорити про деякі прояви, але не виходять за межі нормативних даних, то ми насамперед звернемо увагу на структуру ІНФ у групі В. Значні зв'язки насамперед вказують на вагомий внесок у формування інтегрального показника психологічного компонента –

потреба у досягненнях (ЦО) та емоційно-вольова сфера (ЕВС). Так, показник ІНФ має негативну кореляцію з ЦО, іншими словами, він вищий, ніж є нижчим цінність і прагнення респондентів, що й формує їхнє інфантильне ставлення до дійсності. Це багато в чому може бути обумовлено емоційно-вольовою сферою особистості, що також підтверджено статистично – зв'язок між ЕВС та ЦО. Як наслідок – подолаюча поведінка важко формується, безпосередньо залежить від емоційного статусу інфантильної особистості і, швидше за все, не підкріплена цілями і цінностями, оскільки вони негативно взаємодіють, а цінності не сприяють формуванню поведінки, що долає. Це, мабуть, фундамент інфантилізації. До речі, СТ заважає мотиваційної спрямованості респондентів, $r = -0,953^{**}$, тобто з ростом тривожності, яка в них досить висока, знижується мотивація діяльності, яка в них знаходиться на низькому рівні. Слід зазначити, що юнацький вік є сензитивним періодом на формування ціннісних орієнтацій як стійких властивостей особистості, що зміцнюється та виявляється подалі у період ранньої дорослості. Ціннісні орієнтації особистості можна розглядати як орієнтир у її поведінці у важких життєвих ситуаціях. Це також дуже впливає на формування подолаючої поведінки.

У групі А можна побачити наявність перш за все соціальних компонентів - утриманство, - єдина риса, яка має кореляцію із інтегральним показником, та хаотичність при ціннісній орієнтації, що притаманно молоді в цей період, коли вона шукає для себе взірці та ідеали, тому подолаюча поведінка може мати експериментальний крок.

Далі відповідні зв'язки ми розглядаємо між показниками інфантильності та результатами опитувальника NEO PI-R.

Кореляційний аналіз показників NEO PI-R.

Дані за фактором Нейротизму, тобто емоційної нестабільності та в низці його субфакторів, а саме тривожності, ворожості та депресії, ми б охарактеризували як «нейротичну тріаду». Т.ч., можна припустити суттєвість

емоційної обумовленості прояву особистісного інфантилізму та, як показав кореляційний аналіз відповідей на особистісний опитувальник та РПІ, звернути увагу на одну з особливостей функціонування механізмів інфантилізму: у групі В показник ІНФ негативно пов'язаний з нейротизмом ($r=-0,984^{**}$), ворожістю ($r=-0,954^{**}$) та вразливістю ($r=-0,968^{**}$). Високий рівень нейротизму означає емоційну вразливість, яка інтерпретуватиметься як незрілість. Ми також припускаємо роботу психологічного захисту за принципом витіснення, враховуючи в цілому високі показники інфантильності та нейротизму – зростання першої розглядається як засіб зниження другого. Інакше кажучи, проблеми витісняються. У групі А тривожність і депресію компенсують гедоністичною поведінкою, відповідно, $r = -0,63^*$ і $r = -0,614^*$.

Кореляційні зв'язки цільової спрямованості та процесів саморозвитку досліджуваних.

Аналіз цього матеріалу представляє для нас особливе значення, оскільки це дає інформацію про роботу тих ідей та принципів, які лягли в основу нашого дослідження – взаємозв'язку особистісної інфантилізації та процесів саморозвитку. В групі А між БІО та ЕГО цілями є пряма кореляція, що підтверджує теоретичний концепт ФП, яка відносить їх до однієї позиції, ситуативної, що задовольняє базові, але нижчі потреби, $r= 0,656^{**}$. Між РАЦ-цілями та СУМОЮ цілей також існує позитивна кореляція: $r= 0,656^{**}$, тобто в більшості переважають цілі раціональної позиції та середньої віддаленості. Це і не дивно для студентства. Щодо процесів саморозвитку, то ми спостерігаємо прямий зв'язок між процесами СР та СВ: $r= 0,926^{**}$. Це можна розцінити як факт того, що в цьому віці самореалізація може часто розумітися і як самовизначення, іншими словами, усвідомлення нових соціальних і психологічних ролей. Це підкріплюється тим, що цілі СР ставляться в РАЦ- позиції: $r= 0,866^{**}$. Цілі процесу СА мають прями зв'язок із ІПС: $r= 0,731^{**}$, це показує нам, дійсна мета особистісного розвитку має лежати на шляху само актуалізації.

В групі В значущих кореляційних зв'язків не зафіксовано, що свідчить про те, що цільова структура недостатньо сформована, процес саморозвитку знаходиться в стадії становлення.

Далі ми розглянемо кореляційні зв'язки параметрів футурреальної психології та позицій інфантилізму.

У групі А інтегральний показник ІНФ має пряму кореляцію з ЕГО цілями: $r = 0,903^{**}$, що цілком відповідає логіці феномена інфантилізму – вони містять цілі, спрямовані на задоволення матеріальних потреб, потреб у задоволеннях і не піднімаються вище, що й підтверджують їх зв'язок характеристиками утриманства: $r = 0,896^*$. У той же час, відзначимо, що постановка цілей, їх кількість безвідносно поки що до їхнього змісту, сам процес ціле утворення може сприяти впорядкуванню поведінки - кореляція СУМИ з ХАОС зворотня: $r = -0,848^*$. Зворотня кореляція у АЛБТ-цілей з ЕВС, $r = -0,848^*$, що свідчить, що з виходом на високі цілі рівень напруги знижується. ЕГО-цілі менш стресогенні, більш зрозумілі, знайомі і викликають більше довіри (a1): $r = 0,981^*$, це властиво людям обережним, завбачливим (с6): $r = 0,962^*$, порівняно, наприклад, з АЛБТ-цілями: $r = -0,884^*$, що можна пояснити, оскільки вимагають більше зусиль і нового досвіду. РАЦ-цілі негативно пов'язані зі шкалою підтримки САТ, $r = -0,854^*$, що свідчить про зовнішній локус контролю за їх постановкою, як і за більшістю цілей загалом: СУМА: $r = -0,95^{**}$. При розгляді процесів саморозвитку в першу чергу привертає увагу інтегральний показник саморозвитку ІПС, пов'язаний з ЦО позитивно, $r = 0,852^*$, що говорить про те, що у респондентів в процесах саморозвитку моральні цінності займають значне місце, хоча можуть мати і досить вузькі межі, бажані для розширення – кореляція з субфактором o5 (Ідеї) зворотна: $r = -0,927^*$, як і з фактором Відкритості досвіду (O) в цілому - $r = -0,94^*$, можливо, це пов'язано і з тим, що вони намагаються дотримуватися більш звичних, не ризикованих ситуацій, не шукають емоційно збуджуючих подій (e5), $r = -0,927^*$. Що ж до процесів саморозвитку окремо, ми виявили кілька значних зв'язків, що

певною мірою висвітлює функціонування цих процесів. Вони представлені процесами СР (саморозвитку), СВ (самовдосконалення) та СА (самоактуалізації). Процес СР обумовлений прагненням до співробітництва чи, у разі, уникненням ситуацій, що з конкуренцією, боротьбою (А): $r = 0,897^*$, що також негативно обумовлено ПП: $r = -0,904^*$, СВ обумовлено спонтанністю, без глибокого обмірковування (сб): $r = -0,833^*$, а СА не завжди може індивідуалізуватися і поки працює з опорою на допомогу (УСБ): $r = 0,897^*$.

У групі В кореляційні взаємозв'язки представлені менш різноманітно, можливо через меншу цільову активність респондентів «середньої інфантильності», про що ми вже казали. Високий рівень статистичної значимості мають БЮ-цілі в ціннісній орієнтації респондентів: $r = 0,988^{**}$, ЕГО-цілі сприяють зниженню неорганізованої, невпорядкованої поведінки, власне, у них респонденти менш імпульсивні, спонтанні, вони їм більш зрозумілі: як і за інфантильної позиції загалом, $r = -0,932^*$. Цілі саморозвитку також покликані знизити невпорядкованість поведінки: $r = -0,865^*$, та їх небагато й не вони забезпечують повною мірою ціннісну орієнтацію респондентів $r = -0,863^*$.

Висновки до другого розділу

У другому розділі ми зосередилися на описі проведення нашого дослідження особливостей особистісного інфантилізму студентської молоді та за допомогою психологічного аналізу та математичних методів обробки результатів ми змогли продіагностувати його рівень, механізми роботи та виявити напрямки, у яких необхідно попрацювати.

Проведений аналіз показав значні відмінності між носіями зазначених нами ступенем проявів особистісного інфантилізму – слабкого та середнього ступенів прояву. У учасників групи А (слабкий ступінь прояву) це органічна частина їхнього зростання, вона, перш за все, соціально обумовлена, і вона

усвідомлена. У групі В вона більшою мірою психологічно обумовлена, задіяні механізми витіснення, «середньо інфантильні» респонденти значно більш нейротизовані, що передбачає менший ступінь пристосованості до наявної ситуації, вони гірше контролюють свої імпульси і більш схильні до стресів. Це створює перешкоди для само актуалізації особистості та загалом для її саморозвитку, що є найважливішою умовою її зростання, становлення зрілості в період ранньої дорослості, до якої вони належать.

Це проявляється у цільовій поведінці, тісно пов'язаній з інфантильними позиціями: переважанням егоцентричних цілей над раціональними та альтруїстичними, відсутністю процесів самореалізації. Таким чином, робота над корекцією інфантильних установок, на наш вигляд, має бути спрямована на формування цілей саморозвитку, які, як показав попередній аналіз, пов'язані з можливим подоланням інфантильних позицій.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

3.1. Організація проведення формувального експерименту

Формувальний експеримент - це специфічний виключно для психології вид експерименту, в якому активний вплив експериментальної ситуації на випробуваного має сприяти його психічному розвитку і особистісному зростанню. Тому одним із важливих завдань формувального експерименту буде розширення свідомості наших учасників. Не всі психологи розуміють сенс формувального експерименту, тому що у ньому бачать педагогічну сутність, але розробник теорії планомірного формування розумових дій та понять, відомий радянський психолог П.Я. Гальперін, розглядав процес формування як метод дослідження новоутворень, так як була застосована повно основа орієнтувальних дій. Також він стверджував, що 20 людей достатньо для формувального експерименту.

Для того, щоби людина могла самостійно формувати процес розвитку, Я. Васильєвим та В. Каневським було розроблено систему самокорекції цільової спрямованості особистості з метою підвищення рівня її саморозвитку з егоцентричної до альтруїстичної позиції [8].

Методичною основою в проведенні формувального експерименту і корекційній роботі, пов'язаної з ним, був підручник, підготовлений Я. Васильєвим і В. Каневським [8]. Основним інструментом в психокорекції позицій ЦСО були робочі карти, розроблені Я. Васильєвим.

Особливістю формувального експерименту є те, що він виконувався на основі теорії планомірного формування розумових дій і понять, згідно яким застосувалася робоча карта на повній орієнтировочної основі мабутніх дій. Так як враховуються в такій карті всі умови, то завдання психолога полягало

в тому, щоб дотримуватися цих умов і допомагати учасникам в тому, що їм не зрозуміло. Роботі із робочою картою передували заняття з розділами підручника за темами: «Психологічні аспекти перетворень особистості», «Твій життєвий шлях» та «Формування цільової спрямованості особистості». Кожний розділ мав завдання для самостійної роботи. Ми прагнули до того, щоб такі заняття проводилися в груповій формі при максимальній кількості учасників. Заняття проводилися он-лайн на платформі Zoom. Було проведено три заняття по засвоєнню робочої карти. Кожне з них тривало 2-3 дні в залежності від змісту робочих карт (кількості завдань і дій різних форм). Матеріалізована форма дій вже була представлена у вигляді надрукованих в тексті навчального посібника трьох робочих карт за допомогою он-лайн ресурсів. Наступний етап здійснювався у вигляді зовнішньо рівневої форми і потім тривав у внутрішній мові «про себе». Наприкінці формувального експерименту також проводився контрольний експеримент для порівняння стану респондентів після проведення формувального експерименту, тобто, корекційного заходу.

Важливо також те, що в процесі порівняння різних альтернативних способів вирішення задач, формувалося розуміння рішення на основі орієнтування на істотні параметри вирішення завдань, а не на їх механічне запам'ятовування. Після проведення всього циклу вирішення завдань, тепер вже на свідомому рівні, після обов'язкових інсайтів, відкриттів нового для себе і, можливо, осяянь, нами проводилося повторне тестування. Крім повторного тестування за допомогою методики «Рівня прояву інфантилізму» також проводилися методика «Дослідження цільової спрямованості особистості», які піддавалися статистичній обробці з метою порівняльного аналізу результатів корекційної роботи. Тобто, в процесі цього експерименту були проведені певні методики, що і в першому, щоб не спотворювати отримання об'єктивних даних при зміні умов. В роботі було застосовано «Робоча карта формування активної позиції особистості», «Робоча карта

формування фактору інтернальності при невдачах» «Робоча карта формування фактору самоповаги» (Див. додаток 3).

У розробленому авторами «Зошиті з психокорекції позицій цільової спрямованості особистості» містяться завдання та задачі, спрямовані на самоаналіз та саморефлексію студентів, що в результаті допомагають їм зрозуміти самих себе та суть своїх цілей, бажань, мрій, і показують над чим необхідно попрацювати аби вийти на шлях саморозвитку.

Дана методика для самокорекції цільової спрямованості може бути корисна не тільки для психолога-консультанта, а й використовуватися людиною самостійно.

Принцип роботи, пов'язаний із формуванням активності та незалежної позиції, свідчить про те, що особистість, перебуваючи в межах норми, проявляє негативізм до тих, хто намагається позбавити її самостійності в прийнятті рішень, зробити залежною від батьків, керівників та інших, причому, пропонуючи виконувати рутинну, нетворчу роботу. Основна проблема, пов'язана з таким протестом людини, це прагнення до незалежності, небажання діяти за стандартами, в рамках загальноприйнятих традицій. Однак, якщо особистість творча, вона зобов'язана приймати нестандартні рішення.

Також цей фактор («психопатії» в термінології теорії Васильєва) є основоположним в становленні творчої особистості, яка прагне до незалежності. Ті, у кого є проблеми з емоційною нестійкістю, пов'язані з невпевненістю в собі, а у тих, хто займається саморозвитком і прагне до творчої діяльності, емоційні проблеми відсутні, як показали дослідження Я. В. Васильєва.

Позиція інтернальності означає процес переходу в мисленні від егоцентризму особистості до особистої відповідальності за прийняття рішень інтернального характеру. Знаходячи рішення інтернального типу, людина шукає причину невдалих рішень в собі за допомогою внутрішнього діалогу або рефлексії. Освоюючи інтернальний спосіб вирішення завдань, людина

виділяє суттєві параметри умов завдань, особливо типових для її професійної діяльності, і за рівнем інтелектуальних процесів вона повинна досягти альтруїстичного рівня.

Основна ідея інтернальності полягає в тому, щоб людина при невдачах брала провину за помилки на себе. Справа не в тому, щоб відчувати провину, а в тому, щоб на цих помилках вчитися як їх більше не допускати. Для цього потрібно використовувати внутрішній діалог, щоб за рахунок внутрішнього мовлення аналізувати причини невдач в життєвих ситуаціях і в майбутньому не повторювати їх. Такий внутрішній аналіз дозволить виявити суттєві ознаки правильних рішень і збагатить людину певним досвідом вирішення типових проблем. Розглядаючи особисту провину за невдачі, людина усвідомлює цілі, які вона перед собою ставить, на які істотні ознаки умов ситуацій вона орієнтується під час виконання дій, і які кінцеві результати отримує. Позитивні результати дій підкріплюються, а негативні після виявлення причин помилок виправляються [8].

Завдяки внутрішньому діалогу при виявленні причин невдач, поповнюється спектр орієнтовної основи дій, скорочується кількість помилок і за рахунок усвідомлення і узагальнення підходів до вирішення проблем у людини підвищується рівень впевненості у собі. У зв'язку з накопиченням впевненості, емоційні стреси і переживання мають зменшитися. Людина відчуває такі зміни в собі за рахунок того, що діалог з собою розширюється, з'являються і закріплюються певні уявлення про свої здібності, людина починає розуміти відповідає та чи інша діяльність її здібностям чи ні.

Таким чином, вирішується головне питання життя – людина в житті на своєму місці чи ні? Якщо ні, то треба подумати, чи не змінити діяльність на ту, яка ближче до її призначення в житті. Це головна мета в житті – займатися самостійною творчою діяльністю, яка відповідає вашим здібностям, від якої ви отримуєте позитивні емоції і не можете без неї існувати. Людина повинна розуміти, що успіху можна досягти тільки на

шляху організованої і цілеспрямованої діяльності інтернального характеру, а не за рахунок екстернального везіння.

Після засвоєння змісту трьох робочих карт при їх поетапному відпрацюванні чотирьох мовних форм: матеріалізованих за наявними текстами, читання текстів у зовнішній промові, а потім у внутрішній «про себе», скорочена і згорнута внутрішня мова переходила в форму розумових дій і операцій, які мали вигляд автоматизованих розумових навичок, типу «два на два – чотири», що відповідає відомому в психології процесу інтеріоризації. Зі змісту робочих карт видно, що за кожним прийняттям рішення з приводу позитивного або негативного вибору стоїть аргументований доказ. Це сприяє тому, що відкладення в пам'яті забезпечується не бездумним повторенням слів, а за рахунок процесу розуміння, тобто на основі мислення. Проведення дій за рішенням завдань через поетапне формування забезпечує засвоєння необхідної інформації.

На цьому формувальний експеримент завершувався, і був проведений контрольний експеримент, який носив порівняльний характер з метою виявлення того, що вдалося досягти в процесі дослідження, а чого не вдалося.

3.2. Результати формувального експерименту та їх обговорення.

Внаслідок проведеної роботи нами було отримані наступні результати. Як видно з наведених у таблиці даних, показники рівня інфантілізму змінилися в порівнянні з періодом констатуючого експерименту, це стосується показників як психологічного, так і соціального блоку. Вони знаходяться на межі показників слабо інфантільної особистості, тобто, рівень особистісного інфантілізму значно знизився. Таким чином, можна констатувати, що корекційна робота, виконана нами, дала свої результати в цілому. Про це говорить кореляційний аналіз отриманих результатів. Результати представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1.

Показники прояву інфантильності групи В двох періодів за даними методики РПШ А. Серегіної

№ П/п	Показники	До корекції		Після корекції		t-критерій Стьюдента
		М	σ	М	σ	
1.	Інфантильність (ИНФ)	73,25	4,99	60,75	1,71	6,76 (p<0,010)
2.	ЕВС	11,25	3,86	8,25	1,73	2,48 (p>0,005)
3.	Трудова мотивація (ТМ)	7,25	2,22	6,75	2,22	1,0 (p>0,05)
4.	ЦО	6,5	4,04	5,0	2,31	1,732 (p>0,05)
5.	Розвага, гедонізм (РГ)	6,25	0,25	5,75	0,96	1,0 (p>0,05)
6.	Рефлексія (РЕФ)	7,75	2,33	5,5	1,00	2,635 (p>0,05)
7.	Позиція утримання, залежність, безвідповідальність (УЗБ)	14,25	2,06	11,00	0,82	5,17 (p<0,02)
8.	Неупорядкованість, хаотичність поведінки(ХАОС)	14,5	2,14	9,5	2,1	1,4 (p>0,05)
9.	Подолуюча поведінка (ПП)	10,0	2,94	8,75	1,71	1,32 (p>0,05)

Статистично достовірних кореляційних зв'язків небагато, проте вони доволі показові. Загальний показник інфантилізації має позитивний зв'язок із подолаючою поведінкою, і ми можемо заключити, рівень інфантилізму змінився із зміною конструктивної поведінки, в той же час інфантильна установка зменшується відповідно з роботою респондентів на самоусвідомлення, рефлексію своїх дій, планів та цілей, що і передбачалося роботою з робочими картами.

Мотивація на перспективу, на цінності саморозвитку, обумовлені стабілізацією емоційного стану, інтенсифікацією вольових зусиль.

Це відбивається і в змісті і категорії цілей, які після корекційної роботи висувалися респондентами.

Таблиця 3.2.

Внутрішньокореляційні зв'язки компонентів опитувальника

ОПІ групи В

<u>Інфанти</u>	ІНФАНТ	ЕВС	ТМ	ЦО	ГЕДОНІЗМ	РЕФЛЕКСІЯ	УТРИМАНСТВО	ХАОС	ПОДОЛАННЯ
ІНФАНТ	1	,845	-,154	-,845	-,051	-,983*	-,478	,609	,935*
ЕВС	,845	1	,13	-,978*	,302	-,577	-,707	,555	,845
ТМ	-,154	,13	1	-,13	,746	-,827	-,736	-,686	,154
ЦО	-,845	-,978*	-,13	1	-,302	,577	,707	-,555	-,845
ГЕДОНІЗМ	-,051	,302	,746	-,302	1	-,522	-,853	-,585	-,051
РЕФЛЕКСІЯ	-,983*	-,577	-,827	,577	-,522	1	,816	,16	-,693
УТРИМАНСТВО	-,478	-,707	-,736	,707	-,853	,816	1	,196	-,478
ХАОС	,609	,555	-,686	-,555	-,585	,16	,196	1	,609
ПОДОЛАННЯ	,935*	,845	,154	-,845	-,051	-,683	-,478	,609	1

Як ми можемо помітити, кількість цілей, середніх (РАЦ) і далеких (АЛЬТ) збільшилися, а цілі біологічного рівня і егоцентричної і меркантильної спрямованості знизилися. Різниця в цілях двох періодів в наступній таблиці.

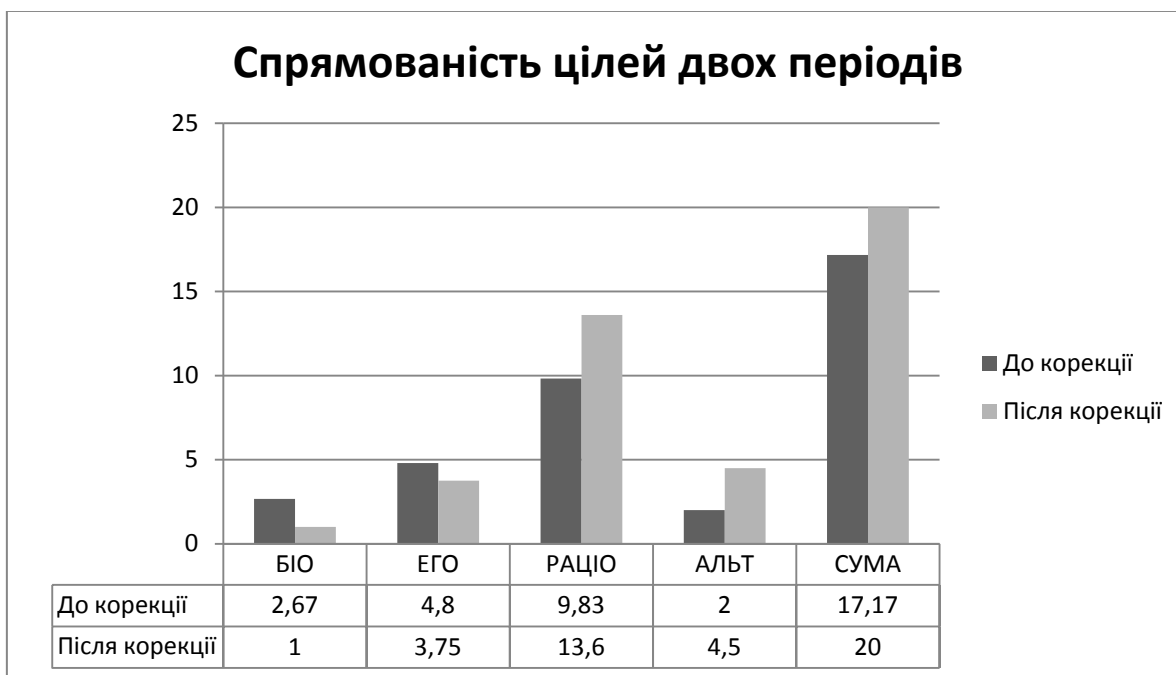

Рис. 3.1. Спрямованість цілей двох періодів

Вже на цьому прикладі можна зробити висновок про те, що проведена нами робота по «розширенню свідомості» дає свої плоди, однак слід простежити за тими параметрами, які вказують не тільки рівні, але і особистісні позиції, що були описані нами раніше.

Якщо на етапі констатуючого експерименту ми могли стверджувати, що цей показник чітко вказує на «звужене свідомість», обмеженість умовами інфантильної позиції, на те, що лежить тільки за зримими межами їх сприйняття, і їм необхідно частіше включати свою уяву, щоб розширити свій кругозір, заглядати в майбутнє і планувати його, то, як показав контрольний експеримент – наше звернення до них було почуто. Наші бесіди і особливо статті в навчальному посібнику, які були присвячені життєвим цілям і їх ролі

взагалі в житті, значенням освіти і саморозвитку, всі наші заходи в цьому напрямку зробили свій вплив на особистість респондентів групи «В».

Якщо ми подивимось на кореляційні відношення між показниками РПІ та методики ЦСО, звертає на себе увагу позитивна кореляція між РАЦ-цілями та ЕВС: $r = 0,92^*$ та РЕФЛЕКС: $r = 0,97^{**}$; так, раціональна спрямованість цілей передбачає певні вольові зусилля та усвідомленість своїх пріоритетів, які було усвідомлено саме в процесі формувального експерименту. АЛБТ-цілі мають позитивну кореляцію с ЦО: $r = 0,961^*$, що свідчить про те, що альтруїстичні цілі займають своє місце у ціннісній структурі респондентів, одночасно розширює, підіймає та збагачує її.

Оцінка чинників саморозвитку після психокорекції зміни позицій цільової спрямованості дало наступні результати:

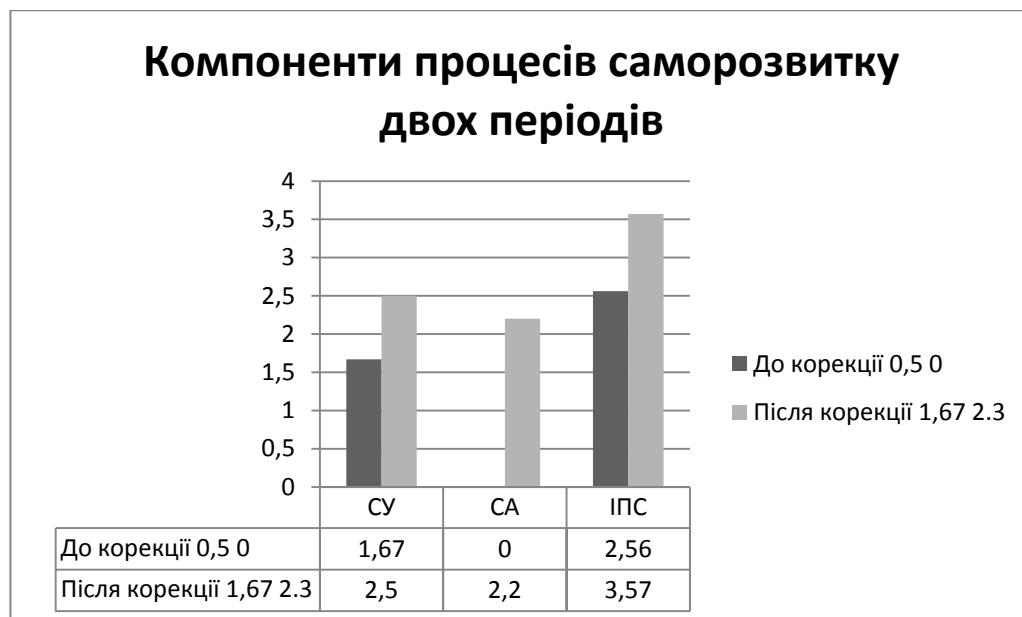

Рис. 3.2. Компоненти процесів саморозвитку двох періодів

Ми можемо відзначити, що збільшилися показники процесів самореалізації, самовизначення і самоактуалізації. Це втілюється в збільшенні інтегрального показника саморозвитку особистості. Подібна динаміка свідчить, з одного боку, що ці процеси дійсно працюють, з іншого - що працює психокорекційний підхід футурреальної психології, який ми застосовували. Звернемо увагу на те, що СА прямо корелює із субшкалами опитувальника РПІ ЦО: $r = 0,981^{**}$, а СУ із ТМ: $r = 0,92^*$, це дає засади

припустити, що, по-перше, суб'єкт діяльності налаштовується на відкриття свого творчого потенціалу, по-друге, що певне місце в його мотивації починають займати пріоритети, які пов'язані із самостійною діяльністю. Це початок, проте, дуже важливий та треба це удосконалювати.

Ми вважаємо, причиною цього явища стало розширення спектра свідомості, коли в зв'язку зі зміною цільової спрямованості змінилися і погляди на життя, на життєву позицію, що дозволило знизити емоційну напругу і підвищити впевненість в собі. На групових заняттях ми сприяли розширенню сфери спілкування, яка підвищувала впевненість в собі і зняттю напруги організму і впевненою розслабленості. Розширення сфери усвідомлення реальної дійсності, поява цільової спрямованості як стрижня планування перспектив і можливостей особистості – зрушили пріоритети і змінили життєві позиції.

Ми розуміємо, що за період проведення нашого формувального експерименту, самоактуалізованою особистістю стати не можливо, але в життєвій перспективі прагнути до цього треба.

Висновки до третього розділу

У даному розділі магістерської роботи ми представили результати формувального експерименту, що носить корекційний характер, з послідуєчим контрольним експериментом, який служить для перевірки можливих змін в процесі формувального експерименту.

Формувальний експеримент проводився із учасниками групи В, з інфантілізмом середнього рівня прояву. Ми припускали, що при розширенні спектру свідомості, зі зміною особистісної позиції студентів пройдуть відповідні зміни й в параметрах особистісної інфантілізації.

Ми використовували систему самокорекції цільової спрямованості особистості, розроблену Я. Васильєвим та В. Канєвським, з метою підвищення рівня її саморозвитку з егоцентричної до альтруїстичної позиції;

вона може застосовуватися і для того, щоб щоби людина могла самостійно формувати процес розвитку. Методичною основою в проведенні формувального експерименту і корекційній роботі, пов'язаної з ним, був підручник, підготовлений Я. Васильєвим і В. Каневським. Основним інструментом в психокорекції позицій ЦСО були робочі карти, розроблені Я. Васильєвим.

В результаті проведених заходів значно покращилися показники групи В в порівнянні з докорекційним періодом, на статистично достовірному рівні знизилася інтегральний показник інфантилізму та позицій утриманства, залежності і безвідповідальності на статистично достовірному рівні, значно знизилася і інші показники, в першу чергу, емоційно-вольової сфери, обмеженості рефлексії.

Знизилася кількість цілей біологічного і егоцентричного характеру, що говорить про можливість переходу їх на ситуаційний і надситуативний рівні в подальшому житті, розширенні свідомості і перспектив розвитку. В структурі саморозвитку респондентів групи В було зафіксовані цілі процесів самовизначення та самоактуалізації, які були до відсутні до проведення корекційної роботи, що є свідченням роботи по подоланню інфантильних установок. Збільшився інтегральний показник рівня саморозвитку (2,56 до корекції і 3,57 – після корекції).

ВИСНОВКИ

Нами було проведено дослідження особливостей прояву психологічного інфантилізму студентської молоді та можливостей корекційної роботи щодо зміни його характеристик. В результаті проведеної роботи розкрито сутність досліджуваного феномену, його теоретико-методологічні засади, механізми функціонування. Розроблено діагностичний інструментарій та корекційну програму у вигляді практичних занять із робочими картами. Відповідно до завдань дослідження, ми можемо сформулювати наступні висновки:

1. Було зазначено, що проблематичність питання визначення феномену інфантилізму та його меж тісно пов'язані з проблемами вікової періодизації особистісного розвитку та поняттям особистісної зрілості людини. Нами зазначено, що незважаючи на безліч періодизацій, у більшості випадків "нижньою межею" настання ранньої дорослості вважається вік 17-20 років, що збігається зі «студентським віком» та відповідає віку нашої цільової групи. Аналіз також дозволив зробити висновок, що новоутворенням цього періоду можна вважати досягнення соціальної та особистісної зрілості, яка суб'єктивно переживається появою у молодій людини «почуття дорослості». Зріла особистість розуміється нами як така, яка усвідомлює необхідності сьогодення, що займається самореалізацією та розвитком у цей період часу, вміє бути вільним від можливих внутрішніх тенденцій, що сковують її індивідуальність.

2. Розглянуто феномен «інфантилізму» у його історичному ракурсі та був диференційований різновид психологічного інфантилізму - «особистісний інфантилізм» як своєрідний антипод особистісної зрілості. Він розуміється як така поведінка, в якій не спостерігається проявів патології розвитку, проте способи взаємодії з навколишнім світом, які вибираються її

носіями, не відповідають віковим експектаціям – очікуванням суспільства від представників періоду ранньої дорослості та дорослості.

3. Розроблена програма дослідження психологічних аспектів особистісного інфантилізму студентів, яка включала інструментарій виміру прояву інфантилізму, оцінку психологічного стану респондентів, їх емоційні, мотиваційні та поведінкові характеристики, їх цільову спрямованість та прагнення до саморозвитку та само актуалізації.

4. Проведене експериментальне дослідження дозволило диференціювати дві групи за ступенем прояву особистісного інфантилізму – із слабким рівнем (група А) та середнім рівнем (група В). Проведений нами аналіз довів, що респонденти обох груп мають відповідні розбіжності на статистично достовірному рівні майже за всіма позиціями прояву особистісного інфантилізму, в першу чергу, інтегрального показнику: $-6,3297 (p < 0,001)$, не упорядкованості, хаотичності поведінки: $-4,834 (p < 0,001)$, ступені рефлексії: $-4,002 (p < 0,02)$ емоційно-вольової сфери: $-3,582 (p < 0,005)$, залежності, безвідповідальності: $-2,446 (p < 0,04)$. Таким чином, ми можемо відзначити, що група "середнє інфантильних" характеризується, перш за все, недостатньою сформованістю емоційно-вольової сфери, низькою здатністю контролювати свої емоції, хаотичністю у планах та засобах досягнення мети; пасивністю перед труднощами; переважання утриманської позиції, небажання брати на себе відповідальність. Крім того, неконкретністю життєвих цілей та невпевненістю у можливості їх досягнення; недисциплінованістю; невисокою трудовою мотивацією; слабкою активністю у пошуках роботи; очікуванням допомоги з боку; прагненням отримувати задоволення без обмірковування.

5. Ми припускаємо, що в учасників групи А (слабкий ступінь виразності) деякі позиції інфантилізації - це органічна частина їхнього зростання, вона, перш за все, соціально обумовлена, і вона усвідомлена. У групі В вона більшою мірою психологічно обумовлена, задіяні механізми витіснення, «середньо інфантильні» респонденти значно більш нейротизовані, що

передбачає менший ступінь пристосованості до наявної ситуації, вони гірше контролюють свої імпульси і більш схильні до стресів. Це створює перешкоди для само актуалізації особистості та загалом для її саморозвитку, що є найважливішою умовою її зростання, становлення зрілості в період ранньої дорослості, до якої вони належать. Це проявляється у цільовій поведінці, тісно пов'язаній з інфантильними позиціями: переважанням егоцентричних цілей над раціональними та альтруїстичними, обмеженістю процесів самореалізації. Таким чином, робота над корекцією інфантильних установок, на наш вигляд, має бути спрямована на формування цілей саморозвитку, які, як показав попередній аналіз, пов'язані з можливим подоланням інфантильних позицій.

6. Формувальний експеримент, проведений з респондентами групи В, який включав систему самокорекції цільової спрямованості особистості за допомогою занять з робочими картами по формуванню незалежності, активності, рефлексії та самоповаги проводився з метою підвищення рівня її саморозвитку з егоцентричної до альтруїстичної позиції. В результаті проведеної роботи в порівнянні з до корекційним періодом на статистично достовірному рівні значно знизилася інтегральний показник інфантилізму: 6,76 ($p < 0,010$), позицій утриманства, залежності і безвідповідальності: 5,17 ($p < 0,02$), знизилася і інші показники, в першу чергу, емоційно-вольової сфери (з 11,25 до 8,25), обмеженості рефлексії: (з 7,75 до 5,5),

7. В результаті проведених заходів знизилася кількість цілей біологічного і егоцентричного характеру, що було властиво респондентам на першому етапі дослідження, і збільшилася кількість цілей раціональної і альтруїстичної спрямованості, що говорить про можливість переходу їх на ситуаційний і надситуативний рівні в подальшому житті, розширенні свідомості і перспектив розвитку. В структурі саморозвитку респондентів групи В було зафіксовані цілі процесів самовизначення та само актуалізації, які були до відсутні до проведення корекційної роботи, що є свідченням роботи по подоланню інфантильних установок. Процеси само актуалізації та

самовдосконалення мають позитивні кореляції із субшкалами «Ціннісні орієнтації» та «Трудова мотивація» опитувальника РПІ відповідно, це дає засади припустити, що, по-перше, суб'єкт діяльності налаштовується на відкриття свого творчого потенціалу, по-друге, що певне місце в його мотивації починають займати пріоритети, які пов'язані із самостійною діяльністю. Це початок, проте, дуже важливий, та треба це удосконалювати. Збільшився інтегральний показник рівня саморозвитку (2,56 до корекції і 3,57 після корекції). Система психологічної корекції за принципами футурреальної психології доводить свою життєздатність і може прийматися як керівництво до дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амплєєва О.М., Глушук Л.І. Дослідження психологічних механізмів особистісного інфантилізму. *Габітус*.2022. №43. С.62-65.
2. Бурянов М.П. Психологічний інфантилізм і сучасні проблеми. *Журнал нервопатології і психіатрії*. 1999. № 1. С. 158–199.
3. Буянов М.І. Бесіди про дитячу психіатрію. Просвіта, 1986. 208 с.
4. Васильєв Я.В. Психокорекція позицій цільової спрямованості особистості: навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. 2018. 88 с.
5. Васильєв Я. В. Футурреальна психологія особистості: Монографія., Миколаїв: Вид-во «Іліон». 2007. 519 с.
6. Васильєв Я. В. Цільова спрямованість особистості (футурреальний підхід). Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing. 2015. 232 с.
7. Глушук Л.І. Психологічні особливості та зміст терміну інфантилізму. *Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності. Матеріали II міжнародної науково-практичної конф.* (Вінниця, 18–19 листопада 2022 р.). Вінниця, 2022. С. 101-104.
8. Глушук Л.І. Категорія «зрілості» та вікові періодизації в психологічній літературі. *Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук. XII Глухівські наукові читання. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конф. молодих учених та студентів* (Глухів, 7–8 грудня 2022 р.). Глухів, 2022. С. 245-247.
9. Гринчук О., Оленич Т. Інфантильна поведінка студентської молоді: основні показники та особливості прояву. *Збірник наукових праць: психологія*. Випуск 24. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. С. 39-47.
10. Дерев'яних Е.А. Соціальний інфантилізм в молодіжному середовищі. *Наукове товариство студентів ХХІ століття. Громадські науки : зб. ст.*

- по мат. XXV Міжнар. студ. наук.-практ. конф. № 10 (24). URL: [http://sibac.info/archive/social/10\(24\).pdf](http://sibac.info/archive/social/10(24).pdf) (дата звернення: 04.11.2016).
11. Єфремова Г.І. Соціальний інфантилізм студентської молоді як фактор протистояння сучасному суспільству. *Інтернет журнал «Науко введення»*. 2014. № 6. URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/09PVN614.pdf>.
 12. Єфремова Г.І. Соціально-психологічні чинники інфантилізму в безробітній молоді, психологічні механізми подолання. Київ : Академвидав, 2008. 154 с.
 13. Зелінська Т.П. Інфантильні залежності амбівалентної особистості. *Психологія і суспільство*. Київ, 2005. №1. С.27-38
 14. Іванашко О., Вічалковська Н. Комунікативна підготовленість студентів до професійної діяльності в умовах педагогічного спілкування вчителів англійської мови. *Східноєвропейський журнал психолінгвістики*. 2014. № 1. 40-51.
 15. Іванашко О. Функціональні межі інфантильності в ситуації життєвої кризи. *Психологічні перспективи*, Вип. 36, 2020, С. 100–112
 16. Іванов Д.А. Клініко-психологічні особливості психічного інфантилізму у військовослужбовців строкової служби. : дис. ... канд. мед. наук, 14.01.16. Київ, 2003. 211 с.
 17. Іванов Д.А. Суїцидальні події юнаків при психічному інфантилізмі та іншій прикордонній психопатології. *Соціоніка, ментологія та психологія особистості*. 2000. № 3. 41-43.
 18. Ільїн М.В. Кроскультурне дослідження само презентації особистості, обумовленої інфантильним радикалом. *Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ : Інформаційно-аналітичне агентство, 2019. Т. X. Генетична психологія. Вип. 33. 424-434.
 19. Кіреєва З.О. «Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки». Матеріали IV Міжнародної науково-практичної

- інтернет-конференції. За заг. редакцією Родіної Н. В., Альошина О. М., Кононенко О. І. Одеса : Видав-во ОНУ імені І.І.Мечникова. 2017. 216 с.
20. Кіреєва З.О. Проявлення феномену «нереалістичного оптимізму» в студентських репрезентаціях-проектуваннях життєвого шляху. *Вісник ОНУ імені І.І.Мечникова*. Т. 17. Вип. 5. 2012. 48-57.
21. Кононенко А.О. Самопрезентація викладача вищої школи : Монографія. Запоріжжя: КПУ, 2014. 339 с.
22. Короткова О.М. Аналіз дефініції «Інфантилізм» у соціальнопедагогічній та психологічній науках. Актуальні проблеми педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу. К.:Наука, 2010. С.99-100.
23. Кузікова С.Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці. Монографія. Суми: Вид-во «МакДен», 2012. 410 с.
24. Форманюк Ю.В. Егоцентризм як прояв інфантильності. *Наука і освіта*. 2013. № 7.98-102.
25. Форманюк Ю.В. Місце інфантильних рис в структурі особистості. *Вісник ОНУ ім. Мечникова, І.І. Психологія*. 2016. Том 21, 2 (42). 205-211.
26. Штепа О. С. Особистісна зрілість: монографія. 2008. С. 52-58.
27. Яценко Т.С. Компроміс свідомого і несвідомого в контексті проблеми адаптації суб'єкта. *Психологічне консультування і психотерапія*. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. 2014. № 1-2. 37-52.
28. Abdrakhymova R.H. Psykhycheskaia ynfantylnost podrostkovoho vozrasta v kontekste sovremennukh tendentsyi. *Nauchnye yssledovaniya y razrabotky molodukh uchēnykh*. 2014. № 2. p. 76-79.
29. Abrakham K., Jung K. (dr). *Psykhoanalyz detskoho vozrasta*. M.: Gosudarstvennoe yzdatelstvo, 1924. 143 p.
30. Akulova B.L. O psykhycheskom ynfantylyzme. *Voenno- medytsynskiy zhurnal*. 1966. №9. 32-35.
31. Aline M. Reevaluating the concept of adulthood and the framework of

- transition. *Journal of youth studies*, 17 (3), 415–429 (2014).
32. Ananov B. H. *Chelovek kak predmet poznaniya*. SPb., 2010. 288 P.3.
 33. Anton H.O *Rasstroistva razvityia u detei*. M/: Nauka, 1913. 74 s.
 34. Arnett J.J. Oh, grow up! Generational grumbling and the new life stage of emerging adulthood –commentary on Trzesniewski & Donnellan (2010) *Perspectives on Psychological Science*. 2010. Vol. 5. No. 1. Pp. 89–92. 4.
 35. Bagh B.S. Emotional maturity among adolescents in Relation to parental involvement, *International Journal of Advanced Educational Research*, 3(1), 2018. 183-186. Available.
 36. Bernardini, J. The Infantilization of the Postmodern Adult and the Figure of Kidult. *Postmodern Openings*, 5 (2), 39–55 (2014).
 37. Bisette David. “The Gestalt Concept Of Maturity”. *HealthyMind Blog*. N.p., 2016. Web. 28 Nov. 2016.
 38. Blank Warren; Weitzel, John; Blau, Gary; Green, Stephen G. A Measure of Psychological Maturity. *Group & Organization Studies* (1986-1998); Beverly Hills Volume 13, Issue 2, (Jun 1988): 225.
 39. Bowker M.H. Hikikomori as disfigured desire: Indulgence, mystification, and victimization in the phenomenon of extreme social isolation in Japan. *Journal of Psycho-Social Studies*. 2016. Vol. 9. No. 1. Pp. 20–52.
 40. Buianov M.Y. *Besedu o detskoj psykhyatryy : Kn. dlia uchytelia*. M. : Prosveshchenye, 1986. 208 p.
 41. Cialdini R.B., De Nicholas M.E. Self-presentation by association. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1989. 57. 626-631.
 42. Cialdini R.B., Richardson K.D. Two indirect tactics of image management: Basking and blasting. *Journal of Personality and Social Psychology*. 198). 39. 406-415.
 43. Costa P.T, McCrae R.R. *Manual for the NEO Personality Inventory*. Odessa, Fla.: Psychological Assessment resources Inc., 1985.
 44. Daragad S., & K., S. Roopa. Emotional Maturity Among Children Living in Orphanages. *International Journal of Research*, 5(1), 2018, 320-329.

Available: <https://edupediapublications.org/journals>

45. Davudov Yu.N. Sotsyolohyia kontrkulturu. Ynfantylyzm kak typ myrovospriatyia y sotsyalnaia bolezni. M.: Nauka, 1980. 264 p.
46. Derobertis E.M. Charlotte Bühler's Existential-Humanistic Contributions to Child and Adolescent Psychology. *Journal of Humanistic Psychology*. 2006. 46(1). 48–76.
47. Drobynskaia A.O. Syndrom psykhicheskoho ynfantylyzma. Defektolohyia. 1997. № 2. 75-80.
48. Elkind D. The hurried child: growing up too fast too soon. Massachusetts: Perseus Publishing, 2001. 344 p.
49. Elmore, T. (November 14, 2012) The Marks of Maturity. *Psychology Today*. Retrieved from: <https://www.psychologytoday.com/blog/artificial-maturity/201211/the-marks-maturity>
50. Erykson E. Detstvo y obshchestvo. S.: Letnyi Sad, 1993. 416 p.
51. Erykson E. Ydentychnost: yunost y kryzys .M.: Daidzhest, 1996. 217 p.
52. Fenomen y katehoryia zrelosti. A.L. Zhuravleva, E.A. Serhyenko. M.: «Yzdvo Ynstitututa psykhologhyi RAN», 2007. 287 p.
53. Festinger L. A theory of cognitive dissonance. Evanston, IL: Row Peterson, 1957.
54. Freid Z. Yzbrannoie ; per. s nem. V. Nykolaeva. Rostov-na-Donu : Fenyks, 1998. 352 s.
55. Fromm E. Ymet yly but. M. : Prohress, 1990. 320 p.
56. Hill M.G., Weary G., Williams J. Depression: A self-presentation formulation. In Baumeister R. F. (Ed.), *Public self and private life*. New York: Springer-Verlag, 1986. 213-240.
57. Huh-Helmut H. Novue puty k poznanyiu detskoho vozrasta. L. : Seiatel, 1926. 218 p.
58. Hureva V.A., Semke V.Ia., Hyndykyn V.Ia. Psykhopatolohyia podrostkovoho vozrasta. T.: Yzdvo Tomskoho un-ta, 1994. 309 p.
59. Iakobson P. M. Psykhologhicheskiye komponenty y kryteryi stanovlenyia

- zreloi lychnosty. *Psykholohycheskyi zhurnal*. 1981. № 4. P. 141–149.
60. Jurkov Y.A. *Dynamyka otdelnUkh klynnycheskykh varyantov psykhycheskoho ynfantylyzma u detei (po katamnestycheskym dannum)*. *Zhurnal nevropatolohyy y psykhyatryy ym. S.S. Korsakova*. 1959. T.59. №7. 863-867.
61. Jones E.E. *Interpersonal perception*. New York: Freeman W.H. and Co, 1990.
62. Junh K.H. *Problemu dushy nasheho vremeny*. S., 2002. 352 p.
63. Juri Das, R.D. Padmavathy. *Relationship between Emotional Maturity and Altruistic Behaviour among High School Students*. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)* ISSN: 2277-3878 (Online), Volume-8 Issue-4, November 2019.
64. Kelmyshkeit Э.Н. *Sotsyalnaia reabylytatsyia studentov VUZov s astenycheskymy sostoianiyamy y yavleniyamy partsyalnoho ynfantylyzma*. *Materyalu piatoho Vsesoiuznoho s'yezda nevropatolohov y psykhyatrov*. T. 1., 1969. 49-51.
65. Khorny K. *Nevrotycheskaia lychnost nasheho vremeny*. S., 2002. 224 p.
66. Kopelovych M. *Ynfantylyzm*. BME. T.N. 2-e yzd. M.: 1959. 678-682.
67. Korbo R. *Pozdnee sozrevanye y nezrelost (Yssledovanye psykhycheskoho ynfantylyzma na osnovanyy yzuchenyia 80 katamnezov)*. Berlyn-Heidelberh-Niu-York. (Prof. Dr. Robert Jules Corboz. *Spatreife und leibende Unreife. Eine Untersuchung über den psychischen Infantilismus abhand von 80 Katamnesen*. Springer - Verlag), 1967. 123 p.
68. Kovalev V.V. *K klynnycheskoi dyfferentsyatsyy psykhycheskoho ynfantylyzma u detei y podrostkov. Aktualnue problemu psykhonevrolohyy detskoho vozrasta*. M.: Nauka, 1973. 157-162.
69. Kovalev V.V. *Osnovnue psykhopatycheskye syndromu u detei y podrostkov*. M.: TsOLYUV, 1979. 20 p.
70. Kovalev V.V. *Psykhyyatryia detskoho vozrasta (rukovodstvo dlia vrachei)*. M.: Medytsyna, 1979. 608 P.

71. Khriptovich V.A. Infantile generation: a review of the problem. M.: Republican Institute of Higher Education, 2015.
72. Kraih H. Psykhohohyia razvytyia. 7-e uzd., S., 2000. 992 p.
73. Krechmer E. Medytsynskaia psykhohohyia. Seryia: Byblyoteka vracha. Knyha 2-ya. M.: Kooperatyvnoe Yzdatelstvo «Zhyzn y Znanye», 1927. 349 p.
74. Krechmer E. Ob ysteryy . L. : Praktycheskaia medytsyna, 1924. 144 p.
75. Krechmer E. Stroenye tela y kharakter. Kyev : Trest «Kyev – Pechat», Hosudarstvennoe yzdatelstvo Ukraynu, 1924. 281 p.
76. Kudinov S.I., Kudinov S.S., Kudinova I.B., Mikhailova O.B. The role of persistence in students' self-realization. International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education. 2017. Vol. 5. No. 2. P. 19–25.
77. Kyrenskaia-Berus A.V., Larkyna E.H., Kondrashyn Y.Iu. y dr. Neurofyziolohycheskoe yssledovanye polusharnoi orhanyzatsyy spektra pry psykhycheskom ynfantylyzme. Fyziolohyia cheloveka. M.: Nauka, 2001. T.2. №6. 44-51.
78. Lebedynskiy V.V. Narusheniya psykhycheskoho razvytyia u detei. M.: Yzdvo MHU, 1985. 169 p.
79. Leontev A.N. Deiatelnost. Soznanye. Lychnost. M.: Polytyzdat, 1977. 304 p.
80. Lychko A.E. Podrostkovaia psykhyatryia (Rukovodstvo dlia vrachei). L. : Medytsyna, 1985. 416 p.
81. Lychko A.E. Typy aktsentuatsyi kharaktera y psykhopatyi u podrostkov. M: Aprel press, 1999. 416 p.
82. Mak-Vyliams, N. Psykhoanalytycheskaia dyahnostyka: ponymanye struktury lychnosti v klynycheskom protsesse. M., 2001.
83. Malynkyna Yu.A. O roly psykhofyzycheskoho ynfantylyzma v patolohyy povedeniya podrostkov-pravonarushytelei. Voprosy yzucheniya detei s otklonenyami v povedenyy. M., 1968. 170-173.
84. Melnykova A.F. K voprosu o syndrome psykho-fyzycheskoho ynfantylyzma

- v doshkolnom vozraste. Voprosy psikhonevrolohyi detei y podrostkov. M.: BYOMEDHYZ, 1936. T.3. 211-233.
85. Mikhailova O.B., Kudinov S.I., Marin Jerez K.G. Value-motivational characteristics of innovativeness as prospects for successful self-fulfillment. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2015. Vol. 6. No. 3S2. P. 105–112.
86. Mykhaieva A. V. Zrelost y ynfantylyzm lychnosty v sotsyalnykh predstavleniyakh razlychnykh pokoleniy. ANY: pedahohyka y psykholohyia. 2016., № 4. P. 473–476.
87. Mykhaieva A. V. Lychnostnaia zrelost y ynfantylyzm u yunoshei y devushek, obuchaiushchysia v hrazhdanskykh y voennykh VUZakh: hendernyi aspekt. *Yzvestiya RHPU ym. A. Y. Hertsenyana*. 2018. № 187. P. 101–111.
88. Mitra A., Watts E. Theorizing cyberspace: The idea of voice applied to the internet discourse // *New Media & Society*. 2002. № 4. P. 479–498.
89. Neugarten B. *Adult personality: toward a psychology of the life cycle. Middle Age and Aging*. Chicago: The University of Chicago Press, 1968. P. 137–147.
90. Olport H. *Lychnost v psykholohyy*. M.: KSP.: Yuventa, 1998. 165 p.
91. Olport H. *Stanovlenye lychnosty*. M., 2002. 462 p.
92. Oronowicz W. Grupa ABDL. Bliskie związki i seksualność. *Przełąd Seksuologiczny* 2016; 3(47). P. 1–9.
93. Oronowicz-Jaškowiak Wojciech. Complex motivational factors for paraphilic infantilism-related behaviors by the example of analysis of an Internet forum. *Przełąd Seksuologiczny*. Issue Year: 16/2017, Issue No: 4, Page Range. P. 23-29.
94. Tatiana A. Podolskaya, Aleksey V. Utenkov *Detecting and overcoming infantilism in students at teachers colleges Psychology in Russia: State of the Art* Volume 11, Issue 1, 2018.
95. Pavlenok P.D. *Ynfantylyzm sotsyalnyi. Kratkyi slovar po sotsyolohyy*. P.D. Pavlenok. M.: YNFRA-M, 1998. 267 p.

96. Psykholohycheskaia zrelost lychnosty. Pod obshch. red. L.A. Holovei. S.: Skyfyia-prynt, 2014. 240 p.
97. Pupavac V. From statehood to childhood: regeneration and changing approaches to international order. *Regeneration of War-Torn Societies* / ed. by M. Pugh. London: Palgrave Macmillan, 2000. P. 134–153.
98. Pyazhe Zh. Psykholohyia yntellekta. Yzd-vo «Pyter», 2003. 192 c.
99. Rodzhers K. Vzhliad na psykhoterapiu. Stanovlenye cheloveka. M.: Prohress-Unyvers, 1994. 480 s.
100. Rubynshtein S.L. Osnovy obshchei psykholohyy : V 2-kh t. T. 2. M.: Pedahohyka, 1989. 328 s.
101. Sabelnykova, E. V., Khmeleva, N. L. (2016). Ynfantylyzm: teoretycheskyi konstrukt y operatsyonalizatsyia. *Obrazovanye y nauka*, 3 (132), 89–105.
102. Saito T. Hikikomori: adolescence without end. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013. 192 p.
103. Savitskaya M.T. On the role of mass culture in the process of infantilization of society. *Russian State Agrarian Correspondence University Bulletin*, 2014, 1, P. 34-45.
104. Serehyna A. Sotsyalno-psykholohycheskye uslovyia preodolenyia ynfantylyzma u bezrabortnoi molodezhy: Dys.... kand. psykol. nauk: 19.00.05 - M., 2006. 250 p.
105. Sharon Casey. Elements of Psychological Maturity and Its Influence on Antisocial and Criminal Behavior. *The Open Criminology Journal*, 2011, 4, (Suppl 1-M1) 32-39.
106. Shostakovych B.V. Osobennosty sudebno-psykhyatrycheskoi otsenky psykhycheskoho ynfantylyzma. *Praktka sudebnopsykhyatrycheskoi ekspertyzy*. M.: Hosiuryzdat. 1970. P-11.
107. Sindhu, V., Jain V.: Parenting style and emotional maturity among adolescents across gender. *Indian Journal of Health and Well-being*, 11 (7-9), 311–314 (2020).

108. Slotterback C.S. Projections of aging: impact of generational differences and the aging process on perceptions of adults. *Psychology and Aging*. 1996. Vol. 11. P. 552–559.
109. Smulevych A.B., Lobanova V.M., Voronova E.Y., Zhylyn V.O., Hatyn V.O. Rasstroistva vozrastnoi ydentychnosti (ynfantylyzm/puerylyzm) v prostranstve psykhycheskykh zabolevaniy endohennoho kruha. *Zhurnal nevrolohyi y psykhyatryi ym. S.S. Korsakova* 2020, t. 120, № 1, s. 7-19 <https://doi.org/10.17116/jnevro20201200117>
110. Soldz S., & Vaillant, G. E. (1999). The Big Five personality traits and the life course: A 45-year longitudinal study. *Journal of Research in Personality*, 33(2), 208-232.
111. Steinberg, L., & Cauffman, E. (1996). Maturity of judgment in adolescence: Psychosocial factors in adolescent decision making. *Law and Human Behavior*, 20, 249-272.
112. Sukhareva H.E. *Klynycheskiye lektsyy po psykhyatryi detskoho vozrasta*. T.II. Ch 2. Moskva : Medytsyna, 1959. 406 p.
113. Symeon T.P. *Shyzofreniya ranneho detskoho vozrasta*. Moskva : Yzdatelstvo akademyy medytsynskykh nauk, 1948. 131 p.
114. Tanner E. Chilean conversations: Internet forum participants debate Augus- to Pinochet's detention. *Journal of Communication*. 2006. № 51. P. 383–403.
115. Temnova L.V., Tezyna E.Y. Kydaltynh kak sotsyalnyi fenomen. *Teoryia y praktyka obshchestvennoho razvytyia*. 2018. № 12 (130). S. 30–34
116. Utenkov A.V. *Psykholohycheskiye determynanty ynfantylyzma (na materyale studentov pedvuzov): avtoreferat dys. ... kand. psykhol. nauk*. M.: RHHU, 2012. 27 p.
117. Vuhotskyi J.I.C. *Lektsyy po pedolohyy*. Yzhensk : Yzdatelskyi dom «Udmurtskyi unyversytet», 2001. 304 p.
118. Vuhotskyi L.S. *Osnovu pedolohyy*. Pod red. Levynoi, M.A. Leningrad : Yn-t artel, 1935. 133 p.

119. Vuhotskyi L.S. Pedahohycheskaia psykholohyia. M.: Rabotnyk prosveshcheniya, 1926. 348 p.
120. Vuhotskyi L.S. Sobranye sochynenyi: V 6-ty t. T. 2. Problemu obshchei psykholohyy. M. : Pedahohyka, 1982. 504 s.
121. Ylyn E.P. Sviaz volevykh kachestv s yndyvydualnym stylem deiatelnosty. Eksperymentalnye yssledovaniya volevoi aktyvnosty. Riazan : RHPY, 1986. 88-91.
122. Ylyn E.P. Emotsyy y chuvstva. S-P., 2001. 752 p.
123. Yvanov D.A. Skytaia dikhatelnaia nedostatochnost pry psykhycheskom ynfantylyzme. Zhurnal psykhyatryy y medytsynskoi psykholohyy. 2000. № 1 (7). 69-74.
124. Westerlund M, Hadlaczky G, Wasserman D. Case study of posts before and after a suicide on a Swedish internet forum. The British Journal of Psychiatry 2015; 207(6). P. 476–482.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник «Рівень прояву інфантилізму» О. Серьогіної

Інструкція: «На кожен пункт опитувальника можливі чотири варіанти відповіді. З відповідей на кожен пункт виберіть той, який найбільше підходить Вам. Пам'ятайте, що "поганих" чи "хороших" відповідей немає. На кожне запитання може бути обрана лише одна відповідь. Якщо ви сумніваєтеся у виборі або не знаєте, що вибрати, то уявіть, що ви вибрали б, якби знали».

- а) Так
- б) Скоріше так ніж ні
- в) Скоріше ні ніж так
- г) Ні

№	Питання	Так (А)	Скоріше так, ніж ні (Б)	Скоріше ні, ніж так (В)	Ні (Г)
1	Чи завжди Ви знаєте, чого хочете досягти у житті?				
2	Чи волієте Ви брати на себе відповідальність у житті?				
3	Чи часто Ви аналізуєте свої вчинки?				
4	Чи можете ви задля досягнення своєї мети тривалий час зусиллям волі виконувати нецікаву роботу?				

5	Чи стали б ви працювати, якби були матеріально забезпечені?				
6	Прагнучи отримати задоволення, чи завжди ви думаєте про наслідки, пов'язані з цим задоволенням?				
7	Як Ви вважаєте, упорядковане та організоване життя сумісні з поняттям «молодь»?				
8	Чи сильно Ви засмутитеся, якщо Вам не вдасться знайти гідну роботу і зробити кар'єру?				
9	У деяких стресових життєвих ситуаціях чи легко взяти себе в руки?				
10	Чи існують у вас більш значущі інтереси, ніж прагнення отримувати задоволення?				
11	У деяких життєвих ситуаціях, чи дивитесь Ви на ситуацію і себе в ній з боку, і чи робите висновки?				
12	Зазвичай, для зручності Ви намагаєтесь зняти з себе відповідальність?				
13	Чи вважаєте Ви, що розважатися та відпочивати цікавіше, ніж працювати?				
14	Зазвичай деякі обмеження дратують?				
15	Для Вас дуже важливо досягти поставленої мети?				
16	Найчастіше Ви сподіваєтесь на сприятливий збіг обставин?				
17	Зазвичай різні ситуації чи люди заважають Вам досягти успіхів?				
18	Важкі життєві ситуації є суттєвою перешкодою для досягнення Ваших цілей?				
19	Ви справедливо вважаєте, що батьки чи близькі повинні забезпечувати Вас усім необхідним для				

	гідного існування				
20	Ви живете одним днем та не будете довгострокових планів?				
21	Чи здатні Ви на цілеспрямоване вольове зусилля?				
22	Чи готові Ви зазнавати труднощів сьогодні заради досягнення своєї мети завтра?				
23	Чи хотіли б Ви отримати відразу все, тут і зараз, і безоплатно?				
24	Чи вважаєте Ви себе дисциплінованою людиною?				
25	Часто Ваше дозвілля та розваги пов'язані з протиправними діями?				
26	Вам не складає особливих труднощів долати життєві труднощі?				
27	Чи успішно ви долаєте свої слабкості?				
28	Чи прагнете Ви задовольняти свої бажання без обмірковування, негайно?				
29	Зазвичай Ви не ускладнюєте себе аналізом наслідків своїх дій?				
30	Чи вмієте Ви контролювати свої емоції?				
31	Найчастіше винуватцем ваших неприємностей є інші люди?				
32	Ви ставитесь, в основному, як до можливості приємно провести час?				
33	Зазвичай Ви не намагаєтесь оцінювати причини, імпульси, які спонукали себе та іншого до вчинку?				
34	Якщо Ви на своєму шляху зустрічаєте серйозні перешкоди, то найчастіше Ви відмовляєтесь від цієї мети?				

35	Матеріальні цінності для Вас важливіші, ніж моральні?				
36	Чи прихильник Ви громадянського шлюбу?				
37	Чи маєте Ви прагнення з викликом протиставляти себе оточуючим?				
38	Ви в пошуках роботи здебільшого розраховуєте на активність батьків та близьких родичів?				
39	Чи вважаєте Ви, що дотримуватись моральних принципів зараз не модно?				
40	Ви вважаєте, що пізнання себе - це дуже нудний процес, краще зайнятися чимось іншим?				
41	Як Ви вважаєте, чи допустиме вчинення правопорушення для задоволення потреб?				
42	Заради матеріального достатку Чи готові ви іноді переступати через свої принципи?				
43	Ви зазвичай прагнете організувати своє життя, упорядкувавши його?				
44	Вам переважно цікавіше бути непослідовним, ірраціональним, імпульсивним, ніж вносити в своє життя нудність, порядок і організованість?				
45	Вам краще вдається оцінювати наслідки вчинку, його результат, ніж оцінювати причини, що призвели до цього вчинку?				
46	Зазвичай Ви не замислюєтеся над моральною стороною вашого вчинку, якщо можете реально отримати матеріальну вигоду?				
47	Серед Ваших друзів багато людей із протиправною поведінкою?				
48	Подолання життєвих труднощів сприяє підвищенню Вашої самоповаги?				

Додаток Б

Методика дослідження цільової спрямованості особистості

№ п	Я хочу...	З
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		
15		
16		
17		
18		
19		
20		

З – значимість, проставити від **1** до **20** (яке бажання найбільш важливе на даний момент, яке другорядне, яке на третьому місці і так далі).

Додаток В**Розділ 3. Формування цільової спрямованості особистості**

(Цит за: Васильєв Я.В., Каневський В.І. Психокорекція позицій цільової спрямованості особистості: начальний посібник/ Я.В. Васильєв, В.І. Каневський. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. – С. 66-87.)

Вступ. У першому розділі цього посібника, ми ознайомилися з психологічними питаннями сенсу життя людини, місця та ролі цілей у ній, а також значення саморозвитку, особливо процесу самоактуалізації. У другому розділі розглянули все життя як одну цілісну модель, від народження до її кінця. Це зроблене для того, щоби ви змогли оцінити минуле життя, відносно проблем саморозвитку та оцінити, що не було зроблено у вашому дитинстві для того, що би розвиватися «з випередженням графіка життя», надає людині її саморозвиток.

Треба також об'єктивно оцінити теперішній час і зробити певні висновки відносно вашого психічного стану, стану здоров'я та подумати про своє місце у житті, про свої інтереси та здібності, і взагалі про мотиви та сенс життя. Нормальна людина живе майбутнім та заради нього. Тому у попередньому розділі ми розглянули увесь шлях життя, щоби побачити його перспективу, вікові та професійні кризи, що можуть виникнути у майбутньому. Але вирішення проблеми зняття емоційної напруги лежить в площині людської психіки, а у цьому випадку важливу роль грають цілі особистості.

Краще та ефективніше змінити цілі людини, ніж наслідки подій, коли вони досягалися на основі невірно прийнятих рішень, або несвідомо. Цілі завжди ставляться свідомо, та краще коли вони базуються на повній орієнтувальній основі дій (пООД) за термінологією П.Я. Гальперина [1]. Його теорія планомірного формування розумових дій та понять була закладена у основу формувального експерименту, тому що її автор був моїм науковим керівником і тому я цією теорією та практикою добре володію. Але ця теорія та практика ще не застосовувалася до проблем формування

спрямованості особистості, і тільки у квітні минулого року Н. Шилова захистила кандидатську дисертацію, де я був науковим керівником.

Таким чином, процес формування зв'язаний зі зміною позицій особистості, калі перед нею ставляться нові та вищі цілі, відносно теперішніх ситуацій певної діяльності, до ситуацій майбутнього часу, що дозволяє змінити позицію особистості від егоцентричної, через раціональну, до альтруїстичної. Наші попередні дослідження довели, що на останній особистісній позиції людина досягає вищого рівня саморозвитку – стає самоактуалізованою особистістю. Така особистість володіє трьома факторами індивідуальності, які були підтвержені на високому статистичному рівні достовірності в результаті застосування кореляційного та факторного аналізу.

До цих трьох особистісних факторів належать: фактор психопатії з методики ММРІ або мінімульт, фактор інтернальності при невдачах з методики локуса контролю Роттера та фактор самоповаги з методики самоактуалізованої особистості Шостром. Фактор психопатії, зв'язаний з проявом загальної активності та прагнення до незалежності, що характерний для егоцентричної позиції та процесу самореалізації особистості. Фактор інтернальності при невдачах реалізується на раціональній позиції як показник інтелектуального розвитку із-за схильності до синергії, парадоксального мислення та рефлексії. Для цієї позиції характерний процес самовдосконалення. Фактор самоповаги відображає альтруїстичну позицію та процес самоактуалізації особистості, коли людина впевнена у собі за рахунок самостійних досягнень у творчій професійній діяльності.

Далі ми переходимо до характеристики кожного з трьох факторів та формувального експерименту, що спирається на вказану вище теорію планомірного формування розумових дій та понять П.Я. Гальперіна.

Проблемна ситуація. Фактор психопатії є одним з трьох ведучих, який відповідає за активність особистості, пов'язаної з прагненням до незалежності. Ця незалежність людини проявляється в самостійності

прийнятті рішень, нонконформізмі, відмові від стереотипних і шаблонних способів вирішення проблем. Разом з тим, деякі спеціалісти включають у це поняття психічно хворих пацієнтів, але це фактор із найвідомішої особистісної методики, в основі якої є розуміння норми та патології. Ми отримали результати досліджень саморозвитку на нормальних людях, у яких при високому рівні саморозвитку, окрім психопатії провідними були фактори інтернальності до невдач та самоповаги. Таких людей на можна підозрювати у патології.

Умови завдання. В процесі проведення першого психодіагностичного дослідження в 2016 р. Ви відповідали на питання методики міні-мульти (4 фактор психопатія Pd) були отримані результати цього фактора, які виражені у вигляді 100% або перцентильної шкали. У 2017 р. розроблена методика «Саморозвиток особистості», де представлена ця методика за 10-бальною шкалою. З цими двома Вашими результатами методики Ви будете працювати в процесі вирішення цього завдання.

Хід роботи.Завдання 3.1.1 Запишіть результати з діагностичного дослідження, проведеного раніше, який знаходиться в «Збірнику тестів», на стор. 12 визначте показники шкали психопатії, які мають числові значення у перцентилях. Нормою вважаються показники від 70 до 30 перцентилів, вище і нижче цих меж шкала психопатії розглядається як явище, що має деяке відхилення. Вихід за верхні межі шкали вказує на схильність до захворювання, а за нижні - психопатія перетворюється в свою протилежність, тобто такий фактор взагалі відсутній. Запишіть показники відповідного фактора у своєму зошиті у процентилях.

Теоретичне обґрунтування. Для інтерпретації даного чинника ми скористаємося текстом, який взятий з навчального посібника: «Практична психодіагностика» редактор-упорядник Райгородский Д.Я. «4. Психопатія (Pd). Високі оцінки по цій шкалі свідчать про соціальну дезадаптацію, такі люди агресивні, конфліктні, нехтують соціальними нормами і цінностями. Настрій у них нестійкий, вони уразливі, збудливі і чутливі. Можливий

тимчасовий підйом по цій шкалі, викликаний якою-небудь причиною». [2, с. 267]. У даній характеристиці особистості слід звернути увагу на перше слово, яке вказує на показник отриманих даних, що має вираз «високі оцінки». Це означає, що наведена характеристика має відношення до тієї категорії досліджуваних, які мають оцінки 70 перцентилів і вище. У кого показники нижче зазначеної межі, дана характеристика не стосується в представленому вигляді.

Фактично фактор психопатії свідчить про те, що особистість, перебуваючи в межах норми, проявляє негативізм до тих, хто намагається позбавити їх самостійності в прийнятті рішень, зробити залежною від батьків, начальства і інших, причому, пропонуючи виконувати рутинну, нетворчу роботу. Основна проблема, пов'язана з таким протестом людини, це прагнення до незалежності, небажання діяти за стандартами, уторованими доріжками, в рамках загальноприйнятих традицій. Однак, якщо особистість творча, вона зобов'язана приймати нестандартні рішення і може не бути зтягнута в рамки несвободи. Наші дослідження протягом багатьох років підтвердили цю істину.

Тому фактор психопатії займає друге місце в тріаді провідних чинників для творчих людей, поруч з інтернальністю. Особливо цей фактор проявляється в підлітковому віці, коли діти прагнуть до незалежності від батьків і нерадівих вчителів, які принижують їх, вказуючи на те, що вони ще діти. Таким чином, фактор психопатії слід розглядати як генетично переданий від предків показник прагнення особистості до незалежності. Такий ранній прояв даного чинника в віковому аспекті, коли ще не сформувалася зріла особистість, дозволяє нам стверджувати, що в цьому факторі проявляється дитячий підлітковий егоцентризм, який до певної міри збігається з наведеною вище характеристикою даного чинника.

Разом з тим, фактор психопатії є основоположним в становленні творчої особистості, яка прагне до незалежності. Вся проблема ПТСР пов'язана з тим, як показали результати констатуючого експерименту, що у

тих, у кого є проблеми з емоційною нестійкістю, пов'язані з невпевненістю в собі, а у тих, хто займається саморозвитком і прагне до творчої діяльності, емоційні проблеми відсутні. Тому що вони хочуть бути незалежними і досягають цього. Отже, треба проаналізувати результати даного чинника, отримані за методикою «Саморозвиток особистості» і попрацювати над тим, щоб видалити ті цілі, які не характерні для дорослої зрілої людини, а ті, що спрямовані на прагнення до незалежності залишити. Це дозволить Вам перейти з егоцентричної позиції на більш високу - раціональну позицію, потім приступити до аналізу життєвих ситуацій з позицій інтернальності, тобто шукати причину невдач в собі.

Наприклад, є таке питання в методиці міні-мульти по фактору психопатія «Іноді Вам дуже хотілося назавжди піти з дому?». Якщо Ви відповідаєте «Так», то це екстернальне або егоцентричне рішення. Його також можна назвати імпульсивним, тобто необдуманим і емоційно ситуативним. Ви чомусь ображаєтеся на оточуючих. Якщо Ви перейдете на позицію інтернальності, і поставите мету пошукати причину в собі, то зрозумієте, що Ви в чомусь теж не праві і будете реагувати спокійніше. Треба зрозуміти, що краще обговорити причини Ваших образ з батьками, адже найчастіше батьки бажають Вам тільки хорошого в житті. Це буде вже вчинок зрілої особистості. А те, що Ви хочете піти з дому, як друга сторона медалі, вказує на ваше прагнення бути незалежним.

Завдання 3.1.2 *Рішення контрольних задач, та відповіді у вигляді букв записуйте у вашому зошиті за відповідним номером задачі на стор.12*

Задача 3.1.1 Психопатія в тестах ММРІ і міні-мульти вважається вище норми, якщо кількість процентилів:

- а) від 30 до 70;
- б) менше 70 процентилів;
- в) більше 70 процентилів.

Задача 3.1. 2 Психопатія в тестах ММРІ і міні-мульти вважається нижчою за норму, якщо кількість процентилів:

- а) від 30 до 70;
- б) менше 70 процентилів;
- в) більше 70 процентилів.

Задача 3.1.3 Психопатія в тестах ММРІ і міні-мульти вважається нормою, якщо кількість процентилів:

- а) від 30 до 70;
- б) менше 30 процентилів;
- в) більше 70 процентилів.

Задача 3.1.4 Психопатія більшою мірою проявляється:

- а) в дошкільному віці;
- б) в підлітковому віці;
- в) в дорослому віці.

Задача 3.1.5 Психопатія більшою мірою пов'язана з проявом:

- а) екстернальної поведінки;
- б) незалежної поведінки;
- в) інтернальної поведінки.

Задача 3.1.6 Психопатія більшою мірою характерна для:

- а) егоцентричної позиції особистості;
- б) раціональної позиції особистості;
- в) альтруїстичної позиції особистості.

Висновки:

1 З наведеного прикладу видно, що в факторі психопатії існує якась подвійність, з одного боку вчинки свідчать про прагнення до незалежності, з іншого боку, вони найчастіше бувають імпульсивними.

2. У зв'язку з цим треба відстоювати свою незалежність, але форму поведінки змінювати на більш продуману і усвідомлену, тобто інтернальну.

3. Зрозумійте, що психопатія - це фундамент і фізіологічна основа незалежності особистості, це брила, яку треба обтісувати, щоб незалежність стала величною, коли Ви будете займатися творчою діяльністю і нікого Ваша незалежність не зачіпатиме, то будуть Вами тільки захоплюватися і пишатися Вашими успіхами.

3.1.3 Психокорекція егоцентричної позиції

Проблема формування психічної діяльності у минулому столітті розроблялась як наукова проблема, автором теорії планомірного формування розумових дій та понять П.Я. Гальпериним. Він розглядав процес формування не тільки як створення нових психічних утворень, що робить і педагогіка, а як метод дослідження. Він стверджував, що можна зрозуміти психологічні механізми різних явищ як метод формування їх з наперед заданими властивостями, у чому полягає суть об'єктивного дослідження Вам пропонуються робочі карти розумових дій та понять, що стосуються зміни позицій від егоцентричної, через раціональну та до альтруїстичної. Вам послідовно надаються задачі, які починаються з певного послідовного номера, що відображає її умови у вигляді напівжирного курсиву. Прочитайте умови завдання, а за наступним номером йдуть речення, у яких надаються варіанти відповідей – Так або Ні, а далі йдуть психологічні пояснення. Можуть пропонуватися також вам відповісти своїм варіантом, якщо запропоновані не підходять. Після кожної відповіді надаються номери дій, куди ви повинні перейти. Свої відповіді по номерах відмічайте у **протоколі дослідження**. Можете самостійно опанувати три позиції цільової

спрямованості особистості. Те що вам пропонують обдумуйте та робіть свідомі висновки.

Робоча карта формування психокорекції егоцентричної позиції особистості.

Як відомо, усі ми родом з дитинства і тому буде декілька питань про Ваші відносини з батьками:

1. *Ваші батьки часто не схвалювали ваших знайомств?Так* – переходьте до 3 номеру запитань. *Ні*, такого не було – переходьте до 2 номера.

2. Це добре (Підтримуйте і надалі такі стосунки з батьками)....

3. Чим Ви можете пояснити це?

а) Вони їх не знали – 4

б) Вони думали або казали що вони погані – 4

в) Батьки мене не розуміли і не слухали - 5

г) Ваш варіант *відповіді у протоколі 3.3 зошита на стор. 13* . - 6

4. Чому Ви їх не познайомили? Тоді би батьки змінили свою думку (Треба вірити у те, що більшість людей не погані, та треба свою думку відстоювати у дружній обстановці з батьками, якщо Ви довіряєте друзям) – 6.

5. Тоді причину непорозуміння треба шукати у собі та прислухатися до думки батьків. Це головне – шукайте причину негараздів у собі і ви обов'язково знайдете причину та поступово, шукаючи причини у собі, ви будете накопичувати життєвий досвід та ставати розумнішими. У таких випадках не поспішайте з висновками та будьте терплячими до інших – 6.

6. *Ваші батьки та інші члені сім'ї часто прискиплювалися (чіплялися) до вас?Так* – переходьте до 8 номеру запитань. *Ні*, такого не було – переходьте до 7 номеру.

7. Це добре (Підтримуйте і надалі такі стосунки з батьками)....

8. Чим Ви можете пояснити це?

а) Вони були злі люди та до мене погано ставилися – 9.

б) Я вів себе погано та заслуговував на кару - 10

в) Ваш варіант відповіді *у протоколі 3.3 зошита на стор. 13- 11.*

9. Не можна так казати про батьків, а треба подивитися у дзеркало на себе, може ти був неслухняним, краще шукати провину у собі - 11.

10. – Вірно ти кажеш – треба шукати провину у собі - 11.

11. Іноді Вам дуже хотілося назавжди піти із дому? Так – 13, Ні – 12.

12. Це добре, значить у вас були добрі стосунки з батьками.

13. Чим Ви можете пояснити це?

а) до мене дома погано ставилися - 14

б) Я дома не мав свободи - 15

в) Ваш варіант відповіді *у протоколі 3.3 зошита на стор. 13 - 16.*

14. Пошукай причину, може у цьому винний ти сам, бо причину перш за все треба шукати у собі – 16

15. Ти про це міг би поговорити з батьками та вказати на те, що тебе не задовольняє, та пошукати причину непорозуміння у собі.

16. У неприємності та невдачах, які були у моєму житті, частіше був винний я сам, чим інші люди. Так – 17, - Ні – 18.

17. Ви мислите вірно, тому що причини невдач треба шукати в собі – 19.

18. Це ж були ваші неприємності та невдачі, їх допустили Ви, а не інші люди, тому краще шукати те, чому ви допустили помилку, Вам це краще знати, чим іншим людям – запам'ятайте постулат – шукайте причину невдач у собі, тоді Ви швидше знайдете причину невдач і не будите їх повторювати – 19.

19. У Вашому повсякденному житті багато цікавого? Так – 20, Ні – 21

20. Це добре, але тепер Ви повинні вибрати таку інтересну справу у житті, без якої Ви не зможете жити, це може бути Вашим визначенням у житті.

21. Приділіть увагу пошуку інтересної для Вас діяльності і присвятить їй час і тоді Ваше життя може покращитися і Ви станете щасливим.

22. Вам важче зосереджуватися, чим більшості людей. Так – 23. Ні – 24.

23. Для того щоби Ви могли краще зосереджуватися, шукайте справу, яка може Вас заволікти і Ви почнете зосереджуватися не звертаючи увагу на зусилля.

24. Це добре, зосереджуйтеся на майбутньому часі та ставите мету у житті яка б Вам доставляла радість при її досягненні і тоді все у житті збудиться.

25. Більшість людей задоволені своїм життям більше ніж ви? Так – 26. Ні – 27

26. Що Вас не задовольняє у житті?

а) Ви не знайшли свого місця в ньому - 28

б) матеріальні труднощі -28

в) Ваш варіант відповіді *протокеолі 3.3 зошита на стор. 13-28*

27. Це добре, що Ви оптиміст, тільки тепер треба знайти Ваше призначення у житті.

28. Шукайте ту роботу, яка буде приносити Вам задоволення, творчу та цікаву для Вас, та окрім задоволення вона буде давати матеріальний достаток, тому що буде даватися Вам легко, бо вона повинна відповідати Вашим здібностям – 30.

29. Звичайно ви задоволені своєю долею? – 28

30. Ви думаєте, що ваше сімейне життя не гірше, ніж у більшості ваших знайомих. Так – 31. Ні, гірше – 32

31. Це добре, що у Вашій сім'ї все гаразд – 35

32. Що Вас не задовольняє?

а) погані відносини з членами сім'ї –34

б) матеріальні труднощі - 33

в) Ваш варіант відповіді *протокеолі 3.3 зошита на стор. 13 - 35*

33. Шукайте ту роботу, яка буде приносити Вам задоволення, творчу та цікаву для Вас, та окрім задоволення вона буде давати матеріальний достаток, тому що буде даватися Вам легко, бо вона повинна відповідати Вашим здібностям.

34. Пошукайте причину негараздів у собі та встановите добрі відносини, бо це Ваші найближчі люди, та навряд лі з іншими буде краще.

35. У вас таке враження, що вас ніхто не розуміє – Так – 36, Ні – 37

36. Чому Ви так думаєте?

а) тому що моє бачення життя та світу відрізняється від інших у кращій бік – 38.

б) вони розумніші за мене - 39

в) Ваш варіант відповіді *протокеолі 3.3 зошита на стор. 13 - 40.*

37. Це добре і надалі тримайтеся цієї думки – 40.

38. З цим можна погодитися, але у Вас для цього повинні бути аргументи – 40.

39. Ви не праві, бо дуже самокритичні, але треба свою правоту доводити спокійно та ненав'язливо - 40.

40. У вас може погіршуватися самовідчуття та здоров'я, якщо люди критикують вас, вимагають від вас занадто багато. Так – 41, Ні - 42

41. Ви цим не дуже переймайтеся та віднесіться до цього спокійно, бо це тільки робоча ситуація, а якщо Ви будете показувати, що це Вас турбує – є такі працівники, що люблять несміливих добивати. Коли будете спокійними, скажіть йому, що він багато від Вас вимагає. Якщо це не допоможе та Вам скажуть, що це не ваша справа чи професія, то подякуйте його та зверніться до номера – 33.

42. Це добре, значить у Вас кріпкі нерви. Так тримати. 43.

43. Вам байдуже, що думають про вас інші. Так – 44, Ні – 45.

44. Ви праві, не треба звертати на те, що вони думають, бо їх багато, а Ви один і тому треба бути впевненим у собі – 46.

45. Не треба звертати на те, що вони думають, бо їх багато, а Ви один і тому треба бути впевненим у собі – 46.

46. Мені важко підтримувати розмову з людиною, з якою я тільки що познайомився? Так – 47, Ні -48.

47. Треба бути впевненим у собі, якщо Ви хочете чогось добитися у житті, і тому розмовляйте впевнено та тоді все у Вас станеться гарно – 49.

48. Це добре, тому що треба бути впевненим у собі – 49.

49-. Ви вважаєте, що ви дуже сором'язливі? Так – 50. Ні – 51

50. Не треба бути дуже сором'язливим, але треба бути впевненим у собі – 52

51. Це добре що ви впевнені у собі, але треба дотримуватися норм інтелігентної людини та не ставити інших у крутне становище своєю активністю – 52.

52. Ви досягли би у житті більшого, якщо інші не були настроєні проти Вас? Так – 53. Ні – 54.

53. Дійте самостійно та не звертайте увагу на інших, бо усе у Ваших руках, будьте впевнені у собі і тоді усе станеться як потрібно – 55.

54. Правильно поступаєте, дійте самостійно і впевнено та не звертайте увагу на інших – 55.

55. З вами відбувалися химерні (дивні) речі? Так – 56, Ні -57.

56. Не звертайте увагу та будьте впевнені у собі – 58.

57. Це добре та продовжуйте бути впевненим у собі – 58.

58.Тимчасово ваші думки текли так швидко, що ви не встигали їх висказувати? Так – 59, Ні – 60.

59. Це добре, але все таки їх треба встигати висказувати – 61.

60. Краще не поспішати висказувати думки, а зважити їх аргументованість – 61.

61. У Вас були періоди, коли ви були незвичайно веселі без особливої причини?

Так – 62, Ні – 63

62. Це добре, тому що Ви буваєте розкуті – 64.

63. Не треба бути завжди таким напруженим, а іноді треба дати розкутим – 64.

64. Ви зловживали спиртовими напоями. Так – 65, Ні – 66.

65. Якщо Ви доросла людина, то можна вживати, але не зловживати.

66. Це добре.

3.2. Успіх діяльності - в інтернальності особистості

Проблемна ситуація. У завданні 3.2 ми виявили особливості, які відрізняють два останніх значення слова «щастя» - це успіх і везіння. Ми прийшли до висновку, що успіх досягається в процесі цілеспрямованої праці, що веде до кінцевого результату, а везіння - це тимчасова випадкова допомога, яка веде до досягнення однієї з підцілей, але мати успіх за рахунок такої несподіваної випадковості неможливо. Дж. Роттер досліджував проблему і створив методичку суб'єктивного контролю, в якій визначається ставлення до світу у людей, які спираються на цілеспрямовану, систематичну і організовану діяльність і людей, які вважають, що все залежить від удачі, випадку та інших зовнішніх причин. Він тих, які вважають, що все залежить від активності і знань самої людини назвав інтерналами, а тих, хто вважає, що успіх залежить від випадкових зовнішніх причин – екстерналами.. Тому основним питанням завдання є виявлення особливостей кожного з факторів особистості - екстернальній і інтернальній.

Умови завдання. В процесі проведення першого психодіагностичного дослідження в 2016 р. Ви відповідали на питання методички Роттера і були отримані результати фактора інтернальності по всіх семи позиціях, які виражені у вигляді 10-ти бальної шкали стен. У 2017 р. нами була розроблена методика визначення «Рівня саморозвитку» де представлений один з найважливіших факторів інтернальності - інтернальність в області невдач. З

цими двома Вашими результатами методик Ви будете працювати в процесі вирішення цього завдання.

Хід роботи.Завдання 3.1 Заповніть таблицю № 1 у своєму зошиті на стор. 12 результатами з діагностичного дослідження. Визначте провідні шкали інтернальності, які мають числові значення вищі 7 стел і шкали екстернальності нижче 3. Особливу увагу зверніть на шкали загальної інтернальності, в області невдач і виробничої.

Теоретичне обґрунтування. Ці питання повинні підказати Вам як необхідно коригувати фактор інтернальності з метою підвищення рівня саморозвитку вашої особистості. Тепер, коли були виконано завдання і ви змогли побачити які чинники у вас інтернальні, і які екстернальні, а також були виявлені недоліки в цих факторах, нам слід розібратися з місцем і значенням цього чинника в структурі особистості. Для пояснення суті даної методики наведемо текст вступу з відомої книги під редакцією-упорядника Д.Я. Райгородського «Практична психодіагностика» [1].

«В основу визначення рівня суб'єктивного контролю особистості покладено 2 передумови:

1. Люди розрізняються між собою по тому, як і де вони локалізують контроль над значними для себе подіями. Можливі два полярні типи такої локалізації: екстернальний і інтернальний. У першому випадку людина вважає, що події, які відбуваються з нею, результат дії зовнішніх сил - випадку, інших людей і т.п. У другому випадку людина інтерпретує значущі події як результат своєї власної діяльності. Будь-якій людині властива певна позиція на континуумі, що тягнеться від екстернального до інтернального типу.

2. Локус контролю, характерний для індивіда, універсальний по відношенню до будь-яких типів подій і ситуацій, з якими йому доводиться стикатися. Один і той же тип контролю характеризує поведінку даної особистості в випадку невдач і в сфері досягнень, причому це в рівній мірі стосується різних областей соціального життя» [1, с.288].

Фактор інтернальності при невдачах має важливе значення в структурі саморозвитку особистості, яка прагне до того, щоб самоактуалізація стала потребою. Для цього треба досягти раціональної позиції особистості, а потім піднятися на вершину - альтруїстичної позиції. Раціональна позиція характеризується підвищенням рівня інтелектуального розвитку на основі переходу від імпульсивного реагування на різні зовнішні обставини життєвих і професійних ситуацій, до внутрішньої рефлексії на них, тобто до підвищення рівня інтернальності, що було виявлено в констатуючому експерименті за методикою Роттера. Для цього вам необхідно уважно прочитати твердження, наведені в рисах фактора інтернальності при невдачах. Пропозиція цього фактора вказує на необхідну поведінку в певних життєвих ситуаціях, що ведуть до інтернального вирішення проблем. Основна ідея інтернальності полягає в тому, що людина повинна приймати відповідальність за рішення життєвих і професійних проблемних ситуацій на себе, особливо при невдачах, які можуть відбуватися в житті при перших спробах досягнення мети.

Тому, основна ідея інтернальності полягає в тому, щоб людина при невдачах брала провину за помилки на себе. Справа не в тому, щоб навантажити себе купою провини, а в тому, що людина на цих помилках повинна навчитися їх не допускати. Для цього потрібно використовувати внутрішній діалог, щоб за рахунок внутрішнього мовлення аналізувати причини невдач в життєвих ситуаціях і в майбутньому не повторювати їх. Такий внутрішній аналіз дозволить виявити суттєві ознаки вірних рішень і збагатить клієнта певним досвідом вирішення типових проблем. Розглядаючи особисту провину за невдачі, людина усвідомлює цілі, які вона перед собою ставить, на які істотні ознаки умов ситуацій вона орієнтується при виконанні дій, і які кінцеві результати вона отримує. Позитивні результати дій підкріплюються, а негативні після виявлення причин помилок виправляються.

Завдяки внутрішньому діалогу при виявленні причин невдач, поповнюється спектр орієнтовної основи дій, скорочується кількість помилок і за рахунок усвідомлення і узагальненню підходів до вирішення проблем у людини підвищується рівень впевненості в собі. У зв'язку з накопиченням впевненості, емоційні стреси і переживання повинні зменшитися. Людина відчуває такі зміни в собі за рахунок того, що діалог з собою розширюється, з'являються і закріплюються певні уявлення про свої здібності, людина починає розуміти відповідає та чи інша діяльність її здібностям чи ні.

Таким чином, вирішується головне питання життя - я в житті на своєму місці чи ні? Якщо ні, то треба подумати, чи не змінити діяльність на ту, яка ближче до мого призначення в житті. Це головна мета в житті - займатися самостійною творчою діяльністю, яка відповідає вашим здібностям, від якої ви отримуєте позитивні емоції і не можете без неї існувати. Нехай людина не відчуває постійно стану щастя, але вона повинна розуміти, що успіху вона може досягти тільки на шляху організованої і цілеспрямованої діяльності інтернального характеру, а не за рахунок екстернального везіння.

Завдання 3.3 Рішення контрольних задач

Задача 3.2.1 У чому бачить причину невдач при вирішенні задач інтернал:

- а) він бачить її в зовнішніх обставинах і інших людей;
- б) він бачить її в собі, в своїх недоробках;
- в) він вважає, що ніхто не винен.

Задача 3.2.2 У чому бачить причину невдач при вирішенні задач екстернал:

- а) він бачить її в зовнішніх обставинах і інших людей;
- б) він бачить її в собі, в своїх недоробках;
- в) він вважає, що ніхто не винен.

Висновки:

1. Інтернальність особистості пов'язана з внутрішнім контролем за допомогою внутрішнього мовлення над процесом вирішення життєвих завдань.

2. Екстернальність особистості пов'язана із зовнішнім контролем при вирішенні життєвих завдань, в яких відповідальність за їх результат перекладається на інших людей і зовнішні обставини - удачу, везіння та інше.

3. Інтернальність в області невдач показує рівень інтелектуального розвитку особистості, в зв'язку з тим, що при пошуку причини невдалих рішень людина звертається до істотних ознак умов і в них знаходить причину невдачі, а така діяльність веде до розуміння проблемної ситуації.

4. У зв'язку з цим причину невдач в житті взагалі, треба шукати в собі і тоді ви краще будете бачити помилки інших.

5. Після того як ми зрозуміли функції фактора інтернальності стало краще розуміння відмінностей між успіхом і везінням як складових елементів щастя.

6. Тепер можна уточнити поняття щастя як досягнення кінцевої мети в процесі тривалої цілеспрямованої діяльності, що призводить до успіху та досягнення вищого задоволення.

Робоча карта формування раціональної позиції особистості.

Інструкція. Вам пропонуються твердження з якими Ви можете погоджуватися або ні.

1. *Більшість розлучень відбувається тому, що люди не захотіли пристосуватися один до одного.* Так – 2, Ні – 3.

2. З цим треба погодитися, тому що зріла людина розуміє, що після розлучення мало хто отримує кращі стосунки ніж були у попередній сім'ї – 4.

3. Тоді чому?

а) у них різні характери – 4.

б) матеріальні та побутові негаразди – 5

в) Ваш варіант відповіді *протоколі 3.3 зошита на стор. 13* - 6

4. У наступній сім'ї також можуть бути різні характери, тому краще пристосовуватися один до одного та домовлятися - 6

5. У наступній сім'ї також можуть бути матеріальні та побутові негаразди, і тому краще пристосовуватися один до одного та домовлятися – 6

6. *Люди стають самотніми через те, що самі не проявляють інтересів та дружельності до оточуючих?* Так – 7, Ні – 8

7. Вірно – все залежить від бажання особистості, її інтересів та активності – 9.

8. Шукайте причину у собі, чому Ви думаєте, що не все залежить від Вашого бажання, інтересів та потреб – 9.

9. *Зовнішні обставини – батьки та добробут – впливають на сімейне щастя менше ніж відносини у подружжі.* Так 10, Ні – 11

10. Ви праві, тому що все залежить від людини, від тієї мети яку вона хоче досягти у житті – 12.

11. Ви не праві, тому що зовнішні обставини не можуть приймати рішення так як Ви, тому що вони випадкові, а людина може враховувати більшість умов по досягненню мети, особливо коли вони будуть спільні у подружжі – 12.

12. *У сімейних конфліктах я частіше відчуваю провину за собою, чим за протилежною стороною.* Так – 13, Ні -14.

13. Ви вірно робите, тому що відчуваєте себе відповідальним за любую ситуацію у житті і це вказує на те, що Ви людина сильне та впевнена у собі – 15.

14. З Вами неможна погодитися, тому що Ви перекладаєте відповідальність на іншу сторону конфлікту, та у таких випадках Ви показуєте свою слабкість та невпевненість у собі, щоб вірно розв'язати конфліктну ситуацію – 15.

15. **Як правило, невдалий збіг обставин не заважає людям добитися успіху у своїй справі.** Так – 16, Ні -17.

16. Ви зробили вірний вибір відповіді, тому що зовнішні обставини людина може врахувати і змінити свої дії, якщо не у теперішній ситуації так у майбутній – 18.

17. Ви не праві, якщо людина хоче досягти мети, вона прикладе зусилля для того, щоби досягти того, чого вона дуже бажає.

18. **Людина, яка не змогла добитися успіху у своїй роботі, скоріше усього не проявила достатньо зусиль.** Так -19, Ні – 20.

19. Ви праві, так як можуть виникнути перешкоди та труднощі при досягненні великої мети, то зрозуміло, що треба докладати певні вольові зусилля – 21.

20. Що же тоді їй заважає?

а) відсутність здібностей – 21

б) вона не на своєму місці - 22

в) ті хто заздять - 23

д) Ваш варіант відповіді *протокеолі 3.2 зошита на стор. 10-24*

21. Але це внутрішні обставини і людина повинна була знати свої здібності - 34

22. Треба було думати про це раніше та знайти себе – 24

23. Це зовнішні обставини і тому треба покладатися на себе та додавати зусиль – 24

24 . **Мені було не важко зрозуміти, чому я подобаюся одним людям і не подобаюся іншим.** Так 25, Ні - 26

25. Якщо людина уважна до інших, слухає що вони кажуть і як, то вона добре рефлексує зі своїм внутрішнім «Я» і може робити такі висновки – 27.

26. Якщо людина неуважна до інших, дивиться на усіх тільки зі своєї точки зору, то зрозуміло, що вона не знає як до неї відносяться інші – 27.

27. **Заслуги людини частіше визнаються, завдяки його старанням.** Так – 28, Ні – 29.

28. З цим можна погодитися, тому що коли людина старається, вона рано чи пізніше досягає мети – 30.

29. Якщо людина не старається, не прикладає зусиль та навряд чи вона буде мати заслуги – 30.

30. *У сімейному житті всі ситуації можна вирішити, при сильному бажанні.* Так – 31, Ні – 32.

31. При сильному бажанні можна вирішити усі ситуації, особливо коли воно спільне – 33.

32. Якщо такого бажання немає, то можна шукати зовнішні причини і не вирішувати ситуації.

33. *Здібні люди, що не змогли реалізувати свої можливості, повинні винити у всьому тільки самих себе.* Так – 34, Ні – 35.

34. Можна з цим погодитися, тому що коли є здібності - реалізувати можливості дуже легко при прикладені певних зусиль -36.

35. Якщо у людини є здібності та вона їх не реалізує, то їй слід винити себе, за те що не доклала певних зусиль і не досягла мети.

36. *. Більшість невдач у житті стає від невміння, незнання або лінощів та мало що залежить від везіння або невезіння.* Так – 37, Ні – 38.

37. Можна з цим погодитися, що невдачі при вирішенні життєвих ситуацій залежать від знань, вмінь та навичок у певній діяльності – 39

38. Везіння – це тільки невеликий відсоток від чого залежить успіх у досягненні мети, а 99% від знань та вмінь.

Завдання № 3.2. З методики «Рівень саморозвитку», яку Ви заповнювали в цьому році, зверніть увагу на питання від 21 до 33, які відповідають фактору інтернальності в області невдач. Не враховуючи питання 21 і 31, які відносяться до питань на хибність. З решти 11 питань випишіть в таблицю 5.2 (на стор. 6 вашого зошита,) ті, на які Ви відповіли негативно. Записані питання вказують на те, що ви на них відповідали як екстернали і Вам

ставлення до таких ситуацій треба змінити на протилежне, характерне для інтерналів.

3.3 Вершина незалежності – самоповага

Проблемна ситуація. Коли людина, у якої стоїть мета стати творчою особистістю, і до цього вона приборкала психопатію, як природне обґрунтування незалежної особистості, то це означає, що вона в процесі саморозвитку піднялася з особистісної позиції егоцентризму і перейшла на позицію раціональної особистості за рахунок переходу від екстернальності в інтернальність. Такий перехід означає відхід в мисленні від егоцентризму особистості до особистої відповідальності за прийняття рішень інтернального характеру. Знаходячи рішення інтернального типу, людина шукає причину невдалих рішень в собі за допомогою внутрішнього діалогу або рефлексії. Освоюючи інтернальний спосіб вирішення завдань, людина виділяє суттєві параметри умов завдань, особливо типових для його професійної діяльності, і за рівнем інтелектуальних процесів вона повинна досягти альтруїстичного рівня. Це означає, що за рахунок вирішення творчих завдань у своїй професійній і науковій діяльності вона повинна досягти вершин знань, які мають забезпечити їй повну незалежність і впевненість у собі. Тепер ніякі проблемні і нестандартні ситуації не повинні порушувати ходу рішення задач і не викликати стресові стани. Таку особистість вважають самоактуалізованою особистістю.

Умови завдання. В процесі проведення першого психодіагностичного дослідження в 2016 р. Ви відповідали на питання методики «Самоактуалізована особистість» і були отримані результати фактора «Самоповага», які виражені у вигляді кількості вірних рішень. У 2017 р. розроблена методика визначення «Рівня саморозвитку», де представлена ця методика за 10-бальною шкалою. З цими двома Вашими результатами методик Ви будете працювати в процесі вирішення цього завдання.

Завдання 3.3.1Хід роботи. Заповніть після ознайомлення з цим завданням, результати з діагностичного дослідження. Визначте показники шкали «Самоповага», які мають числові значення в вірних відповідях. Вважається, що чим вище кількість балів, тим вище рівень відповідного фактора. Запишіть показники відповідного фактора у вашому зошиті на стор. 13.

Теоретичне обґрунтування. У своїй роботі «Самоактуалізована особистість» автор В.А. Семіченко дає дуже коротку характеристику фактора, що цікавить нас, наступним чином: «Самоповага - це здатність людини поважати себе за свою силу. Висока оцінка за цим фактором означає те, що вона приймає себе з усіма своїми недоліками і слабкостями» [1, с. 216]. У цьому короткому визначенні здатності до самоповаги автор ставить акцент на двох важливих особистісних аспектах. Перший - людина поважає себе за свою силу. В даному тексті мається на увазі, що мова йде не стільки про фізичну силу, а про силу духу, або про духовну силу . Це не виключає того, що сильна духом людина, може бути і фізично сильною. Важливим є те, що така людина впевнена у своїй силі долати будь-які бар'єри і труднощі на шляху до досягнення високої мети.

Другий аспект прояви сили духу полягає в тому, що така особистість, будучи впевненою в своїй силі, не хизується нею, нікому не загрожує використовувати її тощо. Вона знає про свої слабкості і недоліки, а у кого їх немає? Вони є у всіх, але одні їх приховують, щоб інші не дізналися про їхні слабкості і недоліки, так як бояться обговорення і засудження іншими, а сильні не бояться чужих думок і впевнені, що у них явна перевага в позитивних особистісних якостях, які проявляються там , де це необхідно. Що ж виявляється в кінцевому підсумку? Ті, хто піднімаються на вищу позицію особистості, яка характеризується потребою в самоактуалізації, творчої діяльності, упевненістю в собі, і в кінці кінців - незалежністю від думок інших і в способах вирішення проблемних ситуацій. Ми прийшли до

того, з чого почали - з гіпотези про важливу роль фактора незалежності. Щоб розвиватися і бути щасливими - треба бути незалежними.

Практика життя показує, що більш щасливими стають люди, пов'язані з творчою діяльністю, яка характеризується створенням нового продукту, в тому числі для себе, і не обов'язково для інших. Згадайте про винахідників, які отримують патенти, але не завжди премію, а про впровадження продуктів їх діяльності, можна говорити, як про поодинокі випадки. Але вони продовжують процес творчості незалежно від обставин. Те ж можна сказати і про вчених, які повинні платити гроші за публікацію статей і книг, а використовувати спонсорські гроші - це вже потрапити в залежність.

Що ж змушує велику кількість людей займатися творчою, але по суті, альтруїстичною діяльністю? Ми вважаємо, що на першому місці знаходиться інтерес, фізіологічною основою якого є орієнтовний рефлекс, названий І.П. Павловим рефлексом «Що таке?». А ще його називають рефлексом на новизну, який повинен зняти невизначеність нового об'єкта. Потім вже в дошкільному віці діти починають створювати нові продукти в малюнках, співі, ліпленні, конструюванні, моделюванні та ін. З дошкільного віку починається перший процес саморозвитку - процес самовизначення, який триває до закінчення середньої школи, але під егідою пізнавального інтересу. Інтерес є путівником в лабіринті діяльностей, навчальних предметів, книг і інтернету.

Інтереси у людини ніколи не зникають, особливо, якщо вона допитлива і цікава. Але після закінчення школи треба робити важливий в житті вибір - яким шляхом піти далі? Є два основних напрямки. Перший - шляхом свого інтересу або покликання, якщо ви в цьому впевнені, і другий шлях - екстернальний - виходячи з зовнішніх обставин або випадковостей. Слід врахувати, що до періоду даного вибору юнаки вже пройшли особистісну позицію егоцентризму, позбавляючись від психопатичних синдромів і вийшли на рівень інтернальності, тобто перейшли на раціональну особистісну позицію.

Вибираючи професію, людина вибирає своє майбутнє, але особливо це важливо для чоловіків, тому що при будь-яких обставинах він повинен працювати. Для переходу на альтруїстичну позицію такий вибір вже повинен бути усвідомленим. Це означає, що суб'єкт повинен розуміти і відчувати, що обрана діяльність його. Критерієм того, що вона «твоя» є: інтерес, швидкість і легкість оволодіння знаннями, вміннями і навичками, успіхи в досягненні цілей в порівнянні з іншими, позитивні емоції після досягнення цілей і бажання продовжувати займатися обраною діяльністю і вдосконалюватися в ній.

Вступаючи на шлях підйому на альтруїстичну позицію, особистість вже повинна приймати самостійні рішення і бути незалежною, слідуючи власному інтересу, прагненню до далеких і вищих цілей, до того, щоб «знайти себе і своє місце в житті». Тому, отримуючи вищу освіту за обраним фахом, або яким-небудь іншим способом, необхідно прагнути до оволодіння творчими способами вирішення проблем, а не бути ремісниками. Ми вважаємо, що в наш час треба мати вищу освіту і навіть не для оволодіння професією, це звичайно обов'язково, але і для того, щоб мати широкий кругозір і загальну ерудицію, яка зробить вас «сильним» і впевненим у собі. Але найкраще проявити себе в студентській науковій роботі і вступити до аспірантури.

Шлях досягнення самоповаги і альтруїстичної позиції, а головне основної мети життя - стану щастя, можливий в будь-якому дорослому віці, якщо людина знайде себе і своє місце в житті за рахунок задоволення інтересу в творчій роботі. Ці два важливих компонента людської життєдіяльності забезпечують самоповагу. Інтерес, як перший безумовно-рефлекторний процес, а творчість, як усвідомлена цілеспрямована діяльність, з вкрапленнями несвідомих елементів в моменти осяяння і натхнення, які викликають позитивні емоції і стійкий оптимізм до життя. Тому людина стає сильною і незалежною.

Завдання 3.3.2 *Рішення контрольних задач, та відповіді у вигляді букв записуйте у вашому зошиті за відповідним номером задачі на стор.8*

Задача 3.3.1 Самоповага більшою мірою характерна для:

- а) егоцентричної позиції особистості;
- б) раціональної позиції особистості;
- в) альтруїстичної позиції особистості.

Задача 3.3.2 Становлення інтернальності в більшій мірі характерне для:

- а) егоцентричної позиції особистості;
- б) раціональної позиції особистості;
- в) альтруїстично позиції особистості.

Задача 3.3.3. Перший прояв незалежності особистості більшою мірою характерний для:

- а) егоцентричної позиції особистості;
- б) раціональної позиції особистості;
- в) альтруїстичної позиції особистості.

Висновки:

1. Успіхи особистості в життєдіяльності роблять її впевненою в собі і незалежною, від чого вона стає сильною в широкому сенсі цього слова.
2. Зацікавленість людини в обраній творчій діяльності дозволяє їй досягати в житті успіхів.
3. Становлення зрілої незалежної особистості відбувається при наявності широкого кругозору, що виникає в результаті здобуття вищої освіти і подальшого саморозвитку.

4. Джерелом розвитку особистості є пізнавальний інтерес, який бере участь у саморозвитку протягом всього життя. На основі такого інтересу людиною повинна обиратися професія.

5. Обрана професія повинна бути творчою, щоб людина змогла розкрити свій творчий хист.

Робоча карта формування альтруїстичної позиції особистості.

1.Я рідко соромлюсь коли мені говорять комплементи.

Так – 2, Ні – 3.

1. Вірно, люди не соромляться, тому що це не компліменти, а правда, та я їх заслуговую – 4.

2. Не треба соромитися компліментів, бо той, хто досяг альтруїстичної позиції, він їх заслуговує – 4.

3. ***Мені здається, що людина може прожити своє життя так, як їй хочеться.*** Так – 5, Ні – 6.

4. Людина може прожити так як їй хочеться, тому що вона досягла альтруїстичної позиції, працює творчо і тому може собі дозволити жити як їй захочеться – 7.

5. Можна погодитись, що не всі можуть собі жити як захочеться, якщо сенс їх життя не має нічого спільного з альтруїзмом та творчою самостійною діяльністю – 7.

6. ***Для мене не дуже важливо, поділяють інші люди мою точку зору.*** Так – 8, Ні – 9.

7. Тому що у певній професійній сфері та взагалі у житті я маю такі принципи, які аргументовано можу відстояти – 10.

8. Якщо людина не впевнена у собі та не маж принципів, сенсу та філософії життя, тоді вона шукає тих, хто поділяє її точку зору – 10.

9. ***Мені здається, що будь яка людина за природою своєю здатна подолати тітруднощі, які ставить перед нею життя.*** Так – 11, Ні – 12

10. Якщо людина дуже хоче досягти мети у тій діяльності яку вона полюбляє та у неї є потреба у самоактуалізації у ній, то вона подолає труднощі – 13

11. Якщо людина певну діяльність на полюбляє, навряд чи вона подолає усі труднощі – 13

12. **Я впевнений у собі.** Так – 14, Ні – 15.

13. Хто досяг альтруїстичної позиції повинен бути впевненим у собі – 16.

14. Досягайте успіхів у діяльності, що Ви полюбляєте, а якщо не вдається досягти поставленої мети, то це мабуть Ви ще не знайшли свого місця у цієї діяльності = 16.

15. **Я можу сказати, що я собі подобаюся.** Так – 17, Ні – 18.

16. Людина сама собі повинна подобатися, тому що досягла альтруїстичної позиції, має потребу у самоактуалізації та самостійно займається творчою діяльністю – 19.

17. Ви маєте право собі не подобатися, якщо ще не досягли великої мети, але у Вас мабуть все по переду.

18. **Інтерес до себе завжди необхідний людині.** Так – 20, Ні – 21.

19. Без інтересу до себе людина не може розвиватися, тому що не зможе вести внутрішній діалог з собою – 22.

20. Людина постійно повинна займатися самовизначенням та саморозвитком, а без інтересу до себе це робити важко – 22.

21. **Я завжди можу покластися на свої здібності орієнтуватися у ситуації.** Так – 23, Ні – 24.

22. Людина, яка досягла високих цілей у своєї професійної діяльності відповідно має здібності у цієї сфері та орієнтуватися у ситуаціях – 25.

23. Якщо Ви досягли альтруїстичної позиції або маєте потребу у самоактуалізації та у Вас повинна бути впевненість у тому, що зможете приймати рішення у ситуаціях – 25.

24. *Звичайно я не засмучуюся, якщо мені не вдається домогтися досконалості.* Так – 26, Ні – 27.

25. Ви вірно робите, що не засмучуєтесь, бо самовдосконалення – це Ваша особиста справа – 28.

26. Людина, що самовдосконалюється не повинна засмучуватися, якщо швидко не досягає мети, тому що самовдосконалення це довгий процес, який продовжується все життя – 28.

27. *Мені рідка приходитьсь виправдовувати перед собою свої вчинки.* Так – 29, Ні – 30.

28. Так треба робити і далі, бо Ваші мотиви діяльності спрямовані на самоактуалізацію та керуються альтруїстичною мотивацією загальнолюдських ціннісних орієнтацій.

29. При самоактуалізованій мотивації та альтруїстичній позиції особистості не обов'язково виправдовуватися перед собою.

30. *Я маю у собі сили поступати так, як я вважаю необхідним.* Так – 32, Ні – 33.

31. Ви прийняли вірне рішення, тому що Ви впевнені у собі – 34.

32. Треба бути більш впевненим у собі та поступати так як вважаєте за необхідне – 34.

33. *Мені завжди вдається керуватися у житті своїми власними почуттями та бажаннями.* Так – 35, Ні – 36.

34. Вірно, тому що у Вас вже є професійний та життєвий досвід, а почуття та бажання його проявляють – 37.

35. Ви повинні бути впевненими у собі та сміливіше презентувати свій професійний та життєвий досвід.

36. *Мені здається, що я можу цілком довіряти своїм власним оцінкам.* Так – 38, Ні – 39.

37. Ці оцінки як раз і є результатом накопиченого Вами життєвого досвіду - 40.

38. Більше прислуховуйтеся до себе та Ви зрозумієте, що своїм оцінкам можна довіряти – 40.

39. ***Я відчуваю себе впевнено у відносинах з іншими людьми.*** Так – 41, Ні – 42.

40. Це підтверджує те, що Ви впевнені у собі, тому що маєте великий досвід по досягненню високих цілей у своєму житті – 43.

41. Вам треба бути більш впевненим у собі і сміливішим у спілкуванні з іншими – 43.